

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Hajdúböszörmény víznevei

Témavezető:

Dr. Hoffmann István
tanszékvezető egyetemi docens

Készítette:

Gábor Anita
V. magyar

Debrecen
2009

Tartalom

Előszó.....	2
Bevezetés.....	4
Hajdúböszörmény helyzete.....	4
A város története.....	5
Településszerkezet.....	9
Hajdúböszörmény felszíne.....	11
A térség éghajlata.....	13
Hajdúböszörmény vízrajza.....	14
Természetes eredetű vizek.....	15
Mesterséges eredetű vizek.....	17
Adattár.....	19
Az adattár megszerkesztéséről.....	19
Szócikkek a köznévszótárban.....	19
Szócikkek a víznévszótárban.....	20
A helynevek földrajzi köznévi tagjainak magyarázata.....	21
Hajdúböszörmény vízneveinek magyarázata.....	23
A helynevek nyelvi elemzése.....	82
Kódok a nyelvi elemzés táblázatának értelmezéséhez.....	90
A helynevek nyelvi elemzésének táblázata.....	96
Felhasznált irodalom.....	103

Előszó

Szakdolgozatomban Hajdúböszörmény vízneveinek összegyűjtésére és feldolgozására vállalkoztam. Azért esett a választásom erre a városra, mert 1990 óta a lakóhelyem. Korábban Hajdúhadházon éltem, ami szintén hajdúváros. Gyermekkoromban gyakran tettük meg a két település közötti utat, ami a Hadházi erdőn keresztül fut.

Ezen túlmenően érzelmileg is utat találtam kutatási tárgyamhoz. Édesanyám leánykori neve Hajdú Zsuzsánna. Történeti-demográfiai kutatások alapján megtudtam, hogy a Hajdú már a XVI. században honos családnév volt (NYAKAS 1984: 32), ezért anyai ágon igazi hajdúnak mondhatom magam. Nagyszüleim 1929-1958 között a Bakó háton laktak, mely terület Vid és Pród között található. 1958-ban költöztek be a városba. Mivel dédszüleim csak később, 1965-ben hagyták maguk mögött a tanyasi életet, így még édesanyámnak is többször volt alkalma „kint” nyaralni náluk. Szerencsésnek mondhatom magam, mert a legfőbb adatközlőim éppen ezek az emberek, a családom. Az információkat pedig nemcsak a szakdolgozat készítése alatt gyűjthettem, hanem egészen gyermekkorom óta. Mindig is szerettem hallgatni őket. Igazán ízesen tudnak beszélni a tanyasi világról, az akkori életükről, mindennapi feladataikról, szórakozásaikról. Sokszor nem is értettem a szavakat, amiket mondtak.

Mivel én teljesen más világba születtem bele, így csak elképzelni tudtam azt, amiről meséltek, de most a munkám során sokkal jobban megértettem a gyökereimet.

Diplomamunkám első részében bemutatom a Hajdúböszörmény helyzetét, történetét, különleges településszerkezetét, valamint a vízrajzát befolyásoló tényezőket: a talajadottságot és az éghajlatot. Majd szótárszerű formában feldolgozom a város vízneveit, kiegészítve és ez által aktualizálva H. FEKETE PÉTER 1959-es adatgyűjtését. Ezt követően elvégeztem az összegyűjtött víznevek funkcionális-szemantikai elemzését, lexikálmorfológiai elemzését, valamint keletkezéstörténeti elemzését. A vizsgálódást egy összefoglaló táblázattal egészítettem ki.

Itt ragadom meg az alkalmat, hogy köszönetet mondjak mindenkinek, aki segítségemre volt e dolgozat megírásában. Mindenekelőtt végtelen hálával és köszönettel tartozok édesanyámnak támogatásáért, türelméért, valamint a földrajz szakos tanárként nyújtott szakmai ismereteiért. Köszönöm Orosz Ibolyának, a Hajdúsági Múzeum dolgozójának, hogy segített a kutatási napokon; Molnár Antalnak, a Hajdúböszörményi Ifjúsági Természetvédő Kör elnökének eddigi munkáját, melynek következtében négy általa írt és szerkesztett könyvből is dolgozhattam. Nagy részletességgel írt számos olyan víznevről, melyek adattáramban szerepelnek. Valamint külön köszönöm, hogy kölcsönadta a Második katonai felmérés lemezét és Dr. Sóvágó Mihály tanulmányát, ami kis példányszámban való megjelenése miatt nem fellelhető a könyvtárakban. Köszönöm Kincses Dánielnek, a Tiszántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság munkatársának, hogy lehetőséget biztosított adatbázisuk megtekintésére; Bodnár Margónak, az Oktatási és Művelődési Bizottság elnökének, hogy teljes és pontos információt adott a város jelenlegi felosztásáról. Végül, de nem utolsó sorban külön köszönöm témavezetőmnek, Dr. Hoffmann Istvánnak, hogy türelemmel javította kisebb-nagyobb tévedéseimet, és hogy nagy figyelemmel kísérte munkámat.

I. Bevezetés

1. Hajdúböszörmény helyzete

Hajdúböszörmény mai nagy kiterjedésű határával együtt az Alföld, közelebbről a Tiszántúl, vagyis földrajzilag a Tiszai Alföld egyik jellegzetes települése. Olyan város, amely több kistáj találkozásánál helyezkedik el. Egyes külterületei már a Nyírséghez (az erdő) és a Hortobágyhoz (Pródi gyeppek, Bagota), vagyis a földrajzilag szomszédos területekhez tartoznak. A város határa északon Hajdúnánással, északkeleten és keleten Hajdúhadházzal, keleten Hajdúhadházzal, délen Józsaival, nyugaton és északnyugaton Balmazújvárossal és Görbeházával érintkezik. Hajdúvid községet és határát 1979-ben csatolták városunkhoz. Ezzel Hajdúböszörmény határa a maga 311 négyzetkilométerével, azaz több mint 37 ezer hektáros területi kiterjedésével Budapest, Hódmezővásárhely, Debrecen és Karcag után az ötödik legnagyobb hazánkban (MOLNÁR 2000: 25).

A város egyike azon hat, egykor kiváltságos városnak, melyet „hajdúvárosok”-nak szokás nevezni. Ezek a települések: Nánás, Dorog, Hadház, Vámospércs, Szoboszló és a már említett Böszörmény. Mindnyájan Hajdú-Bihar megyéhez tartoznak. A megye területén levő „Hajdú” jelzővel bíró többi község csak később kapta ezt a megkülönböztető nevet, de történelmi jogcíme nincs hozzá. Böszörmény, Hadház, Dorog, Nánás egymás mellett fekszik. Távolabb van tőlük Vámospércs, amely a Nyírségen fekszik Debrecentől keletre. Ez az öt helység a gyalogos hajdúság központja volt. Az egykori lovas hajdúság városa Szoboszló nem érintkezik velük. Vámospércs veszítette el legjobban a hajdúváros jellegét. Ma már semmiben sem különbözik a többi szomszédos nyírségi falutól. Az öt város azonban sajátos hajdútelep jellegét máig megőrizte (GYÖRFY 1927: 3).

2. A város története

Hajdúböszörmény régi múltra tekinthet vissza, amely tény a város neve bizonyítja első-sorban. A név eredetét KISS LAJOS a „*Földrajzi nevek etimológiai szótára*”-ban az alábbiak szerint mutatja be:

Hajdúböszörmény 'város Hajdú-Bihar megyében Debrecentől északnyugatra' [1747: *H. Böszörmény*: MNyTK. 102. sz. 8, de 1. 1246/1274; *Bezermen*: ÁÚo. 7: 208 is]. A *Böszörmény* hn. a m. R. *böszörmény* 'izmaelita' népnévből keletkezett. Felmerült annak lehetősége, hogy az 1215/1550: „Texa Y [maelita de Nyr” hn. (VárReg. 192.) Hajdúböszörményre, s nem Nyíregyházára vonatkozik. A megkülönböztető szerepű *Hajdú*-előtag azzal kapcsolatos, hogy Böszörmény Báthori Gábor erdélyi fejedelem 1609. évi adománylevele óta hajdúváros, amely 1699-1876-ig a Hajdúkerület székhelye volt. (Csánki 1: 506; H. Fekete: MNyTK. 102. sz. 6; Kristó– Makk– Szegfű: AHistSzeg. 44: 23.) — Vö. **Berekböszörmény** (FNESz: 558).

A böszörménynek nevezett népelem eredete és betelepődése vitatott. Egyesek a régészeti leletekre hivatkozva volgai bolgár töredék népnek, míg mások iráni származású és iráni nyelvet beszélő kálizoknak és alánoknak (jászoknak) tartják őket. Kérdéses az is, hogy a honfoglaló magyarsággal jöttek-e be, vagy a besenyő és kun betelepődéssel párhuzamosan kerültek ide. Lehet, hogy valójában több népcsoportról van szó, de ami biztosan közössé teszi őket, az az iszlám vallásuk (CSIHA - GYULAI 2000: 21).

Erre utal az a tény is, hogy a *böszörmény* szó a régi magyar nyelvben közszóként élt, és mohamedánt, iszlámhívőt jelentett (TESz). Foglalkozásuk kereskedelem, pénzváltás és -verés, kölcsönzés, különböző pénzügyletek lebonyolítása volt. Idegen vallásuk és nagy pénzügyi befolyásuk miatt a különböző törvények és zsinati határozatok sorozatosan próbálták visszaszorítani őket a XI. század végétől. Böszörmény a nyírségi izmaeliták központja volt. A falu a tatárjárás során elpusztult. A XII-XIII. században újra benépesült és valamikor 1290-1322 között a debreceni uradalom része lett. 1325-ben vásártartási jogot kapott. Mezővárosi rangját (oppidium) 1410-ben, Zsigmond uralkodása alatt kapta, és ezzel kiemelkedett a környék jobbágyfalvai közül. A debreceni uradalom tar-

tozékaként előbb Brankovics György, majd a Hunyadiak, később, a XVI. sz. elején a Báthori család tulajdonába került (NYAKAS 1984: 29).

A magyar *böszörmény* szó valószínűleg besenyő-kun-palóc jövevényszó, s az átvett török alak *büsürman* vagy *bisirman* lehetett. Az sem lehetetlen egyébként, hogy büsürmannak hívták önmagukat az itt élő izmaelita bolgárok (EtSz. 1914: 530).

A Révay-Lexicon írója azt írta a város nevééről, hogy a *Böszörmény* név valószínűleg a szerb *biszer moj* 'gyöngyöm' szóból ered, ahogy Brankovics nevezte ezt az értékes birtokát (vö. GYÖRFFY 1927: 5).

Böszörmény városa a XV. században minden bizonnyal jelentős fejlődésen ment keresztül. Amint láthattuk, 1410-ben már mezőváros és jelentős alközpont szerepét töltötte be a debreceni uradalom idején (MÓDY 1973: 45-46). A népesség számára vonatkozóan pontos adatok nincsenek, de az tény, hogy a város a környéken a legnagyobb volt — Debrecent leszámítva (NYAKAS 1984: 31). 1410-ben a Kállay család egyik oklevelében említik a települést: „*Jud et iur ... cives et hospes nostri (regis) de Bezermen*”. Ebből azt gyaníthatjuk, hogy jelentősebb város volt már akkor is. 1411-ben a rác despota, Brankovics uralma alá tartozott. 1446-ban azonban már arról tudunk, hogy Hunyadi Jánosnak volt itt 120 jobbágy portája, 1462-ben pedig özvegyének volt joga a terület fölött. 1451-ben Bihar megyéhez csatolták és vámhelyként is ismeretes volt. Hunyadi János özvegyéről, Szilágyi Erzsébetről Böszörmény Mátyás királyra, majd ő róla Korvin Jánosra maradt. Korvin halála után 1504-ben a Báthoryak birtokába jutott (GYÖRFFY 1927: 5).

Böszörmény fejlődését 1552 után a törökök megjelenése megakasztotta. A város jellegzetes településszerkezete a XV. századra lényegében kialakult. Később ezt vették át a hajdúk és alkalmazták a katonai jellegű település újabb igényeihez (MÓDY 1973: 50).

Hajdúböszörmény nevében a *hajdú* előtag egy, a XV. sz. utolsó évtizedeiben kialakult, a marhák hajtására, őrzésére-védelmére külön fegyveres pásztorréteg, a hajtók (hajdúk) rétege jött létre. E hajtó-pásztor népesség a pásztorkodás mellett a fegyverforgatáshoz is

kitűnően értett. KÁLMÁN BÉLA szerint a *hajdú* katonaságra utaló foglalkozásnév (1969: 76). Erre az a magyarázat, hogy a lakosság helyzete a XV. sz. végén megváltozott. A marhakiviteli törvény miatt egzisztenciálisan veszélybe került hajdúk jobbágnak visszamenni nem akartak, szabadcsapatokba szerveződtek. Az egykor tisztán pásztorfoglalkozást űző hajdúk fokozatosan pásztor-katonákká lettek. Ők jelentették a keresztesek katonailag legértékesebb elemeit is a Dózsa-féle felkelősereg soraiban. Jelentőségüket az is bizonyítja, hogy a megtorló 1514. évi törvények a hajdúk kiirtásáról szólnak. A törvényt azonban nem volt lehetőség végrehajtani, mert a mohácsi csatavesztés következtében a középkori magyar állam előbb két, majd három részre szakadt, s a feudális anarchia időszakában a fegyverforgatókra minden ediginél nagyobb szükség volt. A XVI. sz. második felétől a hajdú név már egyértelműen katonafoglalkozást fejezett ki (NYAKAS 2000: 16). Legnagyobb történelmi szerepüket Bocskai István szabadságküzdelmében játszották. Részvételük a Bocskai-szabadságharcban nemcsak a felkelés katonai kimenetelét döntötte el, hanem a hajdúság sorsát is. A korábban társadalmi feszültséget okozó hajdúságot Bocskai a győztes álmosdi csata után letelepítette, és 1605. december 12-én kelt kiváltságlevelével nemesi sorba emelte őket (RÁCZ 1973: 68). A kiváltságolást Bocskai adománylevelekben rögzítette. A legjelentősebb, az egész hajdúság Magna Chartájának tartott korponai kiváltságlevél volt, amelyben 9254 hajdúvitéz megnemesítéséről és földhöz juttatásáról történt intézkedés (CSIHA - GYULAI 2000: 17).

A nemesítéssel együtt birtokokat is adományozott, melyek között azonban Böszörmény nem szerepelt (Kálló, Nánás, Dorog, Varjas, Hadház, Vámospércs, Sima, Vid). Kállóból, a császári katonasággal állandó összetűzésben lévő hajdúkat Báthory Gábor erdélyi fejedelem telepítette át Böszörménybe 1609. szeptember 13-án kelt kiváltságlevelével. A fejedelem elcserélte a hajdúkkal Kálló városát a családi tulajdonában lévő Böszörmény és Pród birtokáért. A hajdúk Böszörménybe költözésével a település társadalmi, gazdasági élete gyökeresen megváltozott. A város kikerült a feudális függőség alól, azonban kiváltságaik fejében lakói katonáskodni voltak kötele-

sek. Elvben nemesi szabadsággal rendelkeztek, gyakorlatilag azonban a szabad paraszti fejlődés útján indultak el (CSIHA - GYULAI 2000: 17).

A XVII. sz. végén, amikor kiváltságaik veszélyben forogtak, a hajdúvárosok szövetségre léptek. Létrehozták a Hajdúkerületet, amelynek székhelye Böszörmény lett. A város katonai jelentőségének csökkenésével párhuzamosan életforma-változás következett be. A helyi társadalom gerincét a hajdúgazdákból kialakult parasztpolgárok alkották.

Sillye Gábornak, a Hajdúkerület kormánybiztosának vezetésével a hajdúk utódai jelentős szerepet vállaltak az 1848-49-es forradalom és szabadságharc küzdelmeiben. A kiegyezés után, 1876-ban a Hajdúkerületet területileg kibővítve átalakították Hajdú megyévé, melynek központja Debrecen lett. A XIX. sz. második felében a város gazdasági struktúrája az iparban, kereskedelemben bekövetkezett kapitalista fejlődés alacsony színvonala következtében agrár jellegű maradt. Böszörmény társadalma tovább rétegződött, a földművelésből élő jómódú hajdúgazdák, a törpebirtokosok és a földnélküliek mellett megjelentek a kapitalista polgárság és az ipari munkásság csoportjai is (NYAKAS 2000: 17-18).

A két világháború nagy véráldozattal járt és hatalmas károkat okozott a város épületeiben. A II. világháború után megindított szövetkezetesítés, majd az 1960-70-es évekbeli ipartelepítés átalakították Hajdúböszörmény társadalmi szerkezetét és arculatát (NYAKAS 2000: 20).

3. Településszerkezet

A hajdúvárosok mindenekelőtt „kerített” városok voltak, amelyek palánkrendszerrel körülvett várost jelentett. Ezt hajdúpalánknak is nevezték (NYAKAS 1984: 56). Hajdúböszörmény híres körkörös településszerkezetét sokáig egyedinek tartották, ma már azonban tudjuk, hogy az ólaskertesnek, kertesnek vagy kébtelkesnek nevezett településtípus nemcsak valamennyi hajdúvárosra jellemző, hanem általában alföldi mezővárosainkra is. E településtípus felfedezése, tudományos leírása GYÖRFFY ISTVÁN néprajztudós nevéhez fűződik, s mivel ezt első ízben Hajdúböszörmény esetében mutatta be, példaként általában máig városunkat említik, amely valóban a legszemléletesebb példa.

E településforma mai szemmel nézve is modern, pedig még jelenlegi alaprajzában is az ősi nomád, majd félnomád állattartás téli szállásrendjét őrzi. Térben elkülönült egymástól a lakóház és a gazdasági tevékenység színtere, az úgynevezett kert vagy ólaskert. Ennek katonai-védelmi és gazdasági okai egyaránt voltak. A város és általában az ilyen típusú települések jól felismerhetően három részre tagolódtak. A város mértani középpontjában álló erődített templomot a sűrűn beépített belső városmag vette körül. A központba szűk helyen egybezsúfolt lakóhelyek halmazát gyűrűszerűen veszi körül az ólaskertek övezete. A belső városmagban álló lakóházak mindegyikéhez tartozott ilyen kert, amely a gazdasági tevékenység végzésének a helye is volt. Itt tartották a nagyjóságokat (lovak, szarvasmarhák), a gazdasági terményeket, s itt volt az ezzel kapcsolatos munkavégzés színtere is. Valamint innen hajtották az állatokat a kifelé töltésszerűen szélesedő „terelőutakon” a szomszédos belső legelőkre, melyeket a szántóföldek keskeny gyűrűje választott el a rideg állattartás színterétől, a külső legelőktől (LAKI 1992: 9).

A településszerkezet alapjait az ide települő hajdúvitézek megörökölték (1609.), de azon - elsősorban védelmi szempontok miatt - célszerű változtatásokat hajtottak végre. A belső városmagot árokkal és palánkkal megerősítették, amelynek karbantartására különös gondot fordítottak, míg a végső menedéket a Böszörmény központjában álló

erődtemplom jelentette (NYAKAS 2000: 18). A városból kivezető utak végén lévő négy kaput ugyancsak megerősítették.

A XVIII. században, párhuzamosan a Hajdúság katonai szerepének megszűnésével és az ország török uralom alóli felszabadulásával, a településszerkezet is módosult. Az árok mentén a belváros és a kertség közötti övezetben, az árok felszámolásával párhuzamosan jött létre az „árokajja” a maga szűk telkeivel és zsúfolt beépítésével. Az egykori árok vonalvezetését a mai „kiskörút” jelzi (GYÖRFFY 1927: 17-18). A kertségi övezet is lassú benépesülésnek indult. A népesség növekedésével párhuzamosan egy-egy kerten lassanként több lakóház is épült, amelynek építészeti feltárását, megközelíthetőségét a zsákutca egy sajátos formája, az úgynevezett „zug” tette lehetővé. Ezek egy része utcává fejlődött, más része viszont ma is a településszerkezet egykori változásának megkövült tanúja (GYÖRFFY 1927: 22-23).

A kertek gazdasági szerepét a XIX. században fokozatosan a határbeli tanyaék vették át, amelyek ily módon szervesen illeszkedtek városunk településszerkezetéhez. A tanyaépületek többsége egy városbeli ház tartozéka volt. Az öregebb emberek emlékezete szerint a vidi pusztán lehettek az első tanyaék. A pródi pusztán csak később engedték meg a tanyaépítést (GYÖRFFY 1927: 35).

A XIX. század második felében a város lakóövezetének terjeszkedése elérte az egykori kertség peremét, amelynek túloldalán háztelkek osztásával a városszerkezet új eleme jött létre, az úgynevezett „új osztás”, s egyben létrejött a nagykörút is. Ezzel a város hagyományos szerkezete elérte a benne rejlő lehetőségek végső határát. A növénytermesztés a XIX. században erőre kapott. Megnövekedett a termőterület és a növénykultúra is sokszínűbb lett. A város keleti határában a homok megkötése miatt már a XVIII. században telepítettek szőlőket. Az 1840-es években szőlőskerteket hoztak létre: Homokkert, Kis- és Nagy-Bocskai, Kossuth. A további állandó lakhelyek bővítését a városhoz közvetlenül illeszkedő szőlőskertek tették lehetővé, s ilyen szerepet játszott ugyancsak a város mellett a XIX. század első felében kiosztott két lucernáskert (Északi-lucernás, Déli-lucernás) is (H. FEKETE 1959: 82-83). Mivel H. FEKETE PÉTER gyűjtése

1959-es keletkezésű, a város jelenlegi felosztásáról Bodnár Margitot, az Oktatási és Művelődési Bizottság elnökét kérdeztem meg. Ő elmondta, hogy a XX. században további kertek jöttek létre: Vénkert, Középkert, Nadrágoskert. Ezek a kertek funkciójukat tekintve nem tévesztendőek össze az ólaskertekkel, de mára ugyancsak lakóterületté váltak. Kivéve a Nadrágoskert, mert ott jelenleg csak 2-3 ház van, a többi területe hobbikert. A 97—1669/1929. Kgy. sz. határozat értelmében a közgyűlés a várost hét kerületre osztotta fel (H. FEKETE 1929: 8). Azonban ezeket a kerületi beosztásokat ma már nem használjuk, emléküket csak egy-két le nem cserélt utcatábla jelzi.

4. Hajdúböszörmény felszíne

A Hajdúság a Nyírségtől nyugatra, É-D-i irányban hosszan elnyúló táj. Nyugaton a Közép-Tiszavidék legkeletibb tagjával, a Hortobágy síkságával határos, délen a Körös-vidékkel érintkezik. Két felszínformáló tényező vett részt a felszín kialakításában: az Ős-Tisza, valamint mellékfolyóinak feltöltő munkája és a szél. Ez a két erő alakította ki a táj mai arcát az idők folyamán (MOLNÁR 2000: 25).

Fejlődéstörténete bizonyos vonatkozásokban mind a Nyírségtől, mind a Hortobágytól eltér. Ma a Hajdúság átmeneti helyet foglal el e két tájegység között. Fejlődéstörténetileg a Hajdúság is két részre osztható: a Hajdúhátra, mely keleten a Nyírséggel érintkezik és határa nagyjából a 100 m-es szintvonal mentén húzható meg, valamint Hajdúságra, mely 2-9 km-es sávban övezi a Hajdúhátat.

Hajdúböszörmény területe természetesen különböző talajadottságokkal rendelkezik. A határ keleti részén a Nyírségre jellemző homokos talaj található. Nyugaton viszont a fekete föld a jellemző, amelynek egyes részein szikes területek is találhatóak. A határ homokos, keleti részén terülnek el a város szőlőskertjei, s itt jelentős nagyságú erdő is van, míg a nyugati részen, a Keleti- főcsatornán túl mély fekvésű részek, agyagtalaj és szikes

területek, vízfolyások, vízállások, gyepterületek és ligeterdők a jellemzőek (MOLNÁR 2000: 27-29).

A folyóvízi hordalékkúp építése ezen a tájon a würm elején (a pleisztocén kor utolsó eljegesedésének időszaka) megszűnt, és ezután csak eolikus akkumuláció folyt. Felszínére az északi-északkeleti irányú szelek a nyírségi hordalékkútból finom porüledéket szállítottak és halmoztak fel. Ebből a hideg sztyepp éghajlaton lösz képződött, melynek vastagsága változó. Az északi részen csak néhány méter vastag lösz fedti a homokdűnéket, de dél felé a magasabb részeken a takaró a 20 m-t is eléri. A Hajdúság felszíne csaknem teljesen sima. A legmagasabb részéről, Hajdúböszörmény környékéről indultak ki azok a nyugatnak és délnek lefutó 16-20 km hosszú eróziós-deráziós (a folyóvíz munkavégző tevékenysége valamint a kőzettörmelékek lefelé irányuló mozgása) folyamatok által létrejött völgyek (GAZDAG 1988: 9). Természetesen ezeknek a folyamatoknak a mértékét nagyban meghatározzák a lejtőviszonyok, a növényzet és a kőzetminőség. Minél meredekebb a lejtő, annál nagyobb energiája van a víznek, így a lemosás is nagyobb mérvű, mint a lankás lejtőkön. A zárt, sűrű, szétágazó gyökérszerű növénytakaró erősen védi a felszínt a csapadékvíz leöblítő hatása ellen, míg gyéresebb növényzet mellett nagyobb mélyedéseket tudnak vájni a felszínbe. Laza, puha kőzetek, mint például a homok, agyag és a lösz a csapadékvíz leöblítő hatására sokkal gyorsabban letarolódik, mint a tömör, kemény kőzetek (SZABÓ 1974: 721).

Az így keletkezett völgyek, vájatok feloldják a táj egyhangúságát. A terület déli részén a sekély — 1-3 m mélységű, 10-100 m átmérőjű— mélyedések hoznak változatosságot a táj képébe (GAZDAG 1988: 10).

5. A térség éghajlata

A Hajdúság, s ez alatt nem csak a böszörményi határt kell érteni, éghajlata minden tekintetben átmeneti a valamivel hűvösebb és csapadékosabb Nyírség és a melegebb és szárazabb Közép-Tiszavidék között. Felhőzete aránylag kis területen belül is élesen változik. A középső részén még az 50%-ot sem éri el a borultság évi átlaga, ezzel szemben északon és délen 55% fölé emelkedik.

A napsütés évi összege a középső és déli részen meghaladja a 2000 órát, északon viszont csak 1950-2000 óra.

A Hajdúság területét hideg tél jellemzi, a január hónap átlagos hőmérséklete $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$ alá esik. A téli fagyos napok száma 30-35 között váltakozik. A nyár nem olyan forró, mint Alföldünk túlnyomó részén, júliusi középhőmérséklete $21-21,5\text{ }^{\circ}\text{C}$, a nyári hőségnapok száma pedig 20-25. Az évi csapadék a táj túlnyomó részén 500-550 mm között változik. Csapadékjárása kontinentális jellegű, a maximum júniusban áll be (65-70 mm körüli havi összegek). Januárban a legkevesebb a csapadék (25-30 mm). A hótakarós napok számának átlaga 35-40 között változik, nem ritka a vastag hóréteg s a nagyobb szélsőség miatt a hófúvás.

Vízmérlege a mérsékelt meleg nyár miatt valamivel kedvezőbb, mint az Alföld nagy részén. Az évi átlagos vízhiány 100-150 mm között váltakozik.

Elmondhatjuk tehát, hogy a hajdúsági területnek azért van lefolyása, mert a csapadékos időszak nem esik egybe a párolgás maximális idejével. A csapadék sokévi átlaga 550 mm, a párolgásé 520 mm körüli. A fajlagos lefolyás értéke csak a táj északi részén éri el az 1 l/sec/km^2 -t. A lefolyási tényező átlaga alig 5%-os. Ilyen körülmények között érthető, hogy a területnek egyetlen jelentősebb állandó vízfolyása sincs (MOLNÁR 2000: 30-31).

II. Hajdúböszörmény vízrajza

„Se hegyünk, se folyónk, se erdők. Nincsenek természeti értékeink.”-vélekedik Hajdúböszörmény lakosságának többsége. Hiába tanítják meg velünk, „böszörményiekkel” diákkorunkban a hajdúk történetét, a városhoz, a tájhoz való kötődés gyengül. Hogyan várhatjuk el egy idegentől, egy ideérkező turistától, hogy elismeréssel nyilatkozzon arról, amit mi sem értékelünk megfelelően? Ha megismerjük a térség természeti kincseit, ez a helyzet biztosan javulni fog.

A városnak nagyobb természetes folyóvize ugyan nincs, de határában sokkal több a vízfolyás és vízállás, mint ahogy azt a városlakó ember gondolja. DR. SÓVÁGÓ MIHÁLY *Hajdúböszörmény madarai* (1999) című tanulmánya alapján előre kell bocsátanom, hogy a határ nyugati harmada, a Rét, évszázadokon át árterület volt. Tiszadob és Polgár között, egy 15 km hosszú, alacsony partszakaszon át, minden magasabb vízállásnál átbukott a Tisza vize és a nagy tömegű víz a Hortobágy folyó medrében vonult le. Az ilyen elöntések hónapokon át tartottak. A Rét azonban nem csak északról, hanem keletről is kapott árvizet, mert a hajdúböszörményi és hajdúdorogi, tájegységileg a Nyírséghez tartozó magaslatokról lezúduló vizet a Kadarcs gyakran nem tudta befogadni és kiöntött.

Az árvizek elleni védekezés 1846-ban indult meg, és legelőször ezt a 15 km-es kaput zárták el magas töltéssel, amin át a Tisza vize le szokott ömleni. Az ehhez csatlakozó és ezt biztosító védművek 1859-re készültek el, és ezek kizárták a Hortobágy vízgyűjtőjéből a Tisza vizét. Ezt követően már csak ritkán történt gátszakadás és keletkezett árvíz, a legutolsó 1888-ban (SÓVÁGÓ 1999: 58).

Ez a vízrajzi helyzet magyarázza, hogy a hajdúböszörményi Rét sok magaslatát „sziget”-nek hívják: *Balogh-sziget, Bósó-sziget, Farkas-sziget, Hosszú-sziget, Karabélyos-sziget, Kerek-sziget, Kupa-sziget, Portörő-sziget, Ürmös-sziget* stb. A vizes világra emlékeztetnek olyan nevek is mint például a *Hattyas-tó, Hollós-tó, Ludas-tó, Csíkos-fenek, Csukás-tó*, amelyekből következtethetünk az akkori madár és állatvilágra.

Ezekből az időkből majdnem harminc vízfolyás nevét ismerjük: a legészakiabb a *Fürj-ér* a Réten a *Botlás-ér*, *Máté-ér*, *Remete-ér*, *Sebes-ér*, *Teknős-ér*, a Bagotán a *Hortobágy*, *Hattyas-ér*, *Hollós-ér*, a Nagypródon a *Cserepes-ér*, *Dedő-ér*, *Döglő-ér*, *Földvár-ere*, *Görbe-ér*, *Hetven-ér*, *Horgas-ér*, *Hosszú-ér*, *Kadarcs*, *Süldős-ér* és *Szóke-ér*, a Vidiföldön a *Száraz-ér*. A Telekföldön a *Verébsár és Vidi-ér*, Virágoskúton a *Magdolna-ér*, a *Hortobágy-Kadarcs összekötő csatorna* és a *Remete-foki csatorna*, a Zelemérben a *Tócó-ér*, a *Mély* és a *Zelemér-ér*, utóbbinak a folytatása a *Gát-ér*, a *Fejes-Gát-ere*, a *Brassó-ér*. A város vizeit kivezető árkot egyszerűen csak „Folyó”-nak, vagy „Kanális”-nak nevezték (i.m. 59).

A vízfolyások többsége ma is létezik, de emberi kézzel szinte mindegyiket szabályozták. Csak a *Vidi-ér* felső folyásánál vannak még eredeti, meg nem bolygatott tájak. Előbb az ármentesítést, később az öntözési célokat szolgálta az átalakítás. A bővebb vizű erek medrét megkotorták, kiegyenesítették, töltéseiket megmagasították. A kicsi erekből több véglegesen elsorvadt, csak a nedves tavaszokon folyik bennük kevés víz. A laposok és fenekék sorsa is hasonló, többségük nyáron teljesen kiszáradt területek.

1. Természetes eredetű vizek

A **vízfolyások** természetes úton keletkeztek. Ilyenek az **erek, patakok, folyók**. Ma is jelentős vízfolyások: *Brassó-ér*, *Hortobágy*, *Hollós-ér*, *Kadarcs*, *Tócó-ér*, *Vidi-ér*. A **vízállások (tó, fenék, lapos, szik, rét)**többsége a hajdani árterületen volt. A Réten a *Borbély-fenek*, a *Csíko-fenek*, *Kupa*, a *Sáros-tó*, a *Szék-tisztája*, a *Tóth-fenek*, a *Tökös-fenek* és a *Zsombokos*. A Nagypródon a *Csukás-tó*, az *Égett-tó*, a *Hosszú-Kaján-szik*, *Kerek-Kaján-szik*, a *Kerek-rét*, a *Ludas-tó*, a *Ráskai-fenek*, a *Ricu-fenek*. A Kispródon a *Sásos-fenek*. Volt azonban néhány fent a löszháton is, így Viden a *Ficsori-tó*, a *Siteri-lapos*, Telekföldön a *Böjt-mocsolya*, a *Pelikán* és a *Verébsár*. Többnyire talajmélyedé-

sek, ahol egykor tavaszi árvízkor, hóolvadás után megállt a víz és hosszabb-rövidebb ideig megmaradt. Mind között a legértékesebb a *Kerek-Kaján-szik*, hasonló a Duna-Tisza közti szikes tavakhoz. Ezt a tavat a Keleti-főcsatorna vágja ketté. Keleti oldalából kilencvenes évek végén horgászó vizet alakítottak ki, a nyugati ma is megvan, szinte változatlan állapotban. „Aszályos nyarakon – így 1952-ben is – annyira kiszáradt, hogy porzott a feneke, ha gyalogosan áthaladtunk rajta” — írja SÓVÁGÓ. Az utóbbi évtizedekben azonban ügyelnek arra, hogy ne száradjon ki, szükség esetén a Keleti-főcsatornából kap utánpótlást. A szikes tavak Hajdúböszörmény közigazgatási területén a Keleti-főcsatorna jobb partján, Nagypród területén található. Szoloncsákos talajon lévő időszakos jellegű vízállások. Zoológiai szempontból a terület legnagyobb értéke a tavaszi madárvonuláskor van. A szikes tó tovább megmaradó vize pedig a költő fajok megtelepedését is lehetővé teszi. Botanikai szempontból társulástani jelentőségük nagy, hiszen ezek az egykoron nagy számban lévő élőhelyek jelentős része eltűnt, valamint több védett növényfajnak biztosítanak élőhelyet (i.m. 65).

Az 1996. évi LIII. törvény értelmében léteznek úgynevezett ex-lege, tehát felfedezésük, létrejöttük után közvetlenül védett területek. Hajdúböszörmény közigazgatási területén két ex-lege típus található: kunhalom és szikes tó. Ezek védelméről, fenntartásáról bár a természetvédelmi törvény értelmében a HNP Igazgatósága gondoskodik, de az elmúlt esztendőben városunk önkormányzata figyelt oda elsősorban civil szervezetekkel együttműködve.

Ex- lege szikes tavak: (A földhivatalban a tulajdoni lapokon is bejegyzésre kerültek)

Döglő-ér	57,7150 ha
Kerek-Kaján	53,4765 ha
Hosszú-Kaján	40,1183 ha
Hosszú-Kajántól nyugatra	83,5600 ha
Vidi-ér mente	94,6438 ha
Vidi-zug-halastótól keletre	41,4243 ha

Hosszú-Kajántól nyugatra, Vidi-zug-halastótól keletre található területeknek nincs jelenleg fellelhető külön földrajzi elnevezése (TKP 2003-2008: 30).

2. Mesterséges eredetű vizek

Vannak mesterséges úton keletkezett vizek is a területen. Ilyenek például a **kutak**, valamint a **csatornák**, melyek közül a legfontosabb a Keleti-főcsatorna. A Kadarcs-Karácsonyfoki felfogó csatornát a Hortobágy folyóval két nagyobb csatorna kapcsolja össze. Az egyik délen, a Remete-foki alsó csatorna, a másik a Hortobágy-Kadarcs összekötő csatorna.

A hajdani árteret öntöző **fürtcsatornák** hálózák be. Ezek keskeny, többségük 2-4 m széles, de több méter mély csatornák. Kis zsilipekkel tetszés szerint elzárhatók, ha a víz visszatartása a cél. A Keleti-főcsatorna megépítése után a 35-ös főút hídjától közvetlenül délre ásták ki a K.IV.-es fürtöt, amely egyenesen nyugatra haladva átmegy a Kadarcon és egy festői szépségű kis vízeséssel ömlik a Hortobágy folyóba. Ennek a K.IV.2-es jelzésű fürtje zezugosan haladt nyugatra, rizstelepeket táplált. A K.IV.3-as fürt pedig összekötötte a Remete-foki alsó csatornával. (SÓVÁGÓ 1999: 73).

Mint mesterséges vizet, meg kell említeni a **halastavakat** és a **víztározókat** is: *Cégény úti víztározó, Vidi-éri-halastó, Kispródi-tároló, Kispródi-halastavak, Nagypródi-halastavak, Virágoskúti-halastavak*. A halastavak élővilága igen gazdag, egyes fajok tömegesen élnek itt. Nem ritkaság egy nap alatt, ősszel 5000-8000 madarat látni. Ilyen bőség a többi - erdei, szántóföldi, városi - élőhelyeken el sem képzelhető.

Mesterséges eredetű víz a **kubikgödör** is. Hajdúböszörményben is – akár az Alföld legtöbb városában – a 19. században és a 20. század elején is a vályog volt a legfőbb építőanyag. A „sárgaföld”-et a város szélén, a kert alatt bányászták ki, törekkkel, pelyvával, vízzel keverték, megtaposták, famintában formázva kivetették, majd a napon, máglyába rakva szárították. A vályogból készült ház nyáron hűvös, télen meleg volt, és ha rendszeren karbantartották, egy évszázadig eltartott. Kisebb vályogvető gödrök a város minden oldalán voltak, nagyobbak azonban északon és délen alakultak ki. Keleten és nyugaton, a két temető miatt nem tudtak terjeszkedni. Később a tégláégetés is az Északi- és Déli-Lucernásban fejlődött ki. Északon a gyárak, délen a kisebb, úgynevezett tábori kemen-

cék épültek. Az Északi-Lucernásban és a Téglási út mellett, a Varjasban, még évről évre vetettek vályogot. A megroncsolt talaj üregeiben jó fészkelő helyre találtak a madarak. A Déli-Lucernásban kilométer hosszan és 30-60 m szélességben 6-8 méter mély gödrök keletkeztek. Ezeket semmire sem lehetett használni. Jó gondolattal, az ötvenes évek végén valamennyit befásították. Ugyanígy az Északi-Lucernásnak a dorogi és újfehértói országutak közé eső, hasonlóan mély gödreit is. Tölgy, nyár, szil, gyertyán nőtt a gödrökben és nagyon szép dús ligetek keletkeztek. A fák koronája az évek múlásával már túlért a gödrök peremén. A hatvanas évek végén hirtelen erősen megemelkedett a talajvíz az egész belterületen. „Feljött a föld árja” - ahogy a városban mondják. A víz megjelent a gödrökben és attól kezdve makacsul, évről-évre emelkedik. Az Északi-Lucernásban a téglá égetése már csak egyetlen gyárban folyik. Nagyüzemi módon gépek ássák ki a talajt, mozdony vontatta csillessor szállítja keskeny vágányon a gyárhoz a nyersanyagot. Ahol a termeléssel felhagytak, betört a bányagödörbe a talajvíz. Nyomában sűrű nádasok, gyékényesek jelentek meg és olyan gazdag madárvilágot vonzottak magukhoz, amilyenről húsz évvel ezelőtt még csak álmodni sem lehetett.

Sajnos, a legnagyobb gödröt szemétkerakónak jelölték ki és 1986 végére már legalább a felét betemették. Van azonban nád az új fejtésben is és azokban a kisebb, régi vágásokban is, amelyek a hajdúdorogi országút mindkét oldalán, részben már a belterülethez tartozó helyen található.

III. Adattár

1. Az adattár megszerkesztéséről

Az adattár két részből áll, ezek a következők: A helynevek földrajzi köznévi tagjainak magyarázata és Hajdúböszörmény víznevei. A földrajzi köznévszótárnak az a célja, hogy megkönnyítse a víznévadattár szerkesztését és használatát. A szócikkek tartalmazzák a víznevek hangalaki és jelentésbeli adatait a földrajzi hely és a forrás megjelölésével, értelmezéssel, esetenként példamondattal. A szócikkeket minden esetben nyelvi elemzéssel zártam. Helyenként a nevek etimológiájával is foglalkoztam.

2. Szócikkek a köznévszótárban

- 1) Adatközlőimtől nem minden esetben szereztem a köznévi tagokra vonatkozó információt, ezért elképzelhető, hogy a jelentésmagyarázatok nem mindig teljesek a máig használatos alakokban sem.
- 2) Néhány olyan adat is előfordul a szótárban, amelyeket adatközlőim már nem ismeretek, csak térképeken vagy egyéb írásos forrásban találtam meg őket. Magyarázatot csak ott adok, ahol a térkép alapján a név szerkezetének egyértelműsége miatt a jelentés valószínűsíthető.
- 3) A szócikkfej köznyelvi alakban, egyes számú alanyesetben nyitja meg a szócikket félkövér betűkkel szedve. Az adatokban előforduló birtokos személyragos és/vagy többes számú alakokat a megfelelő magyarázat előtt dőlt betűvel tüntetem fel.
- 4) Az önálló szócikk címszavát minden esetben szófaji minősítés követi.
- 5) Ha egy köznévi magyarázata megegyezik a köznyelvi értelmezéssel, a megadott magyarázatban a *Közny.* rövidítés szerepel, majd ezt az Új Magyar Tájszótár (ÚMTSz) és a Magyar Értelmező Kéziszótár (ÉrtSz) megfelelő magyarázatára történő utalás követi, esetenként minimális módosítással, vagy az adott esetben releváns jelentés-elemek kiemelésével.

- 6) Bármely adat bármely fokú bizonytalanságát az adat előtti kérdőjel (?) használatával jelzem.
- 7) A szócikkeket betűrendben közlöm.

3. Szócikkek a víznévszótárban

- 1) A címszó köznyelvi alakban nyitja meg a szócikkeket. Sok esetben előfordul, hogy az egyes helyneveknek köznyelvi ejtését az előbeszédben nem tapasztaltam.
- 2) Az önálló szócikket a félkövér betűkkel szedett címszó vezeti be.
- 3) Az önálló szócikk címszavát nem követi szófaji minősítés, mivel itt minden esetben főnévről van szó.
- 4) A beszélt nyelvi alakok (köznyelvinél zártabb, illetőleg nyíltabb magánhangzót mutató alakok; valamint a köznyelvinél labiálisabb, illetőleg illabiálisabb alakok; a zárt í-s alakok stb.) és egyes esetekben a megfigyelt ragos alakok dőlt betűvel, hosszú kötőjellel elválasztva követik a címszót.
- 5) Az élőnyelvi alakokat különböző források írott adatai követik. Az adatokat időrendben adtam meg. A helynevekhez igyekeztem majdnem minden esetben megadni a földrajzi előfordulásuk helyét. Ha a helynév körül valamiféle bizonytalanság van, kérdőjeles helymegjelölést adtam [?]. Ha magában a forrásban is kérdőjeles helymegjelölést találtam, akkor így jártam el: ?A Rét területén...
- 6) A szócikk forrásaira utaló adatokat zárójelbe tettem.
- 7) A címszó változatlan alakját helyettesítő jel: ~ mutatja.
- 8) Az adatfelsorolásban a különböző források példamondatait | jellel választottam el.
- 9) Mivel a szótár adatainak jó része H. FEKETE PÉTER gyűjtéséből való, azokat az adatokat, melyek az ő munkáját egészítik ki, || jellel különítettem el.
- 10) Ha az adott víznev már nem létezik, akkor azt a szócikk előtt így jelöltem: †.
- 11) Ha az adott víznev újabb keletkezésű – H. fekete Péter gyűjtésében nem szerepel –, akkor azt a szócikk előtt így jelöltem: *

4. A helynevek földrajzi köznévi tagjainak magyarázata

árok fn **1.** Vízmeder. **2.** Természetes vagy ásott hosszabb mélyedés a földben a víz elvezetésére (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 423).

ártér fn **1.** Az a terület, amelyet az árvíz el szokott önteni (ÉrtSz. 57).

ásás fn **1.** *Közny.* Folyómeder.

csatorna fn **1.** *Közny.* Víz elvezetésére v. öntözéséhez való ásott árok. **2.** Mesterséges vízi út. (ÉrtSz. 189). **3.** ásott vízvezető árok (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 423).

ér fn **1.** *Közny.* Széles medrű időszaki patak, amelyet árvíz vagy talajvíz táplál, illetve a mellette elterülő vizegyűjtő, mocsaras terület (ÚMTSz. I: 199).

felső mn. **1.** *fejes Közny.* valamely határrésznek, vagy vízrésznek a lakott területhez közelebb eső része (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 424).

fenék fn **1.** *Közny.* Mélyebben fekvő, vízállásos terület (ÚMTSz. I: 414).

folyó fn **1.** *Közny.* Nagyobb, szélesebb medrű folyóvíz (ÉrtSz. 422). **2.** *fojóu (-t, -ja)* 'állandó vízfolyás, patak' (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 424).

fok fn **1.** *Közny.* Kisebb vízállás (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 424).

forrás fn. **1.** *Közny.* A földből kitörő, kibugyogó víz. **2.** A forrás körüli terület (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 424).

fürdő fn **1.** *Közny.* Fürdőhely, gyógyhely. **2.** Fürd(öz)ésre alkalmas vízparti üdülőhely (ÉrtSz. 447).

fürt fn **1.** *Közny.* Keskeny, többségükben 2-4 m széles, de több méter mély csatornák. Kis zsilipekkel tetszés szerint elzárhatók, ha a víz visszatartása a cél (SÓVÁGÓ 1999: 73).

gát fn **1.** *Közny.* Víz lefolyását elzáró v. kiáradását akadályozó építmény (ÉrtSz. 455).

gödör fn **1.** *Közny.* Talajban (kerek) mélyedés (ÉrtSz. 469). **2.** természetes

vagy mesterséges módon keletkezett mélyedés, vízmosás (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 424).

halastó fn 1. *Közny.* Halak tenyésztésére alkalmassá tett (mesterséges) tó (ÉrtSz. 504).

közép fn 1. *Közny.* Hosszanti tárgynak a két végétől kb. azonos távolságra levő része, pontja (ÉrtSz. 788).

kút fn 1. *Közny.* Tavakban képződött nagyobb mélyedés (ÚMTSz. III: 655). 2. *kut* (-at, *kuttya*) 'forrás' (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 425).

külső fn 1. *Közny.* Valamely területnek a településtől távolabb eső része (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 423).

lapos fn 1. *Közny.* Sekély vízű, gyakran kiszáradó patak (ÚMTSz. III: 735). 2. ~, *lapos* (-at, -a) 'mély fekvésű, vizenyős hely' (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 425).

mocsolya fn 1. Vizenyős, mocsaras terület (ÚMTSz. III: 1286).

rét fn 1. Mélyebb fekvésű kaszáló (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 425).

sár fn 1. *Közny.* <Földrajzi név utótagjaként> sárral borított, növényzet nélküli áradásos terület (ÚMTSz. IV: 818).

sziget fn 1. ~ (-et, *szigettye*) 'víz által körülzárt földdarab' (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 426).

szik fn 1. *Közny.* Szikes talaj (ÉrtSz. 1287).

tiszta fn 1. *Közny.* Tisztás.

tó fn 1. *Közny.* Állóvíz (ÉrtSz. 1381).

víz fn 1. *Közny.* Vízállás, tó (JAKAB– KÁLNÁSI 1987: 42).

5. Hajdúböszörmény vízneveinek magyarázata

Alsó-csikós-kút — *Āsó csikóskút*. A város bagotai lejtőjén. 1789: „Az első Tized a Hortobágy megett az *Alsó Kutnál* Levő Kaszálókat kaszálja.” (Prot. I. 260) | 1848: Bagotán az „*alsó csikós kut*”-at javítják (Vlt. fasc.). || (H. FEKETE 1959: 38). — Valószínűleg a csikósok által használt kutak közül a déli fekvésűről van szó. A helynév determinatívuma a hely viszonyított helyzetére utal. | A *csikó* származékszó. Alapszava a *csikó* hívogatóra és terelésére használt *csi*, illetve a *csitt* indulatszó *-kó* végződése kicsinyítő képző. Névszói származéka a *csikós*, ami főnévként 1721-től adatolható (EtSzt. 120).

† **Alsó-gulya-kút** — *Āsó gujakút*. A város bagotai lejtőjén. Lásd *Gulyakút* alatt is. 1848: Bagotán ácsok javítják az „*alsó Guja kut*”-at (Vlt. fasc.). || (H. FEKETE 1959: 38). — Valószínűleg a gulya itatására szolgáló kutak közül a déli fekvésűről van szó. A 18-19. század folyamán főként a *gulya* szót használta a

népnyelv a legelőn háló marhacapatok megnevezésére. *Gulya* szavunk elsődleges jelentése 'szarvasmarháknak éjjel-nappal a legelőn tartott csoportja' (ÉrtSz. 475). | A *gulya* bizonytalan eredetű, talán jövevényszó egy kaukázusi nyelvből, vö. *dargva gula* 'nagy hízómarha, marha'. A kaukázusi nyelvekben e szó etimológiájának tisztázatlan volta és a honfoglalás előtti magyar-kaukázusi nyelvi kapcsolatok feltáratlansága teszi kétségesse e magyarázatot (EtSzt. 263). Az alföldi mezővárosok gulyái a 18-19. században hatalmas méretűek voltak, egy-egy gulyában 1000 marhánál kevesebb nem volt. — A determinatívum a hely viszonyított (relatív) helyzetét jelöli.

Alsó-kút — *Āsó kut*. Lásd *Alsó csikóskút* alatt. || (H. FEKETE 1959: 38). — Vö. *Alsó-csikós-kút*, *Alsó-gulya-kút*.

† **Bakó-lapos** A Telekföldön a Sárálláson belül. Birtokosától kapta a nevét. || (H. FEKETE 1959: 38). — Mára telje-

sen kiszáradt vízállás. — A *-lapos* földrajzi köznévhöz családnévi bővítményrész kapcsolódott, mely utal a hely birtokosára. Ma is előforduló családnév a településen, 18 ilyen név szerepel a város telefon-előfizetői között. | A *bakó* 'hóhér' Ismeretlen eredetű szó, mely a 18. századra elavult, de a nyelvújítók felelevenítették. Ma már régiesnek számít (EtSzt. 51).

Balogh-sziget — *Balog sziget*. Balog Mihály tulajdonában volt a Rétnek ezen a magaslatán lévő tanya és erről kapta a nevét (GYÖRFFY 1927: TP6). || A régen vízállásos Rétnek emelkedettebb része az 1857. évi térképen a Rohonczi-szigettől északra, a Kis-Zsombékosztól nyugatra (Balt.). | Birtokosáról vehette nevét. 1790: „Kezdődik a *balog sziget* a Sebes ér mellett a Nagy Kupa oldalán” (Réti lajstrom. Vlt. fasc.) | 1823: *Balogh Sziget* (Szabó) | 1823-1866: *Balog Sziget* (SzabóBalt.) || (H. FEKETE 1959: 41). | A XVI. században honos családnév, melynek folyamatosága azóta is kimutatható (NYAKAS 1984: 32). | A Rét egyik magaslata (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *-sziget* determináns bővítménye csa-

ládnev, mely a hely birtokosára utal. Ma is gyakori családnév a településen, 92 név szerepel a város telefon-előfizetői között.

† **Berki-lapos** — *Berti lapos, Berki lapos*. Viden a Kaparóház-dűlő és a Radácsi-dűlő között. Élő elnevezés, talán birtokostól vette a nevét (H. FEKETE 1959: 41). || Mára teljesen kiszáradt ez a patak, melynek a medre sem jelzi egykori helyét. — Népetimológiával keletkezett név. A *-lapos* alaptag bővítménye megnevezi a hely birtokosát, családnév. A telefonkönyvben ma is előfordul, 6 ilyen nevet találtam.

* **Bika-kút** — *Bika-kút* (FNT). A helynév *-kút* determinánsának bővítménye állatnév, az ott lévő állatvilágra utal. | *bika* fn 1. *Közny.* Szarvasmarha hímje (ÉrtSz. 135). Valószínű, hogy a bikák itatására használták ezt a kutat.

Bodnár-lapos — *Bonnár lapos*. Birtokosáról nevezték el (H. FEKETE 1959: 45). || A XVI. században honos családnév, melynek folyamatosága azóta is kimutatható (NYAKAS 1984: 32). | Nyáron gyakran kiszáradó vízállás. — Népetimológiával keletkezett helynév.

A *-lapos* földrajzi köznévhöz családnévi bővítmény kapcsolódott, mely a hely birtokosára utal. Ma is gyakori család-név a településen, 38 név szerepel a városi telefonkönyvben. | A *bodnár* 'kádár, pintér' Szláv jövevényszó, vö. szlovén *bednjar*, nyelvjárasi *bednár*, szlovák *bednár*, nyelvjárasi *bednár*, *bodnár*. A szláv szavak alapja a szláv 'hordó, kád'; vö. még: *bödön* (EtSzt. 73).

Borbély-fenek — *Borbí feník*, *Borbíj feník*. A Réten említik; birtokosától vehette a nevét (H. FEKETE 1959: 46). || A XVI. században honos családnév, melynek folyamatossága azóta is kimutatható (NYAKAS 1984: 32). | Víz-állás a hajdani árterületen. A Rét területének mélyebben fekvő részén található (SÓVÁGÓ 1999: 65). | A *borbély* vándorszó, jelentése 'felcser, borbély'. A francia *barbier* terjesztette el, ahol a *barber* 'szakáll' szó is megvan. A magyar *ly* szóvég elhasonulás eredménye (EtSzt. 79). — A *-fenék* földrajzi köznévhöz családnévi determinatívum kapcsolódott, amely megjelöli a hely birtokosát.

Bósó-lapos — *Bózsó*. A Réten említi a régi idők egy embere: ugyanezen

terület lapályos része (H. FEKETE 1959: 47). || Nyáron gyakran kiszárad. — Az előtag valószínűleg a *Bósó-sziget* előtagjával azonos.

Bósó-sziget vagy **-hát** — *Bózsó sziget* (GYÖRFFY 1927: 36). | A Kerek-sziget és az Ürmös-hát között található (KF. 1858). || Középkori személynév is: 1323-ból a Gyoad nembeli *Bosow* mestert ismerjük e néven (HazOkl. IV, 133, NAGY GÉZA, Árpádkori személynévünk: Turul IX, 118, KARÁCSONYI JÁNOS, Magyar nemzettségek II, 93), így tehát valami régi birtokos nevét őrizheti a megnevezés. Ma ilyen vagy hasonló név nincs a városban. A hát és a sziget megnevezés ugyanarra a területre vonatkozik, mindkettő kiemelkedést jelent. Hajdúsámson határában is van *Bosó* vagy *Bózsó hegye* (ZOLTAI, DEBRECENI HALMOK 14). | 1769: „a Réten a *Bosóban*...” (Vlt. fasc. 1769) | 1786: ... „a Réten a *Bosóban* 5 köbös föld” (Prot. B. 111) | 1790: „Innét a *Bosóba* a Közép Kadarts mentébe” (Réti Lajstrom, Vlt. fasc.) | 1823-1866: *Bózsó sziget* (SzabóBalt.) | 1836: *Bózsó sziget* (Hudatsik) | 1839 : „A *Bózsó szigeti* kaszáló...” (Telkes könyv. Mlt.) | 1867: ... „a *Bózsói*

Kadarcsról jelentés” (Mlt.) || (H. FEKETE 1959: 46-47). | A Rét délkeleti részének egyik magaslata, időnként még ma is vizenyős a terület (SÓVÁGÓ 1999: 59). | A *bósó* jelentése a helybéliek szerint borsó. Borsót termeltek a tanyán és erről kapta a nevét. Hasonló jelentése az ÚMTSz-ban (I, 561) is található. Ez a feltételezés azonban nem egyezik meg H. FEKETE PÉTER magyarázatával. — A hely birtokosára utaló családnévi bővítmény kapcsolódott a *-sziget/ -hát* földrajzi köznévhöz. Családnévként még ma is használatos, úgy mint Borsó, 2 név szerepel a városi telefonkönyvben.

Botlás-ér — *Botlás ere*. A Horgas-ér folytatása északi irányban (KF 1858). || A *Horgos-ér* folytatása észak fele a bagotai út mellett a Tisza csatorna és a Fegyveres tanya között. *Botlás ere* (TagTérk.) | 1854: „...a Nagy pródi halomra keresztül a *botlás erén*...” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről). || (H. FEKETE 1959: 47). | Vízfolyás a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 59). | A *botlás* a *botlik* ige alapján fejlődött az *-ás* főnévképzővel. A *botlik* [1508] származékszó, melynek alapszava önállóan nem ada-

tolható. A szótó ismeretlen eredetű, a *botránkozik* ige tövével függhet össze. Végződése az *-l* gyakorító képző. A *botorkál* ige [1692] ugyanebből a kikövetkeztetett *bot-* töből alakult az *-r* és a *-kál* gyakorító képzőelemekkel (EtSzt. 82). — Esetünken az *-ér* alaptag bővítménye a névrész viszonyát jelöli valamilyen külső dologhoz, körülményhez.

Bőjt-mocsolya — *Bőjt mocsolya*. *Bott mocsolya* (KF. 1858). || *Bőjt mocsolya* (*Bőt, Bút-mocsoja*) Álló vizű fenék, rét, pocsolya mocsaras hely a telekföld északi részén a határ mentén. A középkori magyar nyelvben gyakran előfordult (Oklsz.). 1765: A határ különböző részei töltésének rendje: „Az első Tized *Bojt mocsoja*” (Prot. V. 31) | 1783: „...a *bőjt Mocsoja* felé a határ utig” (Prot. I. 179) | 1783: *Bőtt motsolya* (Bek.) | 1850: „panaszolja, hogy a *Bőt motsójánál* levő nádját a város elvitette” (Vlt. fasc.) 1879: Polgármester úr kéri a „...*Butmocsolyai*” füvek eladását (Vlt. 132. jkv.). (H. FEKETE 1959: 47). || Vízállás fent a löszháton, Telekföldön (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A Katonai felmérések alapján valószínűsíthető, hogy Bottos Ferenczről kapta a

nevét, akinek ott volt a tanyája. A helynév *-mocsolya* alaptagjához kapcsolódó bővítmény utal a hely birtokosára.

Brassó-ér *Barassó-, Baraksó-ér.* *Brassó ér* (KF. 1858). || A Gát-ér folytatása a határ délnyugati részén; sokszorosan kanyargó nádas, gyékényes, sásos ér, sok vízi madárral és fácánnal. 1764: „A *Brassóba* senki kendert ne áztasson” (Prot. V. 15) | 1748: Újvárosi határhányás, 53. határ „itten által megyen a *Baraksó erén*” (Vlt. fasc.) | 1750: „megyen a *Baraksó erén*” (Prot. A. 209) | 1801: Újvárosi határhányás, „mely vág által a *Brassó erén*” (Vlt. fasc.) | 1836: *Brassó ere* (Hudatsik) | 1866: *Barassó ere* (SteinBalt.). A *Barassó* népi kiejtés a *tréfál-teréfál, krajcár-karajcár* mintájára alakult. Ebből népetimológiával lett a *Baraksó*. Mind a *Brassó*, mind a *Barassó* előtte értelmetlen lévén, a nép *Baraksó*-t csinált a *Barassó*-ból, mivel *Barak* közismert vezetéknev a városban, s a *só* is érthető volt. A népnyelv általában megcselekszi az ilyen változtatást, így teszi az értelmetlent értelmessé. Megjegyzem, hogy e névnek egy levéltári és egy térképen levő alakja: *Braksó*, ez az alak azonban

egyáltalában nincs használatban. Mivel a levéltári iraton ugyanaz a kéz utána többször *Brassót* írt, itt a *Braksó*-t egyszerű tollhibának tartom; ugyanaz ez a térképen is, melyet egy idegen mérnök, a helyi elnevezéseket nem ismerő Keményfy követett el. A helységnevtár *Brasó* alakja is helytelen. Még egy a helyi ismeretek hiányából eredő elírást említünk meg: LIPSZKYben a név *Brasló*-nak van írva (77). A *Brassó* név használatával kapcsolatban több téves adat került a tudományos irodalomba. Így az, hogy ez a név Hajdúböszörményben 1783-ban szerepel először, meg, hogy a város 1790-ben eltiltja a Brassóban a kenderáztatást. Eltiltotta azt már 1764-ben, s ez adaton kívül is jóval 1783 előtt állandóan ismerős és használatos ez a név nálunk, amint az a későbbi itt következő adatokból ki is tűnik. A *Brassó* név eredetével és jelentésével többen foglalkoztak: HORGER ANTAL (Brassó és Kronstadt: A brassói főreáliskola ért. 1899/1900), RÁSONYI NAGY LÁSZLÓ (A *Brassó* név eredete: MNy. XXV, 27), GYÖRFFY ISTVÁN (Hajdúböszörmény települése), MOÓR ELEMÉR (Szláv eredetű emelkedésnevek: Nyr. LXI, 12). Lásd még EtSz. I, 533-34.

1848: „*Brassó földről való széna*” (Vlt. fasc.) | 1911: „*A Brassó (Baraksó) pusztán kiállított 11 házgyűjtő is*” (HbV. 6). || (H. FEKETE 1959: 47-48). | A Zelemér hosszú hátságai közt ered, átfolyik a Szoboszlói és Újvárosi országotak alatt. A Keleti-főcsatorna alatt is átbújtatták és ettől nyugatra ömlik a Kadarcsba. Felső szakasza tulajdonképpen a Zelemér-ér, a középső a Gát-ér és alsó szakasza a *Brassó-ér*. Hivatalosan az egész 22 km-es vizet *Brassó-érnek* nevezik. Hajdan sokkal bővebb vizű volt, a XVIII. században még vízimalmot hajtott (SÓVÁGÓ 1999: 59). | Ma is jelentős vízfolyás. Hajdúböszörménytől délre a *Brassó-ér* (19 km) gyűjti össze a vizeket, mely egyben a város tisztított szennyvizének befogadója is (MOLNÁR 2000: 34). — A vízfolyás ezen szakasza a *Brassó-halomról* kaphatta nevét. Az *-ér* determináns bővítménye megnevezi a hely mellett lévő tájrészt.

* **Cégény út melletti tó** — *Cégény út melletti tó*. Halastó, amely majdnem húsz kilométerre, keletre fekszik, fent a löszháton, közel a Nyírség homokjához. Nem a főcsatorna, hanem természetes vízfolyás, a Vidi-ér táplálja (SÓVÁGÓ

1999: 74). Nevét a Hajdúhadház és Hajdúvid között haladó Cégény útról kapta. — Kétrészes helynév, mert funkcionális szerkezete: 'tó (1), amely a Cégény út mellett van (2). A helynév determinatívuma a hely elhelyezkedését jelöli.

* **Cégény úti víztároló** — *Cégény úti víztároló*. Közvetlenül a Cégény útnak a hajdúdorogi országútba való betorkollása előtt, a Cégény úttól északra, két medencéből álló tároló van. Ezekben járulékos haltenyésztés is folyik, első sorban növényevő halakkal. Összterületük 6 ha 6179 m². Mindkét medencében nagyon sűrű a növényzet, a délebbre esőben szinte látni se lehet a vizet, csak elvétve vannak benne szobányi rónák. Partján nyugatra sűrű fasor, északra fasorral szegélyezett legelő, keletről is fasoros út, majd mezőgazdaságilag művelt föld és erdő húzódik. Elsőrendű fészkelőhely vizimadarak számára (SÓVÁGÓ 1999: 75). — Nevét a Hajdúhadház és Hajdúvid között haladó Cégény útról kapta. —Vö. *Cégény út melletti tó*.

Cserepes-ér — *Cserepes* vagy *Cserepes-ér*. A Cserepes-halom mellett folyik (KF. 1858). || Nagypródon a Horgos-érből ágazik ki nyugat fele, és megy bele a Kadarcsba. 1886: *cserepes ér* (Keményfy) | *Cserepes* (TagTérk.). || (H. FEKETE 1959: 50-51). | Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Az -*ér* alaptag bővítménye a hely valamely külső dologhoz, körülményhez való viszonyát nevezi meg.

† **Cserepes-lapos** — *Cserepes lapos*. Nagypródon a Cserepes-ér mellékén (H. FEKETE 1959: 51). || Mára teljesen kiszáradt ez a patak, melynek a medre sem jelzi egykori helyét. Az újabban készült térképeken már nem is említik. — Vö. *Cserepes-ér*.

Csíkos-fenék — *Csíkos fenék*. A határ északnyugati részén közel a Hármashoz, a polgári országút és a hajdúnánási határ között. Vizes hely, mely rendszeren nem volt használható. Sok volt benne a csík, innen kapta a nevét. Nádas részében a hagyományok szerint farkas is tanyázott. 1768: „A *Csíkos fenéken*” a 4. tized gyűjt (Prot. V. 106) | 1799: „...a *Csíkos fenék-nél* a 2-dik Tized kaszál”

(Prot. I. 118) | *Csíkos* (TagTérk.). || (H. FEKETE 1959: 51). | A vizes világra emlékeztető név, amelyből következtethetünk az akkori állatvilágra (SÓVÁGÓ 1999: 59). | Vízállás a Rét területén (SÓVÁGÓ 1999: 65). | Nyáron gyakran kiszárad. — A *csík* 'hengeres testű mocsári hal' jelentésű szó. Valószínűleg hangutánzó eredetű, a *csík* levegővételenek éles, metsző hangját adja vissza. A tő a *csikar* és a *csikorog* igék tövével rokon. Származékai a *csíkos* és a *csíkoz* (119). Esetünkben az -*ér* determináns bővítménye megnevezi a helyen lévő állatot.

* **Csónakázó-tó** — ~ Újkeletű. A városi strandfürdő az Uzsok téren, maga is egy régi vályogvető gödörben van benne. A tőle északra és nyugatra eső gödröket a hetvenes évek elején mintaszerűen helyreállították. A függőleges partokat földgyalukkal rézsutosra lenyesték, a gödör hepehupás talaját egyenesre elsimították, befűvesítették, fákkal, bokrokkal beültették. Húsz év múlva szép park lesz ezen a helyen. A gödör legnyugatibb részén pedig egy ellipszis alakú csónakázó tavat alakítottak ki, közepén párszáz négyzetméteres

szigettel, ahová erős fahíd vezet át. A tavat a fürdő elhasznált vize táplálja, de most már talajvíz is van benne. Ahol a fürdő meleg vize belefolyik, enyhe teleken be sem fagy (SÓVÁGÓ 1999: 98). | A hajdúböszörményi strandkomplexum felújítása és bővítése 2001-ben kezdődött el. 2002-ben a régóta várt uszoda is felépült két medencével. A hajdúböszörményi termásvizet 2003 végén gyógyvízzé minősítették. — A *-tó* alapelem bővítése megnevezi a hellyel kapcsolatos eseményt.

† **Csóreg-nyárfa-lapos** — *Csóreg nyárfa lapos*. A Homokkert déli részén állott két hatalmas nyárfáról kapta a nevét a mellette levő lapos. Birtokosról elnevezve (H. FEKETE 1959: 52). || Mára teljesen kiszáradt ez a patak, melynek a medre sem jelzi egykori helyét. — A helynév bővítési része a hely birtokosát megnevező családnév. A település telefonkönyvében nem találtam erre példát.

† **Csösz-kút laposa** — *Csöszkút laposa*. A határ keleti részén a hajdúhadházi határ mentén. 1764: „*Csöszkútnál* való Fű lekasználása Hétfő-

re determináltatott” (Prot. V. 18) | 1770: „Legelő Mezejek lesz a *Csösz Kúti Plága*” (Prot. V. 175) | 1770: „Akik a *Csösz Kut laposságánál* kaszálni nem voltak...” (Prot. V. 164) | 1771: „...a Nánási Uttól fogva a Csösz kut Lapossáig” (Prot. V. 183) | 1927: „Kiadó a Telekföldön a *csöszkút laposnál*” föld (HbV. 35). || (H. FEKETE 1959: 52). | Mára teljesen kiszáradt. Nevét a hely használójáról kapta. A *csösz* szó eredetileg valamilyen tisztséget jelölhetett, valószínűleg a király állatállományával foglalkozó személyre vonatkozott (EtSzt. 128). Valószínűleg az általuk használt kút közelében lévő laposról van szó. — A helynév bővítése megnevezi hely használóját.

Csukás — *Csukás*. *Csukás-tó* (GYÖRFFY 1927: 36). || A pródi legelőn, a polgári úttól északra elterülő szikes fenék. A hagyomány szerint régen sok volt benne a csuka, nevét innen kapta. 1866: *Csukás tó* (SteinBalt.) | *Csukás tó* (TagTérk.) | 1883: „A 10. és 11. osztályba azon pródi vizes helyek jönnek, melyek mint pl. a Szöke, *Csukás*...” (Hajdúböszörményi Hírlap 12) | 1944: „A Kaján és *Csukás* s a Ráskai fenék,

Rucahárogással szolgáltat szép zenét” (H. FEKETE PÉTER, Paliádok 16). || (H. FEKETE 1959: 52). | Vízállás Nagypródon. Neve utal a régen ott élő állatvilágra (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *csuka* szó jelentése ’a kacska csőrére emlékeztető fejű, ragadozó édesvízi hal’ (ÉrtSz. 213). Morfematikus szerkesztéssel alkotott helynév. A determinatívum utal a hely állatvilágára.

† **Dávidka-ér** — *Dávidka ér*. Vízfolyás Vid határában. *Davidka ér* (KF. 1858). || Lapos és szántóföld a Vid határán. Az idősebbek emlegetnek *Nagy Dávidká*-t is. 1745: Egy nyilas földet adnak el a „a *Dávidkán* a Vidi *Preadiumon*” (Prot. A. 180) | 1759: „...ugyan a *Dávidka mellett* egy fél nyilas” föld (Prot. A. 543) | 1764: „A szántás a *Dávidkába* Continuáltatik a következő hétfőre” (Prot. V. 24) | 1927: „Kiadó a Vidi földön 7 köblös a *Dávidkára* megy véggel” (HbV. 33). || (H. FEKETE 1959: 52). — A hely valamely személlyel való viszonyára utaló, kicsinyítő képzővel ellátott személynévi bővítmény kapcsolódik az *-ér* földrajzi köznévhöz.

Dedó-ér — A Perzsétén folyik, a Kadarcs-fenékbe megy bele (H. FEKETE 1959: 53). || Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A név eredetét nem ismerem.

* **Déli-lucernás-csatorna** ~ (TIKÖVIZIG). | A város déli oldalán a bel- és külterület határán épült ki a *Déli-lucernás-övcatorna*, mely egyrészt a belterületet mentesíti a külterületről érkező csapadékvíztől másrészt a külterületen keletkező csapadékvizet vezeti el a *Brassó-ér* északi ágába (84/2009. Önk. számú határozat). — A *-csatorna* alaptag bővítménye megnevezi a hely pontos elhelyezkedését, vagyis, hogy melyik tájrészen van..

Döglő-ér — *Döglő*. Ér Nagypródon. Régen elterült vize feneketlen sár volt; azt tartja a hagyomány róla, hogy ha belement a jószág, elmerült benne. 1847: „...esküdtek a *döglő*, hetven és földvár ereinek megtöltésénél” (Kgy. 9. jkv. sz.) | 1847: „Esküdt Matkó István a Hetven és *döglő* erein épített hidakhoz 35500 téglának a hely színére lett” kiszállításáért (Kgy. 10. jkv. sz.) | *Döglő* (TagTérk.) | *Döglő ér* (Jakab). || (H.

FEKETE 1959: 56). || Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Valószínűleg a benne elhunyt sok jószág miatt kapta ezt a nevet. A *dög* ismeretlen eredetű szó. Eredeti jelentése valószínűleg 'betegség, járvány' volt, ebből alakult ki az 'állattetem' jelentés. Fontosabb származékai: *döglök, döglődik, dögleszt* (EtSzt. 155). Esetünkben az *-ér* alaprész bővítménye a hellyel kapcsolatos eseményre utal.

† **Döglő-lapos** — Nagypródon a Döglő-ér mellett (H. FEKETE 1959: 56). || Mára teljesen kiszáradt. — A *-lapos* alapelem bővítményét vö. *Döglő-ér*.

Égett-tó — *Ígett tó*. Szikes tó lett volna a pródi legelőn; kiszáradván nyáron a benne nőtt vízi növényzetet meggyújtották, s az egész tó kiégett. Azóta hívják „Ígett tó”-nak (H. FEKETE 1959: 56). || Időnként ma is vízállásos terület Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 65). — Az *égett* befejezett melléknévi igenév és a *-tó* földrajzi köznévi összekapcsolódásával keletkezett. A determináns bővítménye utal a hely kialakulására, eredetére.

† **Eklézsia-szigetje** — *Eklézsija szigettye*. Emelkedett terület a Réten a Varga-sziget és a Portörő között, de mégsem egészen vízmentes, úgyhogy a múltban rendszeren nem volt használható; ilyenek mondja a helytartó tanácshoz intézett főkapitányi jelentés is (SJel. 25). Ma már nem használt név. TagTérk.: *Eklezsia sziget*. (H. FEKETE 1959: 56). — Az *eklézsia* 'protestáns gyülekezet, egyházközösség' jelentésű köznévhöz egy birtokos személyjellel ellátott *-sziget* földrajzi köznévi kapcsolódik. Valószínű, hogy az egyház tulajdonában lévő szigetről van szó. A birtokos személyjellel ellátott *-sziget* alaptag bővítménye megnevezi a hely használóját.

† **Farkasordító** — *Farkasordító*. *Farkasordító* (GYÖRFFY 1927: 36). | A Hortobágy folyótól délkelet irányban található (GYÖRFFY 1927: TP6). || A Rét déli részén a Palostya és a Híres-hát között. Nagy nádas volt, réti farkas is fészkelte benne; ma szántó. (Hajdúnánáson is előfordul e helynév.) 1748: Újvárosi határhányás, 73. határ: „Itt vagy a *Farkas ordító*” (Vlt. fasc.) | 1764: „A Hosszú Szigetbeli Nyilasok is ugyanak-

kor meg Vizsgálatnak, és Kis Ferenc Ur Nyilasa is a *Farkas Ordító* széliban” (Prot. V. 12) | 1784: „azon Gát és töltés a Kadarts folyásán és a *Farkas ordítón*” (Prot. I. 191) | 1801: Balmazújvárosi határhányás: „az Andrási töltés mellett északról a *Farkas ordító* erében” (Vlt. fasc.) | 1823: *Farkas ordító* (Szabó) | *Farkasordító* (TagTérk.). || (H. FEKETE 1959: 58). | A vizes világra emlékeztető név, amelyből következtethetünk az akkori állatvilágra (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Érintkezésen alapuló névátvétellel alakult ki a jelentése, alanyos összetétel. Valószínűleg azt jelenti, hogy ’olyan hideg, mint amikor a lakóhelyek közelébe bemerészkedő farkasok ordítását hallani lehetett’ (TESz). Metonimikus névadással keletkezett a helynév, melynek determinatívuma utal a hellyel kapcsolatos eseményre.

Farkas-sziget — *Farkas sziget*. A Réten, vizes hely, mely rendszeren nem használható. Ilyennek nevezik meg 1864-ben is (SJel.). Ma már szántóföld; birtokosról kapta nevét. 1768: „A *Farkasszigeten*” az 5. tized gyűjt (Prot. V. 106) | 1769: „A város kaszálása contináltatik a Palostya, Sombokos és

Farkas Szigeten” (Prot. V. 136) | 1847: „...a *Farkas szigetbe*... összesen hét bogját rakattak” (Kgy. 428. jkv.) | 1848: „a végett küldettünk ki, hogy a réten mi a *Farkas* és a Nagy Kupa szigetekbe az Inspectorok által le kaszált szénát harmadolnánk meg... a *Farkas Szigetből* négy-négy ökörre jó szánka szénát rakattunk” (Kgy. jel.). || (H. FEKETE 1959: 58-59.) | A Rét egyik magaslata (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *farkas* szófajváltással keletkezett egy származékszó alapján. A *farok* szóból képzett *farkas* melléknév főnevesülése, amely a *farkas állat* jelzős szerkezetből vonódhatott el (EtSzt. 200). Esetünkben a *farkas* egy személynév. A *-sziget* földrajzi köznévhöz a hely birtokosát megnevező családnévi bővítmény kapcsolódik. Ma is előforduló családnév a településen, 5 ilyen név szerepel a város telefonkönyvében.

† **Fejes-gát** — *Fejes gát*. A Gát-éren, közel az újjvárosi határhoz, ahol az ér a balmazújvárosi határnak kanyarodik. Ez a három gát közül az északi. 1764: „A *Fejes Gátba*... senki kendert ne áztasson” (Prot. V. 15) | 1770: „A *Fejes Gát*” töltése (Prot.V. 159) | 1783: *Fejes*

gát (Bek) | 1788: „A Ns. Város részére a Füz és *Fejes Gátakon* található Nádak a jövő Szerdán vágattatni fognak” (Prot. I. 243). || (H. FEKETE 1959: 59). — A *fő, fej, feje* tövváltozatok. A *fej* hangalak a *fejem, fejed* stb. birtokos személyjeles formából elvonással keletkezett, és a 16–17. századtól adathozható. Származékai: *fejes* [1279 tn., 1500 k.], *fejű* [1372 u.], *fejez* [1513] stb. (204). Esetünkben a *fejes* keletkezésének alapja a *fej* mint legfelül elhelyezkedő testrész kitüntettsége. Így módon keletkezett a ’legfelső rész’ jelentés. A *helynév -gát* alaptag bővítménye a hely viszonyított, relatív helyzetére utal.

Fejes-gát ere — *Fejes gát ere*. 1854: „...keresztül a *fejesgát erén* dél fele” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről). || (H. FEKETE 1959: 59). | *Vízfolyás*, a *Zelemér-ér* folytatása (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Az *-ér* alaprész bővítménye utal arra, hogy a víz építmény mellett található.

Fekete-lapos Viden a Fekete-halom környékén, az öregek még ismerik. 1854: Rácvidi határhányás: 61. határ *Fekete-lapos* (H. FEKETE 1959: 59). ||

Nyáron gyakran kiszáradó terület. — A *-lapos* alaprészhez melléknévi bővítmény kapcsolódik, mely a hely színére utal.

Felső-csikós-kút 1848: Bagotán a *felső csikós kutat* javították az ácsok (Vlt. fasc.) (H. FEKETE 1959: 59). — Valószínűleg a csikósok által használt kutak közül ez az északi fekvésű. Vö. *Alsó-csikós-kút*

† **Felső-csorda-kút** — *Felső csorda-kút*. 1848. Ács számla a *felső csorda kút* javításáról (Vlt. fasc.) (H. FEKETE 1959: 59). — A *csorda* szláv jövevényszó jelentése ’sor, sorrend; csorda, nyáj’. (EtSzt. 126) | A *csorda* jelentése ’együtt legeltetett, de nem a legelőn éjszakázó szarvasmarhák csoportja’ (ÉrtSz. 208). Mivel a hajdúk szarvasmarha hajcsárok voltak, így valószínűsíthető, hogy több kút is van, amely a csordák itatására szolgált. Esetünkben arról van szó, mely északi fekvésű. A *-kút* alaptag bővítménye az ott tartott állatokra utal.

† **Felső-gulya-kút** — *Felső gujakút*. Lásd *Gulyakút* és *Felső kút* alatt is. 1848: Bagotán a *felső Guja kutat* javít-

ják (Vlt. fasc.) (H. FEKETE 1959: 59). ||
— Valószínűleg a gulya itatására szolgáló kutak közül az északiról van szó. Vö. *Alsó-gulyakút*.

† **Felső-kút** — *Fēső kút*. Bagota pusztán a csőszháznál levő kút. 1789: „A Hortobágy megett a *Felső kútnál* pallér Kovács András K. Varga István” (Prot. I. 260). Lásd *Felső gulyakút* alatt is (H. FEKETE 1959: 60). — A *-kút* alaptag bővítménye megnevezi a hely viszonyított, relatív helyzetét. Vö. *Alsó-kút*.

Ficsori-tó A Vid közepén szikes, sáros tó, helyesebben fenék. A név kezd elromlani a használatban; ma már *Ficsoritó tó*-nak mondják, sőt a nem értett nevet a rokonhangzású *Vicsoritó*-ra változtatják. Az adatokat lásd *Ficsori-tó laposa* alatt (H. FEKETE 1959: 60). | Vízállás fent a löszháton, Viden (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Román jövevényszó, vö. román *fecior*, nyelvjárási *ficiór* ’legény, fiú; szolga’ (EtSzt. 213). 1416-tól személynévként is előfordul (KÁZMÉR 1993). Akár közszó, akár tulajdonnév, népetimológiával keletkezett helynévről van szó. A *-tó* alaptag bő-

vítménye megnevezi a hely viszonyát valamely személyhez.

Ficsori-tó-laposa A Vid közepén a tó mellett. 1836: „*Ficsori-Tó*. Ezen két lapos (Máthé lapossa) a Vidi határon van” (Hudatsik) | 1839: „A *Ficsori-tó laposa*, székes” (Telkes könyv. Mlt.) | 1851: „a városnak a Vidi pusztán az ugy nevezett *Ficsori-tó* tóban” levő kaszálója (Vlt. fasc.) | 1851: „A város *ficsoritójába* való fü” (Vlt. fasc.) | 1945: *Ficsori tó* (Jakab). || (H. FEKETE 1959: 60). | Esőzések alkalmával gyakran megtelik vízzel. — Vö. *Ficsori-tó*. A birtokos személyjellel ellátott *-lapos* alaprészhöz kapcsolódó bővítmény megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

† **Fodor-kútja** Ma már ismeretlen helynév. 1725: „...a másik a Vidi földön a Nyáras útja félen a *Fodor kútjára diül*” (Mlt.). || (H. FEKETE 1959: 60). — A *fodor* valószínűleg származékszó, melynek alapszava önállóan nem adatható. A tó ismeretlen eredetű. A szóvégi *r* valószínűleg deverbális névszóképző (EtSzt. 220). Ma gyakori család-név a településen, 12 név szerepel a vá-

ros telefonjegyzékében. Ez az adat és az, hogy az alapelem birtokos személyjellel van ellátva, arra enged következtetni, hogy a hely birtokosáról van szó. Ebben az esetben a *-kút* földrajzi köznévből bővítménye a hely valamely személyhez való viszonyára utal.

† **Folyó** A város belső vizeit összegyűjtő és a mai Arad utcán a városból kivezető árok, mely a város alatt a Gát érbe vezet. A régi írások inkább kanálisról beszélnek. Lásd *Kanális és Vízárok* alatt is. 1855: *Folyó* (Balt.). || (H. FEKETE 1959: 60). | Mivel a városban ez az egyetlen folyóvíz volt, így nem érezték annak szükségét a lakók, hogy közelebbről megnevezzék, körülírják (KÁLMÁN 1969: 122). — A *folyó* a *folyik* szó származéka. A *folyik* bizonytalan eredetű, talán ősi, ugor kori szó, jelentése 'pancsol, lubickol' (EtSzt. 223). Itt a helynév jelentéshasadással keletkezett. A névrész megjelöli a hely fajtáját.

† **Földesi-lapos** A szoboszlói országút keleti oldalán; az ott levő Földesi-tanyáról van elnevezve. A mélyebb részén még van kisebb nádas (H. FEKETE 1959: 60). | Ma már csak kiszáradt

meder. — A *-lapos* alaptag bővítménye megjelöli a hely pontos elhelyezkedését.

Földvár-ere Nagypród déli részén. 1847: A „*földvár erének* megtöltésével töltött” időről napidíj (Vlt. Kgy. 9. jkv. sz.). || (H. FEKETE 1959: 61). | Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A birtokos személyjellel ellátott *-ér* alaptag bővítménye utal a hely tájrészen való elhelyezkedésére.

† **Földvár-fok** A nagyzeleméri feledésbe ment földvárról nevezett hosszirányú földmélyedés, vízvezető, hajlás, árokféle, amint azt vízrajzi megnevezésnek a középkorban általában használták, melynek széleit éppenúgy partnak nevezik, mint a folyóvizeknél. Ilyen vízvezető fok még a Réten is van határunkban. Lásd *Remetefok* alatt. 1832: „...találtuk a *föld vár fok felé* menedékes helyen az 53. határdombot” (a Böszörmény—debreceni országút szélén) (Herceg Esterházy határjárás: Mlt.) | 1832: „...a *Földvár fok* keleti part alján találtuk az 56. határdombot.” Tehát a fok iránya észak—déli. Továbbá: „...találtuk a 74. határ dombot az úgy nevezett *föld vár foka* nyugati végén,

melyet meg ujítottván hasonló irányzat-
tal a *föld vár foki* lapályon levő
hidatskán által menvén ugyanazon *föl
vár fok* keleti szélén”(uo.). (H. FEKETE
1959: 61). || A determinatívumot vö.
Földvár-ere.

† **Földvár-fok laposa** Nagyzele-
méren a Debrecen—hajdúböszörményi
országút mellett; ma már nem ismert
megnevezés. 1832: „...a *föld vár fok
laposába* találtuk az 54-ik határ dom-
bot” (Esterházy határjárás: Mlt.). (H.
FEKETE 1959: 61). || Mára teljesen ki-
száradt. — A birtokos személyjellel el-
látott *-lapos* determinánshoz kapcsolódó
bővítmény megnevezi a hely pontos el-
helyezkedését.

***Fürj ér** Természetes vízfolyás. Ez
a legészakibb ér, hossza 10 km. A Haj-
dúnánás környéki vizek levezetője
(MOLNÁR 2000: 33-34). | A nánási és
dorogi közigazgatási határ északi csücs-
kénél, a Nagy-lapos legelőtől északra
találjuk a forrásvidékét. Az ér előbb a
nyírségi homokos dombok tövétől dél-
nyugati, majd erősen déli, majd újbóli
délnyugati irányba szeli át a Hajdúnánás
és Tedej közötti zsíros hajdúsági föld-

ket. A múlt század ötvenes éveitől az ér
vize, mintegy tíz kilométer megtétele
után a Keleti-főcsatornával egyesül,
melybe a Csürhe-legelő fölött a hasonló
nevű Fürj-halom magasságába folyik
bele. Vélhetően korábban, a nagy víz-
rendezések előtt, a halom környékén is
elhaladt, vagy éppen ott ért véget. Az ér
névének gyökereit Draviczy Imre a
nánási határnevekről szóló írásában két-
féleképpen eredezteti. Az első szerint a
vízfolyás azért kapta a nevét, mert ami-
kor ezt a területet kiosztották, a város
vezetői azon tanakodtak, hogy mi le-
gyen a neve? Ahogyan morfondíroztak,
a testület legvénebbje egy kis fürjet pil-
lantott meg a fű között. Az öreg Csiszár
megindult a kis madár után, s közben
egyre hajtogatta: „Fürj-ér lesz a neve –
semmi más!” Mivel senki nem mondott
ellent, úgy lett. A másik monda határo-
zottan máshonnan származtatja a név
eredetét. Néha a természetben is vannak
visszásságok. Így történt ez 1888-ban is,
amikor a Tisza árvize meglátogatta a
nánási határt. A város vize mindig nyug-
atra folyt, kifelé a Fürj-éren. Nem így a
Tiszáé. A nagytömegű víz meglelve ezt
az utat, befelé tartott a városba. Az ér,
mint egy „Führer” vezette a Tisza árját.

Egyesek szerint emiatt kapta a „Fürier” nevet, ami az idők folyamán Fűrj-érre módosult, alakult, változott (MOLNÁR 2004: 30). — A magyarázatok népetimológiás jellegűek. Az *-ér* alapelemhez kapcsolódó bővítmény valószínű, hogy a hely állatvilágára utal. A *fűrj* bizonytalan eredetű, talán hangutánzó szó. Hangalakja a kis madár hangadását jeleníti meg. A szóvégi *j* szervtelen járulékhang (EtSzt. 237).

Fűz-gát A Gát-éren, szemben a városból kivezető vízároknak a betorkolásával. Ez tehát a határ déli részén van. 1795-ből ellenben azt olvassuk, hogy a böszörményi gulya a Fűzgátnál becsapott a nánási határra; tehát a nánási határ közelében volna. Mivel pedig a térképek szerint éppen a határ ellenkező szélén volt, csak azt gondolhatjuk, hogy a nánási határ közelében is volt egy hasonló nevű gát. 1764: „A Fejes Gátba, *Fűz Gátba* és Brassóba senki kendert ne áztasson” (V. 15. 5) | 1770: „A Búza föld szántásra a *Fűz Gáthoz* 1^{ső} 4^{dik} 5^{dik} Tizedek lesznek...” (V. 153. 2) | 1783: *Fűz Gát* (Bek) | 1788: „A *Fűz Gáton* nádvátság” (Prot. I. 243, lásd *Fejes-gát*) | 1795: „a Böszörményi Guja a *Fűz*

gátnál a Nánási Határra be tsapván...” (Prot. G. 532) | 1848: Szajtler István kömíves: „A hidat a *fűz gátnál* ujonnan megcsináltam” (Kgy. ir.). (H. FEKETE 1959: 61). || A *fűz* jelentése ’barkás virágzatú fa vagy bokor’. Valószínűleg ősi, finnugor kori szó (EtSzt. 239). A helynév *-gát* determinánsa egy, az ott élő növényzetre utaló bővítményi részszel kapcsolódik.

† **Gaál-lapos** Dr. Gaál Mihálynak Zeleméren a Mélyvölgyben levő tanyájához tartozó lapos, kaszáló; nevét a birtokos családtól vette (H. FEKETE 1959: 62). || Mára teljesen kiszáradt vízállás. — A *-lapos* determinánshoz kapcsolódó bővítmény a hely birtokosát megnevező családnév. A településen ma is előforduló családnévről van szó, 3 példát találtam a telefonkönyvben.

† **Gargya-lapos** A Telekföld keleti részén, a hajdúhadházi határhoz közel (Tagosítási szelvények: Vlt. fasc.) (H. FEKETE 1959: 62). | Mára teljesen kiszáradt. — Mivel a településen gyakran előforduló családnévről van szó, 15 példát találtam a telefonkönyvben, így feltételezhető, hogy a hely valamely sze-

méllyel való viszonyára utal a *-lapos* alaptag bővítménye.

Gát alja A Gát-ér melléke a város nyugati határán. 1771: „A *Gát allyánál* volt Dinnye föld a Város számára hagyódik Buzának” és „A *Gát allyát* Düllőkre szaggattyák...” (Prot. V. 175). (H. FEKETE 1959: 62). || Az *alj* származékszó: elvonással keletkezett az ősi, uráli kori *al* 'alsó rész' főnévi birtokos személyjeles *alja* alakjából (EtSzt. 19). — A determinatívum viszonyító funkciójú.

Gát-ér A vízfolyást az „ér” szó elhagyásával egyszerűen csak „gát”-nak nevezik. A Gát-ér a Zelemér-ér folytatása a Szigetorron, beléje szakad a város belterületének vizeit kivezető árok is. 1769: „Dinnye földnek felosztódik a *Gát mellyéke* a Fejes gát mellékén innen és túl” (Prot. V. 123) | 1771: „A *Gát allyát* düllőkre szaggattyák” (Prot. V. 175) | 1848: „Szóba hozatván, hogy a *gáton* és Büt motsojánál a Nádat vágatni kellene...” (Vlt. 799. Kgy. jkv.) | 1870: Az újvárosi határjárás a „*Gát-eré*”-t kétszer is említi (Vlt. fasc.) | 1886: *Gátere* (Keményfy). (H. FEKETE 1959: 62). ||

Vízfolyás a Zelemérben. A Brassó-ér középső szakasza (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Az *-ér* alaprészbővítménye megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

† **Gatyabotlás-ér** Lásd *Botlás-ér* alatt (H. FEKETE 1959: 62).

Görbe-ér — *Görbe*. A Horgas-ér folytatása északra a bagotai úttól Nagypródon. Debrecennek is van egy ilyen nevű ere Ohaton (ZOLTAI LAJOS, Debrecen vizei 13) | 1866: *Görbe-ér* (SteinBalt.) | *Görbe-ér* (TagTérk.) (H. FEKETE 1959: 63). || Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *görbe* szó indoeurópai eredetű. Nyelvünkben legkorábbi változata a mély hangrendű *gurba* volt, melyből hangrendi átcsapással jött létre a mai köznyelvi alak (EtSzt. 258). A helynév determinatívuma a hely alakjára utal.

† **Görbe-gát** A mai nemzedék már nem tudja, hogy hol volt; írásbeli adatunk is csak egy van róla. 1848: „...a *görbe gát* igazítására pedig ...a 4. Tized... ki rendeltetik” (Prot. 447). (H. FEKETE 1959: 63). — Vö. *Görbe-ér*.

Gulya-kút — *Gujakút*. Lásd *Alsó gulyakút* és *Felső gulyakút* alatt is. 1768: „...a Disznós Hátnál a *Gujakútnál*” a 2. Tized gyűjt. Ez nem világos; nem tűnik ki, hogy két különböző helyen gyűjtenek-e, vagy a disznósháti gulyakútnál, ugyanis a kéziratban a két megnevezés között van valami bizonytalan, halvány vonás féle, de az nem biztos. 1779: „...a *Guja Kútnál*” kaszálnak (Prot. I. 118) | 1850: A *gulyakutakra* két dézsát vásárolnak (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 63). — A *-kút* alapelem bővítője a hely állatvilágát jelöli. Vö. *Alsó-gulya-kút*.

† **Gurgyó-lapos** Viden. E megnevezés rejtélyes előttünk, a Gurgyó név semmilyen formában sem ismeretes a városban. E megnevezést is alig ismerik (H. FEKETE 1959: 63). — A név eredetéről nincs információ. A *-lapos* alaptag bővítője kategorizálhatatlan.

Háromághortobágy A Rét nyugati részén. Ma már ismeretlen helynév. ZOLTAI szerint a Hortobágy felső folyását nevezték volna így a böszörményi, margitai és az újvárosi hármashatár táján (Eltűnt falvak és elfelejtett régi

helynevek Hajdú vármegye mai területén 109). 1476-ban Hunyadi János özvegye városunkkal együtt jogot tart „*Harwmaghortobagh*” birtokára is. Inkább pusztai birtok lehetett, mint község (CSÁNKI I, 633) (H. FEKETE 1959: 64). || Kétrészes helynév. Funkcionálisan úgy értelmezhető, hogy a ’három település határában lévő (1) Hortobágy (2) ’.

Hattyas-ér A Hortobágy jobb parti mellékvíze, mely Bagotáról jön. 1721: „Az *Hattyos* tul fogva a Hortobágyon ujjítottanak Tizen egy határokat... Az Hármashatártul el kezdvén tul az *Hattyasig*” (Prot. A. 553) | 1750: Határjelzés: „Ez vagyon a *Hattyas parton*” (Vlt. fasc.) | 1763: „A Hortobágyi Föld eladatott az Oláh Juhászoknak egy Peták, egy Juh; a *Hattyasig*” (Prot. V. 2) | 1779: „a *Hattyastól* a Hármashatár a Nagy Bagotát kaszálják” (Prot. I. 118) | 1823: *Hattyas* (Szabó). (H. FEKETE 1959: 65). || Határunk legnyugatibb és talán legszebb részén, most már a megalkuló Hortobágyi Nemzeti Parknak is egyik kiválóan értékes területének, a Bagotának egyik nevezetes madarának a nevét őrzi. Tulajdonképpen pusztai vízfolyás; a Hortobágy jobb parti mellékvi-

ze. A Hattyas-ér már a XVIII. század elején szerepel a városi jegyzőkönyvekben. Mellékén levő lapos a Hattyas-fenek, torkolata a Hattyas-fok, sőt még halom és erdő is viselte ugyanezt a nevet. Semmi kétség, hogy ezeket az óriás természetű, gyönyörű fehér tollú hattyúról nevezték el, de az már nehezen dönthető el, hogy melyikről. Két nagy hattyú fordult elő hazánkban, a fekete-sárga csőrű, nyakát egyenesen hordó énekes hattyú (*Cygnus musicus* L.) és a narancsvörös csőrén fekete bütyköket növesztő, hajlított nyakkal járó bütykös hattyú (*Cygnus olor* GM.) Az előbbi a XVIII. században, utóbbi a XIX. században fészelt utoljára Magyarországon. Európában az énekes hattyú jelenleg már csak a tundrákon költ, a bütykös hattyú az Északi-, Keleti-, és a Fekete-tenger partvidékén is. Átvonulóban, télen ma inkább az énekes hattyú kerül elő. A böszörményi Hattyas azonban már a XVIII. század elején ezt a nevet viselte; tehát a faj későbbi elterjedése, vagy eltűnése nem játszott szerepet az elnevezésnél (SÓVÁGÓ 1974: 49). — Az *-ér* alaptaghoz kapcsolódó bővítmény utal a hely állatvilágára.

Hattyas-fenek A Hattyas-ér mellékének mélyebben fekvő része. 1753: Margitai határhányás: 10. határ „vagyon a *Hattyas fenék* mellett” (Vlt. fasc.) | 1764: Margitai határhányás: 10. határa „a *Hattyas feneken*” (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 65). || Vö. *Hattyas-ér*.

Hattyas-fok A Hattyas-ér vége a Hortobágyba ömlésnél. 1750: Határjelzés: „A *Hattyas fokán* innen” (Vlt. fasc.) | 1790: Margitai határhányás: 10. határ *Hattyas Fok* partján Böszörmény felé” (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 66). || Vö. *Hattyas-ér*.

Hetven-ér Brassó halomtól nyugatra található, igen jelentős területen (KF. 1858). | *Hetven ér* (GYÖRFFY 1927: 36). || A Nagypród déli részén a bal parton belefolyik a Kadarcsba. 1787: „Andrási Sigmond urnak Ujvárosi töltései a Kadarts és *Hetven* folyó vizeken felnyitattván...” (Prot. I. 232) | 1847: „Esküdtek a döglő, *hetven* és földvár erének meg töltésével töltött egy-egy napról kérik napidijjaikat” (Prot. 9. jkv.) | 1847: Esküdt Matkó István a *Hetven* és döglő erein épített hidakhoz meg kívántatott 35 500 téglának hely színére

lett kiszállításával töltött 24 napról kériapidíjait” (Prot. 10. jkv.) | 1848: „A *hetven hidja* leszakadt, lebontottam” (Vlt. fasc.) | 1866: *Hetven-ér* (SteinBalt.). | Elpusztult középkori falu nevét őrzi ez a nagypródi helynév. 1411-ben a debreceni uradalomhoz tartozott „*Hetzen*”, mely Brankovics György szerb despotát uralta, 1450-ben pedig Hunyadi János birtokába került (CSÁNKI I, 610). 1476-ban Hunyadi János özvegye zálog címen Beszermény várossal együtt jogot tart „*Hethwenwghaza*” birtokára is (CSÁNKI I, 633). E két helység azonos volt. *Hetven* ott fektetett Nagypród déli részén a balmazújvárosi határ közelében, ahol ma is több helynév őrzi emlékét. 1748: „a Kadarts gáttya előtt az *hetvenben* városunk közönséges szükségére öszverakatott szénánkat a Gulyával károsan eldulatván...” | 1886: *Hetven*: az ér és a balmazújvárosi határ között levő terület neve (Keményfy). || (H. FEKETE 1959: 66). — A *hetven* összetett szó, előtagja a *hét* számnév *het* alakváltozata, utótagja pedig az önállóan nem adatható *-ven*. Keletkezésének ideje bizonytalan, a tízes számrendszer elterjedésével lehet összefüggésben (EtSzt.

301). Esetünkben a helynév *-ér* alaprészéhez kapcsolódó bővítmény megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Hetven-gát 1801: Böszörmény-újívárosi határhányás 77. határ a Kadarts napkeleti oldalán: „holott is a Kadartson vagon egy Gát, melyet az Ujvárosiak *Hetven Gáttyának* neveznek” (Vlt. fasc.) | 1846: „Népszónok ur ismét a *Hetven Gátjához* menván...” (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 66). || Vö. *Hetven-ér*.

Hollós-ér A Hortobágy jobb parti mellékvize, mely Margita-pusztáról jöve Újbagotán folyik keresztül, ott bele is ömlik a Hortobágyba. Medrében gyepvasércet találtam. *Hollós* (Tisza Balparti Belvíz Ártérkép: Mlt.) | 1944: „...a *Hollós tája* vadlibák ezrének lesz kedves tanyája” (H. FEKETE PÉTER, Paliádok 19). (H. FEKETE 1959: 67). || A *Hollós-ér* (*Hollós-dűlő*, *Hollós-fok*, *Hollós-lapos*) nevét csak a hollóról (*Corvus corax* L.) kaphatta. Abban az időben a ridegpásztorkodással foglalkozó területeken általánosan ismert madár volt a holló, az elhullott jászágok egyik eltakarítója. Még a XX. század első harmadában is rendszeresen megkerült a

Hortobágyon és a Bagotán is ez a hatalmas fekete madár – de a civilizáció terjedésével elvadult erről a vidékről (SÓVÁGÓ 1974: 49). | A Bagotán folyik keresztül, a Hortobágy folyótól nyugatra. Magas töltéseit nyár elején elborítja a töméntelen mezei zsálya (*Salvia pratensis*), száz és száz méteren át lila tőlük a föld (SÓVÁGÓ 1999: 60). | A *Hollós-ér* a Bagota puszta területét vágja ketté (MOLNÁR 2000: 86). — Az *-ér* determináns bővítménye a hely állatvilágára utal.

Hollós-fok 1750: Határjelzés: *Hollósfok* (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 67). — Vö. *Hollós-ér*.

† **Hollós-lapos** A Hollós mellett Újbagotán. 1811: Határhányás Böszörmény és Polgár között: „Itt van a *Hollóslapossa*” (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 67). || Kiszáradt vízállás. — Vö. *Hollós-ér*.

Horgas-ér — *Horgos. Horgas tó* (KF. 1858). | Nagypród déli részén, de egy ága északra kanyarodik a bagotai útig. 1857: *Horgas Ér* (Balt.) | 1886: *Horgas-ér* (Keményfy) | *Horgas ér*

(TagTérk.). (H. FEKETE 1959: 67). || A *horgas* valószínűleg a *horgad* 'lefelé hajlik' származéka, melynek alapszava maga is képzett szó, egy önállóan nem adatható szótőnek a gyakorító -g képzős alakja (EtSzt. 313) A helynév alaprészéhez egy melléknévi bővítmény kapcsolódik, mely a hely alakjára utal.

Hortobágy — *Hortobágy. Hortobágy kanal* (KF. 1858). || A Réten van az eredete, melynek apró vizei táplálják. A Kadarcs iker folyója; észak—déli irányban folyik, a Rét és Bagota határán. Még böszörményi földön felveszi a *Hattyas-*, a *Máté-*, a *Sebes- és Hollóserket*, valamint a *Remetefoki csatorna* vizét. Nevét eredetével már a hajdúböszörményi határban felveszi és viseli. A név magyarázatára többen nyilvánítottak véleményt. BALKÁNYI SZABÓ (Debrecen helynevei. 1865. 24—25) magyarázatának alapja teljesen téves, mert Hortobágy nem a *Hort* és a *Bágy* egyesüléséből keletkezik, s nem a két ér egymásba szakadása után veszi fel a *Hortobágy* nevet. Lásd még: CZUCZOR—FOGARASI, A magyar nyelv szótára és ORTVAY TIVADAR, Magyarország régi vízrajza a XIII. század végéig. A névre a XIII.

századból három adatunk van: először IV. Béla királynak az egri egyház részére kiadott 1248. évi oklevelében, másodszer egy 1261. évi oklevélben, harmadszor IV. László király 1285. évi adománylevelében fordul elő. 1285: „Datum in *Hurtubag* tertio die post festum beati Barlaam apostoli Anno domini M° C° C° octuagesimo quinto” (ZichyOkm. I, 63). 1328: „...item Matha iuxta fluvium *Hurtubag* et Elep in comitate de Zouboch” (AnjOkm. II, 354) | 1476: Ama Böszörmény környéki birtokok között, melyekre Hunyadi János özvegye zálog címen jogot tart, szerepel „*Harwmaghortobagh*” is (CSÁNKI I, 633). Lásd *Háromághortobágy*. | 1712: „A *Hortobágyi* Malom Gazda Hitinek formulája” (Prot. A. 3) | 1728: A „*Hortobágy* mellett egy darab marha járó föld”-et elad a város (Prot. A. 81) | 1764: A „*Hortobágy*nál” csaplárnak tétetik Harangi Bertalan (Prot. V. 28) | 1769: „A *Hortobágyi* Gát csinálására rendeltettek 30 Személyek” (Prot. V. 148) | 1851: A „*Hortobágyra*” egy kis híd készül (Vlt. fasc.) Népdal: „Debrecennek van egy vize, Kinek Hortobágy a neve”. (H. FEKETE1959: 68). || A folyó felső sza-

kasza a Réten át, majd a Bagota peremén halad végig. Bár medre sok helyen mesterségesen ásott és csatornákból is kap víz-utánpótlást, bagotai szakasza nagyon szép, szinte ősi, medrében még fehér tündérrózsa (*Castalia alba*) is él. Itt erdők, fasorok által szegélyezett részei is vannak. A XVIII. században ezen is járt vízimalom (SÓVÁGÓ 1999: 59-60). | A táj nyugati részén északról dél felé halad gátak között a puszták irányába a közismert *Hortobágy folyó*, amely a tiszavasvári szennyvíztisztító magasságából indulva a hajdúsági szakaszon viszonylag jellegtelen kanálishoz hasonlós. Ezt a Tisza szabályozása — amely a Dobi-foknál Széchenyi történelmi kapavágásával, 1846. augusztus 23-án kezdődött, és aminek eredményeképpen Tisza-Körös árvíz közvetlenül legutoljára az 1940-es évek elején érintette a területet — és magának a *Hortobágy folyónak* a vízkormányzásával járó beavatkozások eredményezték (MOLNÁR 2004: 9). | A *Hortobágy* név egyszerre jelent folyót és tájat, 1966 óta pedig 2040 lakossal megalakult községet is. A Hortobágy név egyike a legrégebbi helyneveinknek. A százdi apátság 1067-ben kelt alapító levelében, mint néptartó

helyet említik, ahol Péter comesnek 20 magyar és 10 besenyő vitéze lakott. A Hunyadiak korában már csak birtokként szerepel. A folyóvíz neve azonban mindig megmaradt. A környező pusztákat Debrecen város jegyzőkönyvei csak 1701 óta nevezik Hortobágy-pusztának. A Hortobágy név etimológiája régóta foglalkoztatja a kutatókat. A legtöbb kutató abból indul ki, hogy a név összetett, és eredetileg csak a folyót jelölte. A vita ma sem zárult le. Mindeztidáig azonban legmeggyőzőbbnek Ecsedi István okfejtése látszik, aki olyan néprajzi anyagot tárt fel, amely minden korábbi és későbbi érvelésnél elfogadhatóbb. Szerinte a Hortobágy szó fő alakja a magyar nyelvből kikopott „bágy”, amely a pusztán olyan széles felszíni mélyedést, talán egy feltöltött tiszai morotvát jelöl, ahol a csapadék összegyűlik, majd amikor elpárolog, helyén dús fű nő. Ezt nevezte valamikor a nép bágynak. Két Bágy helynév ismert, az egyik a polgári, a másik a margitai Bágy. Eredő helynek a polgári Bágy tekinthető, melyhez csatlakozott Margita felől a Hollós, Hattyas, Bágy és Szandalik nevű vízfolyás. A Hortobágy helynév nem egyedi, mert előfordul,

például Erdélyben az Olt vízgyűjtő területén és Szilágy megyében, Érkávás határában (MOLNÁR 2004b: 7-8). — ’folyó a Hortobágy északi részén’. Valószínűleg elhomályosult összetétel, amelynek előtagja a Horti-fenek, Nagyhort helynevekben ma is élő és a Gyöngyöستől délnyugatra fekvő Hort-tal azonos keletkezésmódú m. R. *Hort* hn., utótagja pedig a R. *Bagzagh* hn.-ben már jelentkező m. N. *bágy* ’széles felszíni mélyedés, morotva’ (FNESz. 608).

*** Hortobágy-Kadarcs összekötő csatorna** A 35-ös úttól kissé északkraszakad ki a Kadarcsból, és az utat hamarosan keresztezve délnyugati irányban haladva éri el a Hortobágy vizét (SÓVÁGÓ 1999: 73). | Ennek a csatornának a feladata a terület öntözése, valamint az itt lévő halastavak feltöltése, lecsapolása (MOLNÁR 2000: 34). | *Hortobágy- Kadarcs önkormányzati csatorna* (TIKÖVIZIG) — A -csatorna alaprészhez kapcsolódó bővítmény megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Hosszú-ér A Hati halom területén folyik párhuzamosan a Sziget érrel. ne-

vét a hosszáról kapta (KF. 1858). || Nagypród déli részén, a Trimpói út mellett északra a Kadarcsba folyik bele. Az 1866-i térképen már mint Hetven-ér szerepel. 1857: *Hosszu Ér* (Balt.). (H. FEKETE 1959: 68). — Az -ér alaptaghoz egy melléknévi bővítmény kapcsolódik, mely a hely méretére utal.

Hosszú-Kaján-szik — *Hosszú kaján szik. Hosszú Kaján szék* (KF. 1858). || *Kajántelke* 1476-ban Hunyadi birtok. Határtérképeinken a nagypródi pusztaszakkeleti szélén láthatjuk a Kerek-Kaján-szék és Hosszú-kaján-szék nevű szikes fertőket. Sőt a nánási határ déli részén is találunk Kajánszék nevű mocsarat. Úgy látszik Kajántelke e tájon fekhetett (GYÖRFFY 1927: 8). || A pródi legelőn a Kerek-Kajánsziktól északra. E két Kajánszik egy elpusztult falnak és földesurának nevét tartotta fenn. *Kaján* Árpád-kori személynév (NAGY GÉZA, Árpádkori személynéveink: Turul X, 123). A XV. század második felében a Hunyadi-család birtokai között találjuk *Kayontheleke* Szabolcs megyei helységet, melyre Hunyadi János özvegye is jogot tart 1476-ban (CSÁNKI I, 633). 1857: *Hosszu kaján Szék* (Balt.) 1866:

Hosszu Kaján szik (Keményfy) | *Hosszu Kajánszik* (TagTérk.) || (H. FEKETE 1959: 68). — Vö. *Hosszú-ér és Kaján-szik*.

Hosszú-sziget A Böszörményi nagy réttől délkeletre található, hosszú, elnyúló, vízzel körülvelt sziget (KF. 1858). || A Kadarcs mellett a Réten, a Szék tisztájától északra. Ismert név. 1764: „A *Hosszu Szigetbeli* Nyilasok is ugyanakkor megvizsgáltatnak” (Prot. V. 12) | 1788: „*Hosszu Szigetben* a privatusok által Magistrátus hire nélkül kaszált füvek” (Prot. I. 248) | 1823: *Hosszu sziget* (Szabó) | 1867: „Szálkay András... a *hosszu szigetbe* levő kutját... átajánlja” (Vlt. Elnöki napló 256) | *Hosszu sziget* (TagTérk.). || (H. FEKETE 1959: 69). — Vö. *Hosszú-ér*.

Hosszú-tó 1790: „A *hosszu Tó* oldalon...Zug” (Vlt. RL.) || (H. FEKETE 1959: 69). — Vö. *Hosszú-ér*.

Hóforrás 1981: ~ (FNT). — Összetett földrajzi köznévből jelentéshasadással jött létre. Az utótag bővítménye a hely jellegére utal. A hó ismeretlen ere-

detű, elsősorban konkrét jelentésű szó (EtSzt. 315).

Ígett-tó Lásd *Égett-tó* alatt (H. FEKETE 1959: 69).

Ipszilon-gát 1848: „Az *ipszilon gáthoz* egy silipnek valóir az ritről az holósbul le hozták és ott silipnek elvág-tuk” — írja Tóth János „áts mester” az ő szarkaláb betűivel; bizony ebből nem tudunk semmit megállapítani. A név kikopott a használatból, ma már nem ismerik (H. FEKETE 1959: 68). — A *-gát* alaptag bővítménye a hely valamely tulajdonságára utalhat.

* **K.IV-es fürt** Egyenesen nyugatra haladva átmegy a Kadaracson és egy festői szépségű kis vízeséssel ömlik a Hortobágy folyóba (SÓVÁGÓ 1999: 73).

* **K.IV.2-es fürt** A K. IV-es fürthöz tartozik. Zegzugosan halad nyugatra, rizstelepeket táplál (SÓVÁGÓ 1999: 73)

* **K.IV.3-as fürt** Összekötötte a K. IV-es fürtot a Remetefoki Alsó csatornával (SÓVÁGÓ 1999: 73).

Kacsaringós víz Szikes fenék a pródi legelő szélén, a köves úttól befele észak felé húzódva (H. FEKETE 1959: 69). — A *kacsaringós* összetett szó: előtagja a 'görbe, meggörbült' jelentésű *kacs* főnév, utótagja pedig a *karingós* 'kanyargós, tekervényes' melléknév. Az utótag a *kering* ige *karing* alakváltozatából képzett *karingó* főnév -s melléknévképzővel ellátott alakja. A *kacsaringós* melléknév szószaporító összetétel. Esetünkben a helynév bővítményi része a víz alakjára utal.

Kadarcs — *Kadarcs* (KF. 1858., GYÖRFFY 1927: 36). || Városunk határában ered. A Hortobágy iker folyója. A Rét és Nagypród vízereit: a Brassót, a Hetvent stb. gyűjti magába s megy át az újvárosi határba. Folyása szerint három jelzője is van, ún. Belső-, Külső- és Közép- vagy Köz-Kadarcs. A név eredete ismeretlen. Az eddigi magyarázatok (BALKÁNYI SZABÓ LAJOS, Debrecen helynevei 25—7, FIÓK KÁROLY: Századok 1896. 614) nem meggyőzők. 1750: Újvárosi határhányás: a határ egy részénél „vagyon a *Kadárts*” (Prot. A. 210) | 1784: A *Kadorts* folyásán gátépítés (Prot. I. 191) | 1790: „Kezdődik a Dülő

... a *Kadarcs* mellett”, „A Két Laponyag *Külső Kadarcs* mellett egy Zug”, „Kezdődik a ... *Külső Kadarcsnál*”, „Kezdődik a ... *Belső Kadarcsnál*”, „Ismét a Bosóba a *Közép Kadarcs* mentébe” (Vlt. RL.) | 1823—1853: *Közép Kadarcs* (Szabó—Báthori) | 1879: „Polgármester úr kéri ... a Perzsétei és *Közkadarcsi* füvek eladását” (Vlt. 132. jkv.) | 1886: *Közkadarcs* (Keményfy). (H. FEKETE 1959: 70). || *Kadarcs folyó* Észak-déli irányban szeli át a város határát, most már mesterséges medrében, mint *Kadarcs-Karácsonyfoki felfogó csatorna*. Majdnem párhuzamos a Hortobággal, tőle 6 km-el keletebbre. Vízigyűjtő területe 82562 ha volt, nagyobb, mint a Hortobágyé (60637), felfogta a keleti magaslatokról leömlő vizeket is. Hajdani méreteiről fogalmat adott a "Hatlyukú híd", a kispródi úton épített és másfél évszázadon át fentálló óriási téglahíd. 1823 körül készült el, égetett téglábólhat nagy félköríves nyílása volt. A következő évtized áradásai, majd az időjárás is erősen megviselték és 1895-ben a két szélső nyílását el kellett falazni. Kisebb javításokkal egészen 1967 évig szolgált, amikor lebontották. A hajdani hatalmas folyó helyén ma

kétméternyi szélességű kis árok szállítja a vizet (SÓVÁGÓ 1999: 60). | A *Kadarcs*, melynek neve a népnyelvben kanyargós, lomha folyású vizet jelent, a Hortobágy-pusztát az elepi birtoktól választja el. Az újvárosiak halászták, a 18. század elején nagy halásztanyájuk volt ott (MOLNÁR 2004b: 14). — Az *-ér* alapelemhez kapcsolódó bővítmény megnevezi magát a helyet. A m. N. *kadarcs* 'kanyargós ér, vadvíz'. Feltehetőleg a *kódorog* ige családjába tartozik (FNESz.)

Kadarcs-fenék 1894: „Jelentés a Kövér Pál tanyájánál lévő *Kadarcs-fenéktől* a Bagota-hátig terjedő lejtmezéről” (Mlt.). (H. FEKETE 1959: 70). — Vö. *Kadarcs-ér*.

Kadarcs-gát 1764: „A *Kadarcs Gáttya* töltetni fog” (Prot. V. 25) | 1785: „A *Kadarcs Gáttya* töltése” (Prot. I. 208) | 1794: „a *Kadartsi Gáthoz*” karót és vesszőt szállítanak (Prot. G. 459) | 1794: „a *Kadarchi Gát* Reparációja” (Prot. G. 463). (H. FEKETE 1959: 70). — Vö. *Kadarcs-ér*.

* **Kadarcs-Karácsonyfoki felfogó csatorna** A ~-t a Hortobágy folyóval két

nagyobb csatorna kapcsolja össze. Az egyik délen, a *Remetefoki alsó csatorna*, a másik a *Hortobágy-Kadarcs összekötő csatorna* (SÓVÁGÓ 1999: 73). | Ennek a csatornának a feladata a terület öntözése, valamint az itt lévő halastavak feltöltése, lecsapolása (MOLNÁR 2000: 34). | *Kadarcs-Karácsonyfoki csatorna* (TIKÖVIZIG). — Vö. *Kadarcs-ér*.

Kaján-szik Pródi legelőn két szikes tó, fenék. Lásd *Kerek- és Hosszú-Kajánszik*. 1883: „A 10-ik és 11. osztályba azon vizes helyek jönnek, mint péld. A Szőke, Csukás, *Kajánszik*” stb. (HbH. 12). (H. FEKETE 1959: 70). — A *kaján* ’kárörvendő, csúfondáros, irigy’ jelentésű. Tulajdonnévi eredetű. A *Kain* ~ *Kaján* bibliai személynévből vált közszóvá, vö. egyházi latin *Cain* (személynév). A *kaján* alak a *j* hiátustöltő elem betoldásával és hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett. A szó feltehetően a 16-17. században vált köznévvé. Jelentése onnan származik, hogy a Biblia szerint Káin irigységből testvérgyilkos lett, s az Isten ezért megbélyegezte (EtSzt. 365). Esetünkben a helynév *-szik* alaprészéhez kapcsolódó bővítmény a hely birtokosát megnevező családnév.

† **Kanális** A város vizeit az Arad utcán kivezető vízárók, mely a várostól nyugatra a határon a Gát-érig nyúlik. Lásd *Folyó és Vízárók* alatt is. 1783: „A *Canális* mellé fűzfák ültetnek” (Prot. I. 168) | 1779: „A Füz Gátnál levő *Canális* árka ki tisztittatik...” (Prot.G. 151) | 1794: „a Város Lovainak a Füz Gátnál a *Canális* mellett Legelő Mező szakasztasson” (Prot. G. 198) | 1795: „a *Canalis* mellék árkaiknak megásása” (Prot. G. 537) | 1854: „...telek és luczernás földeken s *Canálison* város felé mérve” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről). (H. FEKETE 1959: 70). || *Kanális u-i belvíz csatorna* (TIKÖVIZIG). — A *kanális* latin jövevényszó, mely a németből is nyelvünkbe kerülhetett, jelentése ’cső, vízelvezető, csatorna’ (EtSzt. 372). A helynév jelentéshasadással keletkezett.

Karabélyos-sziget A Réten a régi Gaál Ferenc-tanya környékét nevezték így. Ma kevésbé ismert helynév. 1867: „...a Réti osztatlanon a *Karabélyos szigetbe* felvállalt kutat ...elkészítették” (Vlt. Elnöki napló 190). (H. FEKETE 1959: 71). || A *karabély* katonai műszó, jelentése ’egy fajta fegyver’ (EtSzt.

379). Jellegzetes alakja miatt valószínűsíthető, hogy a helynév bővítményi része ennek alapján a hely alakjára utal.

* **Kácsa-lapos** Hajdúböszörmény külterületén a Keleti-főcsatornán túl több szikestó található. A főcsatorna Kispródi- és Tiszai-hídjai (35. sz. főutat átvezető) közötti szakaszon a kanyarulatától nyugatra az ún. *Kácsa-laposban* két ilyen kis tó is található. Ezek nyílt vízfelülete igen csekély. Többnyire a nád és gyékény, valamint kisebb zsióka foltok a meghatározóak területükben (MOLNÁR 2000: 91). — Valószínűleg a *kacsa* köznévből népetimológia útján átalakult szóról van szó. Azonban a récék egyik fajtáját is így hívják. Ebben az esetben a *-lapos* alaptag bővítménye a hely álatvilágára utal.

† **Kádár laposa** A Réten, a Híreshát mellett az újvárosi határnál. 1836: *Kádár laposa* (Hudatsik) | 1839: „A Híresháti kaszáló *Kádárlapossal*” (Telkes Könyv. Mlt.) || (H. FEKETE 1959: 69). — A *kádár* 'hordókat, kádakat, dézsákat készítő iparos'. A helynév birtokos személyjeles alaptagjának bővítménye megnevezi a helyen lévő ember(eke)t. Ma már személynévként is

használatos. A település telefonjegyzékében 5 *Kádár* családnevű személyt találtam.

† **Kelemen-lapos** Viden az ötödik járásban, birtokosról kapta a nevét (H. FEKETE 1959: 72). — A *-lapos* alaprészhez kapcsolódó bővítmény a hely birtokosára utaló családnév. Ma is igen gyakori családnév a településen, 14 névben szerepel.

* **Keleti-főcsatorna** — *Tisza-csatorna* Észak–déli irányban halad végig Nagypródon, éspedig a legelő keleti szélén, tovább a Strázsa-halomtól keletre, majd a balmazújvárosi–hajdúnánási műút nyugati oldalán a Brassó és a Kistacsiló halom között, átvágta a polgári műutat, valamint a bagotai és a kispródi utat is. 1940-ben indultak meg a munkálatok, a határunkat átszelő rész a hidak kivételével készen is van. A köznyelv a csatorna szó elhagyásával csak *Tiszá*-nak emlegeti. Hivatalos neve: *Keleti főcsatorna*. A készítés alkalmával a kotrógép több őskori sírt és települő helyet rombolt szét. Őskori edények is kerültek elő, de a munkálatokat ellátók ezeket elvonták a közgyűjtemé-

nyek elől, csak az összetörött edények cserepeiből sikerült megmenteni jelentékenyebb mennyiséget a Hajdúsági Múzeum részére a polgári és kispródi útközött levő szakasról (H. FEKETE 1959: 110). || Már a múlt század közepétől kezdve készültek tervek a Hortobágy vidékének élő Tisza vízzel való ellátására, hajózási és öntözőcsatorna építésére, de csak 1940-ben fogtak hozzá a munkához. A háború miatt évekre félbeszakadt az építkezés. Szakaszosan haladtak és 1956. július 14-én vágták át az utolsó gátat Bakonszegnél. Ezzel a kiindulási ponttól számítva, a Kék Kálólíig, 98 kilométer hosszú, mesterséges vízi út keletkezett. A csatorna százezer hektárt meghaladó terület öntözésére és tizenhétezer hektár halastó ellátására alkalmas, jelenleg azonban csak 28000 hektárt öntöznek, illetve 6117 hektár halastavat táplálnak belőle. Több száz kilométernyi öntöző fűrtcsatorna és belvízcsatorna csatlakozik hozzá. Megépítésekor sivár képet mutattak a növényzet nélküli, magas, sárga töltések, és a csupasz vízszalag. Azonban tíz év sem telt el, mikor már a vizet jó két méter széles szegélynád fogta közre, a töltések oldalán pedig nyárfákból, szilfákból, töl-

gyekből, ezüstfűzből álló, vadrózsabokrokkal tele fásítás zöldellt. A csatorna és partja merőben új eleme lett Hajdúböszörmény határának is. Itt a löszhát nyugati peremén halad végig tíz és fél kilométer hosszan. Két hídja van: a 35-ös, Debrecen-Nyékládházai főútvonal és a Kispródi út felett. Öntöző és a halastavakat ellátó vize természetes eséssel jut le a Nagy- és Kispród halastavaihoz, víztárolóihoz s innen tovább nyugatra a Kadarcs, majd a Hortobágy felé. A *Keleti főcsatorna* rendkívüli jelentősége abban van, hogy visszahozta a vizet az országnak csapadékban legszegényebb vidékére. A múlt század vízszabályozásai után ugyanis a Tiszántúl északi része egyre jobban kiszáradt, terjedt a szik, gyakran elsültek a legelők. Az évi csapadék alig érte el az 550 millimétert. A csatorna a száraz földeken segít és óriási előnye, hogy vízhozama állandó, a legforróbb nyarakon sem szárad ki (SÓVÁGÓ 1999: 71-72). | A mesterséges vizek között a legjelentősebb felszíni víz a *Keleti-főcsatorna*. A Tiszántúl szélsőséges időjárása és a sorozatos aszályos évek okozta mezőgazdasági károk miatt indult meg a régió nagyszabású vízgazdálkodási tervének a megva-

lósítása. Ennek gerincét képezte a Hajdúböszörmény határát is átszelő Tisza csatorna, amelyet *Keleti-főcsatornának* kereszteltek el. A XIX. századi nagy vízrendezések idején már a mérnökök foglalkoztak a Hortobágy vidékének Tisza vízzel való ellátásának gondolatával. De csak 1940-ben láttak hozzá annak az embert próbáló megvalósításához, ezt követően a II. világháború miatt évekre félbemaradt a csatorna építése, és a háborút követően 1956 nyarán vágták át a 98 km-es főcsatorna utolsó gátját Bakonszegnél. A csatorna több tízezer hektár öntözését – pl. a hozzá kapcsolódó K. IV fűrtcsatornán keresztül –, több ezer hektár halastó vízellátását, s emellett Debrecen városát ivóvízzel és több ipari létesítményt lát el vízzel. A főcsatorna építése Hajdúböszörmény határában 1942-ben kezdődött el a Hajdúnánás és Balmazújváros közötti 25 kilométeres szakasz medrének megásával. Az építés 1951 nyarán indult újra a kotrás folytatásával és a műtárgyak kiépítésével. A főcsatorna 1954 óta részben, s ahogy azt már korábban említettük 1956 óta üzemel teljes hosszában. A csatorna a Hajdúság nyugati határvonala. Vízellátását a tiszalöki duzzasztó

biztosítja, melynek küszöbmagassága 86,5 méter magasra van a tengerszinttől. A maximális duzzasztási szinttel 60 m³/sec vízhozam biztosítható. Mivel a főcsatorna esése kicsi, ezért sebessége a Tiszáét sem éri el – a kitorcollásnál alig 4 cm –, a belső vízmennyiség ezért a csatorna felső szakaszán erőteljes feliszapolódást okoz, mely kotrást igényel. Tiszavasvári felett (4,5 kilométernél) lép ki belőle a Nyugati-főcsatorna, mely a Hortobágyot látja el öntözővízzel. A főcsatorna tervezésénél és építésénél az is szempont volt, hogy a létesítmény hajóútként is működhessen Tiszalöktől a balmazújvárosi „bukóig”. A főcsatornán maximum 700 tonnás uszályok közlekedhetnének két irányban, de sajnos ezt az adottságát ez idáig nem aknáztuk ki. A főcsatorna Hajdúböszörmény addigi belvíz csatorna rendszerét kettévágta, ezért a Brassó-, valamint a Vidi-eret bújttatóval vezették át a csatorna medre alatt (MOLNÁR 2000: 33). — A helynév bővítményi része a hely viszonyított, relatív helyzetére utal.

Kerek-Kajánszik *Kerek Kaján szék* (KF. 1858). | *Kerek Kaján szék* (GYÖRFY 1927: 36). || A pródi legelőnek a

város felé eső keleti szélén szikes fenék a polgári országúttól északra a Tiszacsatorna mellett. Nevére lásd *Hosszú Kajánszik*. 1476: Hunyadi Jánosné zálog címen Böszörmény várossal együtt igényt tart „Kayontheleke” birtokára is (CSÁNKI I, 633) | 1857: *Kerek kaján Szék* (Balt.) | 1866: *Kerek kaján Szik* (SteinBalt.) | *Kerek Kaján Szik* (TagTérk.) | 1886: „*Kerek-Kajánszik*” (Keményfy). (H. FEKETE 1959: 72). || Igazi, bár időszakos tó. Hasonló a Duna-Tisza közti szikes tavakhoz. Ezt a tavat a Keleti-főcsatorna kettévágta. Keleti oldalából az utóbbi években horgászó vizet alakítottak ki, a nyugati ma is megvan, szinte változatlan állapotban. Aszályos nyarakon – így 1952-ben is – annyira kiszáradt, hogy porzott a fenéke, ha gyalogosan áthaladtunk rajta. Az utóbbi évtizedekben nem hagyják kiszáradni, szükség esetén kap vizet a Keleti-főcsatornából (SÓVÁGÓ 1999: 65). | A folyásiránnyal szemben felfelé, a Tiszahidat elhagyva a közel 10 hektár kiterjedésű *Kerek-kaján-szik*hez érünk. A neve alapján arra gondolnánk, hogy a tó kerek alakú. Ám ez nem így van, a főcsatornával párhuzamos hosszanti ovális tóról van szó. De néhány évtizeddel ez-

előtt valóban kerek volt, igaz akkor területe is a mai kiterjedésének többszörösét tette ki. A főcsatornán túli átellenben lévő horgásztóval ugyanis valaha összetartoztak. Mígnem az irdatlan földmunkával aztán megvalósult főcsatorna a tavat ketté vágta, s a város felőli oldal hasznosításra került, belőle „horgász paradicsom” lett, a tulsó oldal pedig úgy maradt. A jelenleg magánkézben lévő jelentős botanikai és zoológiai értékekkel bíró tavat egy jó ideje a helyi vadásztársaság vadkacsa nevelésre használja, ezáltal a vízszint zsilipek segítségével egész évben biztosított rajta (MOLNÁR 2000: 91). — Vö. *Hosszú-Kaján-szik és Kaján-szik*.

Kerek-rét — *Kerekrét* (GYÖRFFY 1927: 36). | Időszakos vízállás Nagypárdon a *Kerekrét* (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A *-rét* determinánshoz kapcsolódó melléknévi bővítmény a hely alakjára utal.

Kerek-sziget *Kerek sziget* (GYÖRFFY 1927: 36). || A Réten a Kadarcstól nyugatra, a Pap-szigettől északra, a Bózsó-szigettől keletre. 1764: „A *Kerek Szigetben* és másutt is, a kiknek Osztott

Rétjek vagyon...” (Prot. V. 11) | 1795: „...melyik részén kezdődjék a Rétnék az osztás, a Hármasnál e vagy a *Kerek szigetnél...*” (Prot. G. 546) | 1823: *Kerek sziget*. A Réten a Kadarcs nyugati partján a Bózsótól keletre (Szabó) | *Kerek Sziget* (Réti szigetbeli földek birtokosai. Mlt.) | 1823—1866: *Kerek-sziget* (SzabóBalt.). (H. FEKETE 1959: 72). || A hajdúböszörményi Rét sok magaslatát „sziget”-nek hívják (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Vö. *Kerek-rét*.

Kerek-tiszta 1783: „A Ns Város Rétye vagy Halászó Vize ugymint a Kupa és a *Kerek Tiszta...*” (Prot. I. 65) | 1864: „...a község tulajdonához tartozó réti földek egy része, az ugynevezett *Kerektiszta* és Kupafenék szabálytalanul kezeltetik” (SJel. 65) | 1864: „...mint ezt a *Kerektiszta* és Kupafenék nevezet alatt ismert réti földek hasznabérbe lett adása által eléggé tanusította” (SJel. 66). (H. FEKETE 1959: 72). || Vö. *Kerek-rét*.

Kerek-tó A Réten ma ismeretlen. 1777: „a *Kerek-Tó* és Tótfenek halászat-ra harmadából által adódott” (Prot. I.

84). (H. FEKETE 1959: 73). || Vö. *Kerek-rét*.

† **Kereszt-forrás** Ma ismeretlen helynév. 1765: „A Dinnye föld osztása a *Keszt forrásnál*” és „A gyepp osztás Proportiója Determináltatott: ...Kezdődik a *Keszt-forrásnál*” (Prot. V. 34). (H. FEKETE 1959: 73). || A helynév *-forrás* alaprészéhez kapcsolódó bővítmény kategorizálhatatlan külső viszonyt kifejező névrész.

† **Kis Bálint-sziget** Emelkedettebb hely a Réten; ottani birtokosról nevezték el. Ma ismeretlen név. 1790: „Következik a *Kis Bálint sziget*” (Vlt. RL.). (H. FEKETE 1959: 75). || A *-sziget* alaptag bővítménye a hely birtokosát megnevező családnév.

Kis-Perzséte-fenek Kisperzséte mélyebben fekvő része. 1790: „*Kis Perzséte fenék* mellett egy egész dülő” és „Accedat a *Kis Perzséte fenék* mellett” (Vlt. RL.). (H. FEKETE 1959: 76). || A helynév determinatívuma megjelöli a hely pontos elhelyezkedését.

* **Kispródi-halastavak** A Keleti-főcsatorna öntöző és a halastavakat ellátó vize természetes eséssel jut le a Nagy- és Kispród halastavaihoz (SÓVÁGÓ 1999: 71). — A helynév többes számú *-halastó* alaptag bővítményi része megjelöli a hely pontos elhelyezkedését

* **Kispródi-tároló** Valamennyi között a legfontosabb. Az 1955-ben megépített balmazújvárosi, Virágoskúti halastótól északra lévő tágas legelőt 1969-ben töltésekkel fogták körül és elárasztották. 788 hektárt meghaladó (1370 holdas) óriási tó keletkezett itt. Ennek északi harmada Hajdúböszörmény igazgatási területére esik. A keleti partján álló Nagy Tacsiló halom tetején halad át a községhatár és a vízen keresztül eszmei vonalban folytatódik. Ennek a tároló rendszernek az északi partján löszhátak nyúlnak be, amiket soha nem lep el teljesen a víz. Pár száz méterre keletre folyik tőle a Keleti-főcsatorna, húzódik az erdősáv, északra, a kispródi úton túl, széles legelők vannak. A forgalomból teljesen kiesik, legfeljebb juhászok legeltetnek a partján (SÓVÁGÓ 1999: 76). — Vö. *Kispródi-halastavak*.

Közép-Kadarcs A Kadarcs középső folyása. 1854: „...Híresháton. *Közép-* és *Nagy Kadarcs*on keresztül...” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről) (H. FEKETE 1959: 80). || A helynév determinatívuma utal a hely viszonyított, relatív helyzetére.

Kupa E név, mint helynév szerepel, de hogy a határunkban levő Kupa megült hely lett volna, arra nincs bizonyítékunk. A hagyomány sem szól róla. KANDRA KABOS a Váradi Regestrum „uilla *Cupa*” helyét *Kupá*-nak olvassa s Csanád megyére utal vele, mivel a miénket nem ismeri. Ha olvasása helyes, feltételezhető, hogy határunkról van szó, s *Kupa* elpusztult falunév. Térszíni megnevezés, mely földhajlatot, kisebb felszínmélyedést jelent (vö. HEFTY GYULA i. m. 21, MOÓR ELEMÉR, Szláv eredetű emelkedés nevek: Nyr. LXI, 12). A Rét közepének északi része a polgári országúttól délre. Vizes rét volt, melyben még halásztak is. Régebben csak két sziget vagy hát volt művelhető belőle, de az sem állandóan; inkább rét volt. A csatornázási munkálatok folytán ma már szántó. Két részre oszlik: a nyugati része *Kiskupa*, a keleti *Nagykupa*, a

két részt a Hortobágyba vezető csatorna választja el egymástól. Lásd még ott is és itt a *Kupá*-val kezdődő megnevezéseket. 1778: „...a *Kupa* oldalon büntetésből” kaszálnak (Prot. I. 102) | 1783: „...a *Kupa* és Kerek tiszta a város Halászó vize” (Prot. I. 165) | *Kupa* (Tisza Balparti Belvív-Ártérkép. Mlt.) (H. FEKETE 1959: 80). || Vízállás a hajdani árterületen a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A névrész megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Kupa-fenek A *Kupa* legmélyebben fekvő része a Réten. 1864: „...az ugy nevezett Kerektiszta és *Kupafenék* szabálytalanul kezeltetik” (SJel. 65) | 1864: „...a Kerektiszta és *Kupafenék* nevezet alatt ismert réti földek... tegyen jelentést, hogy a Kerektisztából és *Kupafenékből* befolyt haszonbér összeveggel mi történt?” (SJel. 66). Lásd még *Kupa* (H. FEKETE 1959: 80). || Nyáron gyakran kiszáradó terület. — A *-fenék* alapprész bővítménye megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Kupa-sziget A *Kupa* emelkedettebb, kevésbé vízjárta része. 1773: „...a *Kupa Szigetet* kaszálni fogják 5. 3. Ti-

zedek... Pallérok lesznek a *Kupa Szigeten*” (Prot. V. 214) | *Kupa Szigeth* (Planum Prati Nagy Réth. Mlt.) | 1847: „...a *Kupa Szigetben* pedig... kaszáltattak tíz szekeres bogját” (Vlt. 428 jkv.). Lásd még *Kupa* (H. FEKETE 1959: 81). || A hajdúböszörményi Rét sok magaslatát "sziget"-nek hívják (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Vö. *Kupa-fenek*.

Külső-Kadarcs Lásd *Kadarcs-ér* alatt (H. FEKETE 1959: 81). — *Kadarcs* kijebbi fekvő része. Vö. *Közép-Kadarcs*.

† **Löki-lapos** Zeleméren: a földtulajdonosról kapta a nevét (H. FEKETE 1959: 82). — A *-lapos* alaptag bővítménye megnevezi a hely birtokosát. Ez a családnév még ma is ismeretes e településen (2 név).

Ludas-tó Szikes tó a pródi legelő szélén, a Kerek- és Kajánszik és a Gargya-tanya mellett (H. FEKETE 1959: 83). || A *Ludas-tó* a pródi legelő keleti részén található. Ez a hajdan sokkal nagyobb szikes, időszakos vízállás már vadlúdról, mégpedig valószínűleg a vetési lúdról (Anser fabalis Lath.) kapta nevét. A pródi legelő sok vízállása, tava

mindig kedvelt tanyája volt a vizivadaknak s a vadludak ma is megmészálnak rajta. A Magyarországon is költő nyárilúd (*Anser anser* Lath.) szintén élt városunk határán; de ez nádas részekben fészkel – a szikes vízállásnál pedig nem volt nád. Legfeljebb költés után kereshették volna fel csapatai a tavat; ilyenkorra azonban az rendszeresen már kiszáradt. De a nyárilúd soha nem is volt olyan gyakori városunk határán, mint az ősszel tavasszal hajdan ezres, sőt tízezres tömegben megjelenő, a tundrák felől levonuló vetési lúd. Inkább ennek a gyülekezése, lármázása tűnt fel elődeinknek, hogy a tavat Ludas-nak nevezték el (SÓVÁGÓ 1974: 49). | A vizes világra emlékeztetnek olyan nevek is amelyekből következtethetünk az akkori madár és állatvilágra (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *-tó* alaptag bővítménye a hely állatvilágára utal.

* **Magdolna-ér** A Keleti-főcsatornát és a Hortobágyot keresztben kelet-nyugati irányban több csatorna köti össze. Az egyik ilyen jelentős csatorna a virágoskúti *Magdolna-ér*. Ezek a terület öntöző csatornái, valamint az itt lévő halastavak feltöltői és lecsapolói (MOL-

NÁR 2000: 34). — A helynév *-ér* alaptagjához kapcsolódó személynévi bővítménynek emlékeztető funkciója van. A Biblia – Szűz Mária mellett – legismertebb női szereplője, Mária Magdolna.

Máté ásása ~ (GYÖRFFY 1927: 36). || A Rét nyugati és északnyugati részén két megnevezésben is találkozunk a „Máté” névvel. Ezek egyike a Máté-ásása. Hogy a *Máté* tulajdonnév, az nem lehet vitás. Továbbmenőleg lehet vezeték- és keresztnév egyaránt. Lehetne úgy értelmezni, hogy a hely Máté nevű személy ásásának, azaz kincskeresésének a helye, hiszen ásni régebben főként aranyért ástak a könnyen meggazdagodni vágyók. A régi feljegyzésekből azonban az derül ki, hogy fokja, partja volt, vagyis az *ásás*-nak itt inkább ’vízvezető árok, csatorna’ értelme van. 1750: „A *Máté ásása* fokja mellett” (Határjelzés. Vlt.) | 1770 tavaszán az árvíz ellen determináltatott, „hogy *Máté ásását* megássák” (Prot. V. 151) | 1774: „A Hortobágyon tul a Hármastól fogva a *Máté ásásáig* kaszálják” (Prot. I. 12) | 1790: „Accedat a *Máté ásás* partyánál a Margitai Határ szélén a

hosszu Dülöből” (Vlt. RL.) | 1823: *Máté ásása* (Szabó) | 1823—1866: *Máté ásása* (SzabóBalt.) (H. FEKETE 1959: 83-84). || A helynév birtokos személyjellel ellátot -ásás alaprészéhez kapcsolódó személynévi bővítménynek emlékeztető funkciója van. *Máté* volt a négy evangélista egyike, Jézus korai tanítványa, aki Lévi néven is ismeretes.

Máté ere A Hortobágy balparti mellékveze a Sebes-értől északra. 1790: „mely dülő a Máté éren keresztül megyen” (Vlt. RL.) | *Máté ere* (Planum Prati Nagy Réth: Mlt.) | 1823: *Máté ere* (Szabó—Báthori) (H. FEKETE 1959: 84). || Vízfolyás a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Vö. *Máté ásása*.

† **Máté-fenek** Lásd *Máté-lapos* alatt (H. FEKETE 1959: 84). — Vö. *Máté ásása*.

† **Máté-lapos** Elírás az Áll. Térképészeti Int. Térképén. Lásd *Máté-lapos* (H. FEKETE 1959: 84). — Vö. *Máté ásása*.

† **Máté-lapos** Vízállás hely a Vidi földön, *Máté-fenek*-nek is hívják. 1836: *Máthé lapossa*. Ezen két lapos, és a Fi-

csori-tó, a Vidi határon van. (Hudatsik) | 1839: „A *Mátélaposa*, -székes” (Telkes könyv. Mlt.) | 1851: „a városnak a Vidi pusztán az un. Ficsoritó-tóban és a *Máté laposnál* levő kaszálója” (Vlt. fasc.) | 1945: *Máté lapos* (Jakab) (H. FEKETE 1959: 84). — Vö. *Máté ásása*.

* **Mező-parti-halastó** Mesterséges tavakból már több is található a város határában, ilyenek a halastavak (a *Mezőparti*-, a Vidi-zugi, és a Virágoskúti-halastavak) és a Kerek-kajánnal átellenben levő horgászto is. A 35. számú főúton a városból Polgár felé haladva a Keleti-főcsatornán túl – amely az itt található összes halastavat táplálja – előbb a *Mező-parti-halastavakat* találhatjuk, majd Pród községet elhagyva az első kövesúton jobbra letérve a juhászat mellett egy kilométernyire a Vidizugi halastavak területre el. Mindkét halastavat a hajdúböszörményi Béke Agrárszövetkezet hasznosítja. Az első bejegyzés a tavakról 1964-ből található, ahol a két tórendszer együttes kiterjedése 135 hektár (MOLNÁR 2000: 34, 94). — A helynév determinatívuma utal a hely pontos elhelyezkedésére.

Mély Vízfolyás a Zelemérben (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A névrész megnevezi magát a helyet. Jelentéshasadással keletkezett helynév.

Mély-völgyi-lapos — *Mívőgyi lapos*. Mélyvölgy Zelemér határában elterülő tó (KF. 1858). || 1790: „Keztük e Határujjitást a *Mély Völgyi* állás mellett a Laposon” (Vlt. fasc.) | 1796: „*Mély Völgyi* Kaszálló Laposoknak is Tilalomba való” fogása (Prot. G. G. 312) (H. FEKETE 1959: 85). || Télen és nagyobb esőzésekkor gyakran kilép medréből. —A *-lapos* alaptag bővítménye utal a hely pontos elhelyezkedésére.

Nagy-Kadarcs A Kadarcs főága. 1854: „...Hires Háton Közép és *Nagy Kadarcs*on keresztül...” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről. Mlt) (H. FEKETE 1959: 87). || A helynév determinatívuma kifejezi a hely viszonyított, relatív helyzetét.

Nagy-Kupa A Kupa keleti része a Réten. 1777: „A *Nagy Kupán* való Halászat harmadából engedtetett” (Prot. I. 83) | 1790: „Kezdődik a Balog Sziget a Sebes Ér mellett a *Nagy Kupa* oldalon” (Vlt. RL.) | 1808: *Nagy Kupa*

(LIPSZKY). Lásd még a *Kupá*-val kezdődő helyneveket (H. FEKETE 1959: 87). || Vö. *Nagy-Kadarcs*.

Nagy-Kupa-sziget A Hosszú-szigettől Nyugatra, a Portörötől északra a Réten. 1823: *Nagy Kupa Sziget* (Szabó—Báthori) | 1848: „...a végett küldettünk ki, hogy a réten mi a Farkas és *Nagy Kupa sziget*ekbe az Inspectorok által le kaszált szénát harmadolnánk meg...a *Nagy Kupa sziget*be is ki ment a város Kis szánkája...” (Vlt. fasc.) | 1857: *Nagy Kupa Sziget* (BaltR.) Lásd még a *Kupá*-val kezdődő helyneveket (H. FEKETE 1959: 87). || A *-sziget* alapelem bővítményi része megjelöli a hely pontos elhelyezkedését. Vö. *Kupa, Kupa-fenek, Kupa-sziget*.

† **Nagy-lapos** A Telekföldön a verébsári korcsmai földekhez tartozott. 1836: *Nagy-Lapos*. (Hudatsik) | 1839: Verébsári földek „2-ik Dülő kezdvén szinte kelet felől a *Nagy Laposnál*... A Verébsár, Bótmocsolya tava, *Nagy Lapos* és közte levő uttal együtt...” (Telkes Könyv. Mlt.) (H. FEKETE 1959: 87). || A *-lapos* alaprészhöz kapcsolódó melléknévi bővítmény utal a hely méretére.

* **Nagy-nyerges** A fellelhető legkorábbi térképek – a XVIII. század végéről származó katonai összeírás – tanúsága szerint is az év nagy részében vízzel borított hely volt. Itt lényegesen szerény a vízállás, s az is csak időszakos inkább, csak egy kiterjedt nádasról beszélhetünk egy üde, nedves, kaszáló szegéllyel. Bár természetes vízállásként tartjuk számon, a Vízügyi Igazgatóságon az alábbi feljegyzés található róla a Vidi-éri I. és II. számú tározó üzemelési rendjének leírásában: „A Vidi-éri I. és II. sz. tározók Hajdúvidtől keletre a Hajdúböszörmény és Hajdúdorog valamint a Hajdúvid és Hajdúhadház közötti műutak találkozásánál fekszenek a Vidi-ér völgyében, 1962-63-ban épültek.” Az I. számú tározó – a *Nagy-nyerges* – területe 24,7 hektár. Tározható vízmennyisége 575,500 m³, maximális üzemvízszint 111,5 mAf. A II. számú tározó – a Partos-rét – területe 43,9 hektár. Tározható vízmennyiség benne 603,500 m³, maximális üzemvízszintje 109,5 mAf. Mindkét belvítározónak azonos „0” pontú vízmércéje van, az egyik tározási szintje 650 cm, míg a másiké 450 cm. A tározás akkor veszi kezdetét – a TIVIZIG iratai alapján –, ha a Keleti-

főcsatorna Vidi-éri bújtatónál elhelyezett vízmércén a 270 cm-es vízállás beáll. A belvizek levonulása után a tározók vizét öntözésre használják, amellyel év végére újból biztosítják a következő évre szükséges tározó térfogatot az újabb belvizek fogadására (MOLNÁR 2000: 40-42). | A Partos-rét és a *Nagy-nyerges* természetvédelmi terület 2004 óta védett, közel 80 hektáron. A zömében nádas művelési ágú terület a hajdani hajdúhadházi határ vizes élőhelye. Megközelítésük a Hajdúböszörmény-Tiszavasvári alsóbbrendű úton haladva a legegyszerűbb. Itt Böszörményből indulva, Hajdúvid előtti, ún. Cégényi úton kell lefordulni, s száz-kétszáz méter után balra találjuk a *Partos rét* körgátját, majd attól északkeletre a Nyergeshalomról elnevezett másik nádast, amely területeket a Vidi-ér köt össze. Mindkét résznek, de különösen a Nyergesnek gyönyörű keretet adnak a vékonyabb és keskenyebb, üde kaszálók. A nagy-nyergesi réten a kutatások során előke-rült a Berni egyezmény által is óvott, védett lepkefajunk, a nagy tűzlepke, amelynek eszmei értéke 50 ezer forint (MOLNÁR 2007: 95-96). — Vö. *Nagy-lapos*.

* **Nagypródi-halastavak** Vö.
Kispródi-halastavak.

Nagy-Zsombékos — *Zsombíkos, Zsombokos.* A Réten a Rókaháttól keletre a Remetefoki csatorna, a Rohonczi és Balog sziget között zsombékos kaszáló. Neve a jelző elhagyásával is általánosan használatos. Lásd *Zsombékos* alatt is. 1790: „Kezdődik...a *Nagy Sombokosnál* a Palostya szélen” (Vlt. RL.) | 1790: Nap Nyugta Végiből a *Nagy Sombokos* mentébe” (Vlt. RL.) | 1857: *Nagy Zsombékos* (BaltR.) | 1864: „...a rendszeren nem használható földterületek, jelesül; a *Nagy Zsombokos, Kis Kupa*” stb. (SJel. 25) (H. FEKETE 1959: 89). || Vö. *Nagy-Kadarcs, Nagy-Kupa.* A *zsombék* valószínűleg származékszó. A szóvég névszóképző lehet, az alapszó talán az elavult *zsomb* ’zsombék’. Ez utóbbi esetleg a német *sump* ’mocsár; aknagödör, a bányában az akna legmélyebb része, ahol a bányavíz összegyűlik’ átvétele, a szó elején *zs*-re változó alakja. Az elavult *zsombó* ’mocsaras föld’ a *zsombok* alakváltozatából keletkezhetett elvonással. A *zsombék* melléknévképzős származéka a *zsombékos*

(EtSzt. 940). A determinatívum megjeleníti a hely méretét.

† **Nádtű-fok** Kisbagota északi részén kelet felől megy a Hortobágyba. A Rét nyugati felében vizes, nádas, vízfenék, mélyedés. (Vö.: *Fehérnádtűfok: ZOLTAI LAJOS, Debrecen vizei* 11.) 1790: „Kezdődött a Dülő Nap kelt felől való Végén a *Nádtű fokánál*”, „A Szabó szigetbe a *Nádtű fokánál* levő zugba” | „A *Nádtűfoka* mellett a Kis Bagotán a Hattyas oldalon”, „Accedat a *Nádtűfokánál* levő zugnak Nap Nyugati Végiből” (Vlt. RL.) (H. FEKETE 1959: 86). || Nyáron gyakran kiszáradt terület. — A *-fok* alaptag bővítménye a hely növényvilágára utal.

Nánási-gát Valahol a Verébsár vagy a Bőjt mocsolya környékén. 1779: „...a másik a *Nánási Gátnál* levő Végére az osztandó földnek” (Prot. I. 114) (H. FEKETE 1959: 89). || A *-gát* alaptag bővítménye megnevezi a hely pontos elhelyezkedését. Hajdúnánás a hajdúvárosok egyike.

* **Nyárfás-lapos** A Vidi-ér felső szakasza mentén az ér két oldala mentén

húzódó néhol 2-300 méteresre is szélesedő időszakosan vízzel borított terület, öreg nyárfákkal és fűzligetekkel tagolt üde kaszáló képét mutatta az 1990-es évek közepéig. A *Nyárfás-lapos* közelében a Cégény-réten és a Cégény út mentén egyre kisebbedő területileg csökkenő, de természetileg értékes terület található. Ezen területek izolátum jellegűknél fogva – szigetszerű elhelyezkedésükből adódóan, az élővilág szempontjából, a kultúr környezetben fontos szerepük van. A terület Hajdúböszörmény várostól északkeletre található. Megközelíthető Újfehértó irányába vezető úton, a cégényi úti kereszteződéstől néhány száz méterre északkelet irányban. A lapos a kereszteződéstől már látható, a mérlegháztól indul és a Cégényi út irányát követve húzódik Vid irányába, az Attila-kertig. A laposok sorsát a kárpótlás megpecsételte. E tevékenység során a terület értékesebb részeit, ahol a pompás kosbor tenyészik (tenyészett), nagy mértékben beszántották és parcellákra osztották fel. A kárpótlási földalapot képező területen a kilencvenes évek elején a tulajdoni viszonyok rendezetlensége évekig elodázta a védetté nyilvánítás kihirdetését. Kérdés, hogy az

oktalanság vagy a nemtörődömség áldozata lett-e a terület? (MOLNÁR 2000: 37-38). — Vö. *Fűz-gát, Nádtű-fok*.

Ördög árka A Boda- és Belsőerdőn átvonuló széles, árokszerű mélyedés; az ország más részén is ismert mélyvonulat és megnevezés. Olyan hiedelem van róla, hogy még Attila idejében egy királyfi ásatta azt rabszolgák ezreivel, hogy menyasszonyát azon hajón hozhassa. Azt is mondják, hogy az ördög ásta, mert ilyen nagy árkot ember nem áshatott, csak az ördög. 1778: „...az *Ördög árkán* Nap nyugatrul az holott öszve ütközik Böszörmény Várossa és Hatház Várossa Terrenuma” (Kis Erdőtől való Határ Hányás Laistrom: Vlt. fasc.) | 1737: „Ugy hallotta... az eleitől... Nap feljött felől az *Ördög árka* a határa” (Vlt. fasc.) | 1795: „Büdös Kuti Erdőnél levő szegelet határtól fogva az *Ördög árka* mentében a Sashalomig” (Prot. G. 524) (H. FEKETE 1959: 92). || A helynév birtokos személyjeles *-árok* alapeleméhez kapcsolódó bővítmény a hely eredetére, kialakulására utal. Az *ördög* ismeretlen eredetű szó. Lehetséges, hogy eredetileg három szótagból állt, ebben az esetben a mai hangalak a

második nyílt szótag magánhangzójának kiesésével fejlődött. A szóban lévő *d* és *g* képző lehet, de a bizonytalan eredet miatt ez nem igazolható (EtSzt. 599).

Ósi-ártér A Rét legnagyobb részét jelöli az alábbi térkép e névvel: 1891: „1830. évi ősi ártér” (Várad Géza: Alsó Szabolcs-Tiszai Ármentesítő társulat térk. Vlt.) (H. FEKETE 1959: 92). || A helynév *-ártér* alaptagjának melléknévi bővítőmánya a hely korára utal. Az *ős* 'az anya apja' ősi, uráli kori szó származéka (EtSzt. 601).

† **Pallagi-gát** Ma ismeretlen helynév. 1760: „A Pallagi út felén, ugyan a *Pallagi Gátmál* egy darab Czikkely Erdőt” megvett Király István. (Prot. A. 282.) (H. FEKETE 1959: 92). || A *-gát* alaptag bővítőmánya megnevezi a hely pontos elhelyezkedését. *Pallag* Deberecen egyik városrésze.

Pap-sziget *Papp sziget* (GYÖRFFY 1927: 36). || Fekszik a Réten a Kadarcs kanyarulatában a Híres háttól keletre, a Kerek szigettől délre. (Balthasar: Rét térképe 1857.) 1783: „A kik a *Pap Szigetben*” maguk számára kaszáltak (Prot. I. 174) | 1788: „...meghatározta a Ns

Tanács, hogy ... ugyan csak a Pródon az ugy nevezett *Pap sziget* ... továbbra a város részére meghagyván...” (Prot. E. 92) | 1788: „...A *Pap szigetbe* resolváltatott egy néhány ember” (Prot. I. 246) | 1790: „Accedat a *Pap szigetbe*” (RL.) | 1823: „*Papp sz.*” a Kadarcs mellett a Kerek sziget szomszédjában (Szabó) (H. FEKETE 1959: 93). || A helynév *-sziget* determinánsának bővítőmánya a hely használójára utal. A magyarba minden bizonnyal egy bizánci kereszténységű déli szláv nép nyelvének megfelelő szava (*pap*) került át (EtSzt. 614).

* **Partos-rét** Az év nagy részében vízzel borított hely volt. Ennek a mélyen fekvő vízállásnak néhány évtizeddel ezelőtt még egy gáttal is sikerült a partjait megerősíteni, aminek következtében halgazdálkodásra is alkalmassá vált. Majd a hosszú aszályos években szinte teljesen kiszáradt, a Vidi-ér nem tudta kellően táplálni. A telepítések elmaradtak, s a szegélyét övező nád szinte teljesen visszavonult, majd egy környékbeli gazda libát tartott rajta. Jelenleg az elmúlt néhány évi csapadékos, belvizes időjárás következtében – hosszú, több

évig tartó szárazság után – újból jelentős vízmennyiség borítja a területeket (MOLNÁR 2000: 40-42). — Vö. *Nagy-nyerges*. A helynév determinatívuma utal a hely viszonyított helyzetére.

Pelikán — *Pellikány*. Nagyobb mocsaras, nádas, sásos terület volt a dorogi országút mellett a határ szélén. Maradványai ma is megvannak. Bár ma már nincs reá emlékezés, de valószínű, hogy lakójáról, legnagyobb vízimadarunkról kapta nevét. TagSzelv.: *Pelikány* (H. FEKETE 1959: 93). || A hajdúdorogi út mellett állott egy kocsmá és mellette a hasonló nevű rét: a Pelikán. Az adattár szerint „legnagyobb vízimadarunkról kapta a nevét”. Egyet kell értenem Eötvös Károllyal: „nem tudom, de nem hiszem”. Miért adtak volna ezen a színmagyar vidéken német nevet egy vizegyősnak? Ennek az igen feltűnő, ekevas-szerű csőre alatt széles bőrzacskót viselő; lúdnál is hatalmasabb, de rövid úszólábú, alacsony madárnak ugyanis két régi magyar neve is van. A ritkább „batonya” (amit ma is őriz a Békés megyei Battonya község neve) és az általánosan használt gödény. Még a közmondásban is benne van: „Iszik, mint a gö-

dény”, (de nem „mint a pelikán”). A gödény (*Pelecanus onocrotalus* L.) még a XVIII. században szép számmal költött a Sárréten és az Ecsedi lápon is; de a XIX. század második felétől kezdve már átvonulóban és vendégként is rendkívüli ritkaság volt az Északi Tiszántúlon. Határ részünk „Pelikán” neve azonban éppenséggel XIX. századbeli. A Verébsárt már 1703-ban említik és rajta van az 1783. évi Bek féle térképen is; de a térképen hiába keressük a Pelikánt. A Pelikán név abból az időből való, amikor már vidékünkön nem volt gödény. Nekem az a véleményem, hogy ez ugyanolyan csinált név, mint a „Sirály” utca sirálya. Talán a csapszéket nevezték eredetileg így; esetleg ilyen nevű idegen bérlőjéről; vagy csak tréfás célzásként és erről hívták így a körülötte levő vizes részt is. Szerintem a „Pelikán” nem a gödény madárról van elnevezve (SÓVÁGÓ 1974: 51-52). | Vízállás volt fent a löszháton Telekföldön. Olyan talajmélyedés, ahol egykor tavaszi árvízkor, hóolvadás után megállt a víz és hosszabb rövidebb ideig megmaradt (SÓVÁGÓ 1999: 65). Ez a névfeltétel szembenáll H. FEKETE elgondolásával. — A *pelikán* latin jövevényszó, mely

német közvetítéssel is nyelvünkbe kerülhetett. A latin szó görög eredetű, végső soron a görög *pélekosz* 'egy fajta bárd' szóra vezethető vissza. Az elnevezés a madár bárdhoz, fejszéhez hasonló csőrére utal (630). | A névrész megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Pelikán-lapos Kaszáló a régi Pelikán és Verébsár között a határ északi részén (H. FEKETE 1959: 93). || A helynév *-lapos* alaptagjának bővítménye a hely melletti építményre utal.

Portörő-sziget — *Portörő* (GYÖRFY 1927: 36). || A Rét magasabban fekvő egyik része a Középkadarcstól északnyugatra. Régen főként kaszáló volt, ma szántóföld. 1773: „A Hortobágy parton a *Portörő szigete*... kaszálni fogják 5. 3. Tizedek” (Prot. V. 214) | 1781: „Ötödik nagy Tized a *Portörő Szigetbe* Mégyen kaszálni” (Prot. I. 134) | 1823: *Portörő* (Szabó) | *Portörő* (SzabóBalt.) | *Portörő* (Tag-Térk.) (H. FEKETE 1959: 94). || A hajdúböszörményi Rét sok magaslatát „sziget”-nek hívják (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A helynév *-sziget* alaptagjához kapcsolódó bővítményi rész a környezet anyagára utal.

† **Ráskai-fenék** vagy **-lapos** A pródi legelő nyugati része, vízállásos, sásos, nádas hely, ma már vizét árok vezeti le a Perzsétén keresztül. A mellette elterülő szántóföldeket is emlegetik *Ráskai* néven. Mintha régi birtokosától vette volna nevét, bár ilyen vezetéknevre sem régen, sem ma nem találunk Hajdúböszörményben. 1882: „Sóvágó Imre mb. jelentést teszen a *Ráskai fenékben* gyékény vágásról...” (Vlt. Elnöki napló 829) | 1944: „...a *Ráskai fenék* rucahá-pogással szolgáltat szép zenét.” (H. FEKETE PÉTER, Paliádok 16) (H. FEKETE 1959: 97). || Vízállás volt a hajdani árterületen Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 65). — Valószínűleg a helynév determinatívuma a hely valamely személyhez való viszonyát kifejező családnév. A telefonkönyvben a település jegyzékében nem találtam ilyen nevet.

† **Remete-ér** A Rét déli részén a Nagyzsombékos vizét viszi a Hortobágyba, közel a balmazújvárosi határhoz. Folytatása csatorna, mely a Középkadarcsig megy. *Remete ér* (TagTérk.). (H. FEKETE 1959: 98). || Vízfolyás a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Az *-ér* földrajzi köznévből bővítménye a

helyen lakó ember(ek)re utal. A *remete* szó olasz jövevényszó, mely a görög eredetű latin *eremita* főnévre vezethető vissza. A magyar *remete* hangalak hangrendi kiegyenlítődéssel jött létre (EtSzt. 690).

Remete-fok A Remete-ér torkolata, ahol a balmazújvárosi határhoz közel belefolyik a Hortobágyba. Lásd *Földvár-fok*. 1748: „A *Remetefok* szilen.” (Vlt. Újvárosi határhányás.) | 1750: Az újvárosi határ „a *Remetefok* szélen a Víz miatt hanyatlan maradt.” (Prot. A. 210) | 1790: „Kezdődik ...a *Remete foknál*.” (Vlt. RL.) | 1823: *Remetefok* (SzabóBalt.) | 1857: *Remetefok* (BaltR.) | 1945: *remetefok* (Jakab). (H. FEKETE 1959: 98). || Vö. *Remete-ér*.

Remete-foki-csatorna A Réten, a Remete-ér csatornázott torkolati része (H. FEKETE 1959: 98). || *Remetefoki alsó csatorna* A hajdani *Remete ér* torkolatánál ömlik a folyóba, ott, ahol a Hortobágy egy derékszögű éles kanyarral nyugatnak fordul. A Kadarcs-Karácsonyfoki felfogó csatornát a Hortobágy folyóval köti össze (SÓVÁGÓ 1999: 73). — A *-csatorna* determináns bővítménye megnevezi a hely pontos

helyzetét (melyik térszíni forma mellett van). Vö. *Remete-ér*.

† **Ricu-fenek** A Rét északi részén a hajdúnánási határhoz közel. Mélyen fekvő vízállásos hely. 1864: „...rendesen nem használható földterületek, jelesül a Nagy Zsombokos ...*Ricufenek*...”(SJel. 25). (H. FEKETE 1959: 99). || Vízállás volt a hajdani árterületen Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A *ricu* valószínűleg népetimológiával a *ricinus* szóból alakult át, mely a latin *ricinus* 'ricinus <növény>; kártékony élősködő <kullancs, tetű>' szóval azonos. A latin szó tisztázatlan eredetű. Az elnevezés alapja az lehetett, hogy a vérrel teleshívódott kullancs a ricinusmagra emlékeztet (EtSzt. 698). Ez alapján elmondhatjuk, hogy a helynév determinatívuma utal a hely növényvilágára.

Sárállás-lapos Vizes fenék, lapos, a Telekföldnek a Vid felől eső részén, a Bójt-mocsolya folytatása. 1770: Szabó Nagy Mihály instantiát nyújt be a „N Várost illető pusztá *Sár állás* földbül szakasztana Pénzéért egy Szérüs Kertnek való hejett” (Prot. A 328) | 1864: Török Bálint hagyatékában szerepel

„1200 négyszögöl *sárállási* föld (Mlt.)
| *Sárállásos lapos* (Térképvázlat. Mlt.)
| 1894: „Szekeres István vett... a *Sár-
álláson* 416 négyszögöl szántót.” (H.
FEKETE 1959: 100). || A *-lapos* deter-
mináns bővítménye utal a hely anyagá-
ra.

Sáros-tó A Réten sáros, pocsolyás
vízállás. A környékét *Sáros tó lapos*-nak
hívják (H. FEKETE 1959: 100). || Vízállás
a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — Vö.
Sárállás-lapos.

† **Sáros-fenék** Nagy-Pródon a bal-
mázújvárosi határ és a kispródi út között
a Pénzes Nagy Imre földjén kákával,
sással benőtt vízállásos hely (H. FEKETE
1959: 100). || Vö. *Sárállás-lapos*.

* **Sásos-fenék** Vízállás a Kispródon
(SÓVÁGÓ 1999: 65). — A *sás* ismeretlen
eredetű szó, mely a 'mocsaras helyeken
tenyésző, magas szárú, hosszú levelű
növényt' jelöl, de nyelvjárásainkban ha-
sonlóságon alapuló névátvitellel haszná-
latos a gabonafélék levelének a megne-
vezésére is (EtSzt. 722). A helynév bő-
vítményi része utal az ott lévő növény-
zetre.

Sebes-ér *Sebesér* (GYÖRFFY 1927:
36). || *Sebesér* A Hortobágy balparti
mellékvize, amely észak felől a Rét kö-
zépső részének vizeit viszi a Horto-
bágyba. 1781: „A Hatodik a *Sebes ér*
mellett fog kaszálni”(Prot. I. 136.) |
1790: „Kezdődik a Balog Sziget a *Sebes
Ér* mellett a Nagy Kupa oldalon” és „A
Róka Hát Északi farkon, mely Dülő ke-
resztül megyen a *Sebes éren*” (Vlt. RL.)
| 1823—1866: *Sebes ér* (SzabóBalt.) |
1857: *Sebes ér* (BaltR.) (H. FEKETE
1959: 100). || Vízfolyás a Réten
(SÓVÁGÓ 1999: 59). — A *sebes* 'gyors'
jelentésű. Származékszó egy ismeretlen
eredetű, önállóan nem adatolható *seb-*
szótöböl. Ez feltehetőleg igenévszó volt.
A *sebes* ennek az ősi névszói vagy igei
használatú szótőnek az *-s* melléknév-
képzővel ellátott származéka (EtSzt.
724). A helynév *-ér* földrajzi köznevé-
nek bővítményi része a hely mozgását
jelöli.

† **Sebes-ér-fenék** A *Sebesér* két ol-
dalan elterülő vízállásos hajlás,
völgyelet. 1790: „*Sebes Ér fenék* előtt
való sziget” és „Accedat...a *Sebes fenék*
mellett” (Vlt. RL.) | 1864: „...rendesen
nem használható földterületek a Nagy

Zsombokos ... *Sebesérfenek...*” (SJel. 25). (H. FEKETE 1959: 101). || A helynév determinatívuma megjelöli a hely pontos elhelyezkedését (víz mellettségét). Vö. *Sebes-ér*.

† **Siteri-lapos** Viden. Nevét egykori birtokosától kapta, később városi tulajdon lett. 1836: *Siteri Lapos* (Hudatsik). A vidi telek mellett. | 1839: „a Viditelek, benne levő *Siteri lapossal*” (Telekes Könyv. Mlt.) | 1891: *Siteri lapos* (Város tulajdonát képező vidi föld rajza. Vlt. fasc.) 1945: *Siteri lapos* (Jakab) a Vidi föld északi felében közepén (H. FEKETE 1959: 101). || Vízállás volt fent a löszháton Viden (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A *-lapos* alaptaghoz kapcsolódó bővítmény a hely birtokosára utaló családnév. Nem találtam erre példát a telefonkönyvben a településre vonatkozóan.

† **Sós-kút-gödör** A bagotai út mellett, a Fegyveres-tanyán hazulról. A vize annyira sós volt (talán inkább sziksós, mert szikes terület), hogy főztek vele. Később behányták, mert a sójvédéket károsította. A legújabb térképen *Sósgödör* néven szerepel. 1945: *Sósgödör* (Jakab) (H. FEKETE 1959: 101). || A hely-

név *-gödör* alaptagjának bővítménye megjelöli a térszíni formát, ahol a hely található. A *só* ősi ugor, esetleg finnugor kori szó, mely egy, a savanyú szócsaládjának tövét is képező, ősi igenévszó névszói tagja lehet. E szót az ősmagyar korban kezdhették a 'só' fogalmának jelölésére használni. A jelentésösszefüggést az magyarázza, hogy a savanyú, illetőleg sós ízérzetet számos nyelv, így az ősmagyar sem különítette el (EtSzt. 741).

† **Sóvágó-kút** 1927: „Nagyzelemérben 7 vékás föld kiadó a *Sóvágó kútnál*” (HbV. 32). (H. FEKETE 1959: 101). — A hely determinatívuma utal a hely valamilyen személyez való viszonyára. Ez a családnév igen gyakori a településen, 38 esetben fordul elő a telefonkönyv városunkra vonatkozó részében.

† **Sóvágó-kút-lapos** A Szoboszlói országút mellett, a Sóvágó-kút közelében Nagyzelemérben (H. FEKETE 1959: 101). || A *-lapos* alaptag bővítménye arra utal, hogy a hely mely térszíni forma mellett található.

Süldős-ér *Süldös ér* a Süldös halom mellett folyik (KF. 1858). | *Süldős-ere, Süldős-ere-farka* Süldő 1476-ban Hunyadi birtok. Zoltai ügy gyanítja, hogy a nagypródi puszta északkeleti sarkában részint böszörményi, részint a nánási határban fekvő *Süldös ér*, Nagy- és Kis- Süldös halom neveket még a XV. századból örökölték a hajdúk (GYÓRFFY 1927: 8, 36). || Régen elpusztult középkori falu nevét viseli ez az ér a pródi legelő északi részén. *Süldő* vagy *Sülde* a Balog—Semjén nemzetség birtoka volt, s az 1325. évi osztálynál az Egyed fiainak (Kállai ág) jutott (Zoltai Lajos, Debrecen és vidékének urai 1200—1400 között 25). 1411-ben a debreceni uradalom tartozékai között találjuk *Süldőt*, s ekkor Bihar megyéhez számítják. Hunyadi János özvegye a Szabolcs megyei „Beszermény”-nyel együtt 1476-ban jogot tart zálog címen *Sywldew* birtokára is (CSÁNKI i. m. I, 633). 1854: „Keresztül a Szőkén, *Süldösön* és Vidi éren” (Jegyzőkönyv tagosítási mérésekről) | 1903: „A Nagy-Pródon a Vidi-zugban [föld], a *Süldös* ketté vágja” (HbV. 40) | *Süldös ere* (TagTérk.) | *Süldős-erefarka* (Stein). (H. FEKETE 1959: 102). || A helynév

bővítményi része megnevezi azt a lakott területet, ahol a hely elhelyezkedik. A *süldő* jelentése ’fiatal <állat>; serdülő <személy>’. Valószínűleg belső fejlemény, egy önálló alakban nem adatható *süld-* melléknéviigenév-képzős származéka. A *süld-* a *sül* igével tartozik össze, annak *-d* gyakorító-kezdő igeképzős alakulata, s ily módon a *süldő* eredeti jelentése ’sérülésre alkalmas fiatal disznó’ lehetett (EtSzt. 758).

Szabó-sziget Emelkedett hely a Rét nyugati szélén, a Hattyastól északra. 1789: „*Szabó Szigettyébe* Pallér Fábián Ferenc, Szolnoki János” (Prot. I. 260) | 1790: Margitai határhányás: 8. „Correctio a *Szabó Szigeth* farkán levő határra nézve.” (Vlt. fasc.) | 1811: Margitai határhányás: 15. határ. „A *Szabó Sziget* szélén.” (Vlt. fasc.) | 1823: *Szabó Sziget* (Szabó) | *Szabó sziget* (TagTérk.). (H. FEKETE 1959: 102). || — Családnévi bővítmény kapcsolódik, a *-sziget* földrajzi köznévhöz és a hely valamely személyhez való viszonyát jelöli. Az adatbázisban szereplő családnevek közül ez fordul elő a legnagyobb számban, 212 esetben, a város telefon-előfizetői közt.

Száraz-ér és **-lapos** Kisebb ér, melynek nincs mindig vize, innen kapta nevét. 1854: A rácvidi határjárás a 115—117-es határookban említi a „*Száraz Székes lapos*”-t, és ugyanott egy erecskét is. (Vlt. fasc.) Ez a *Szárazér*. (H. FEKETE 1959: 103). || Vízfolyás a Vidiföldön (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A helynév determinatívuma utal a hely állapotára.

† **Szaros-tó** (~**fenék**) A Réten, a Hatóles út mellett levő fenék, gazdag vízi növényzettel. Benne delet a gulya, ennek bő trágyájától kapta nevét (H. FEKETE 1959: 103). || A helynév melléknévi bővítményi része a hellyel kapcsolatos eseményre utal.

† **Szeged-ér** A Pelikántól keletre (KF. 1858). || Az *-ér* földrajzi köznévbővítménye a hely irányát jelöli.

† **Szék tisztája** ~ (GYÖRFFY 1927: 36). || Növényzettől mentes nagyobb állóvíz volt; medence a Kadarcs-kanyarban a Réten, széles-szikes helyen, melytől nevét is vette. Lásd még *Sziktisztás* alatt is. 1790: „Következik a *Szék tisztájának* északi oldala” (Vlt. RL.) | 1823: *Szék tisztája* (Szabó) | 1857: *Szék*

tisztája (BaltR.) | 1866: *Szék tisztája* (SzabóBalt.) | 1861: „A Réten ugynevezett *Sziktisztán...*” (Prot. I. 65). (H. FEKETE 1959: 104). || Vízállás volt a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A m. N. szék ~ szik fn. alakjából keletkezett (FNESz). A determinatívum a hely állapotára utal.

Szigeti-víz Szikes fenék a pródi legelőnek a polgári út mellett levő részén, a Csukás és a Teknős-fenék között. Sziget van a közepén, azért hívják így (H. FEKETE 1959: 105). || A *-víz* alaptag bővítménye a térszíni formára utal, ami körül a hely elhelyezkedik.

Szőke-ér *Szőke ér* (KF. 1858). | ~ (GYÖRFFY 1927: 36). || A pródi legelő északi részén a Vidi ér folytatása nyugat fele; belefolyik a Ráskai fenékbe. Nevét szürke, piszkos vizétől kapta. 1854: „Keresztül a *Szőkén*, Süldösön és Vidi éren” (Jegyzőkönyv) | 1866: *Szőke ér* (SteinBalt.) | *Szőke* (TagTérk.) | 1886: *Szőke-ér* (Keményfy). (H. FEKETE 1959: 107). || Vízfolyás Nagypródon (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A helynév bővítményi része a hely színére utal.

Szóke tisztája Vízállásos fenék Nagypródon a mai polgári és a bagotai út között. 1866: *Szóke tisztája* (SteinBalt.) (H. FEKETE 1959: 107). || A helynév birtokos személyjeles *-tisza* alaptag megkülönböztető része utal arra, hogy mely víz mellett található.

† **Szúnyog-lapos** Viden (H. FEKETE 1959: 108). || A determinatívum megjeleníti a helyen lévő állatot.

Teknős-ér A Horgas értől északra a bagotai és a polgári út között (a Sóvágó Imre-tanyájától északra, Kardos Bálint tanyájától nyugatra) (H. FEKETE 1959: 109). || Vízfolyás a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 59). — Vö. *Szúnyog-lapos*.

† **Telek-lapos** A Vidi föld közepén a Vidi telektől délre. 1794: *Telek Lapossa* (Richter) | 1945: *Telek Lapos* (Jakab). (H. FEKETE 1959: 109). || A helynévben szereplő bővítményi rész utal arra, hogy a hely mely tájrészen van.

Tisza-csatorna lásd *Keleti-főcsatorna*. — A *-csatorna* bővítménye arra az irányra utal, ahonnan az jön, ered.

Tócó-ér Zelemér kisebb vízereinek összefolyásából keletkezik határunk déli részén és széles völgyhajlatban megy dél felé Józsa, majd Debrecen határára. A monda szerint a Tócó nem e vizekből, hanem forrásból keletkezett, mégpedig olyan bővizűből, hogy a debreceniek árvízveszedelemtől rettegve sok malomkövel, sőt fél oldal szalonnával is igyekeztek a forrását is betömni (ZOLTAI LAJOS, Debrecen vizei 34, ECSEDI ISTVÁN, Népies halászat 6). Egyébként a Tócót a tudományos felfogás is egy „hajdankorban nagyszerű folyam” sok ezer évvel későbbi utódjának tekinti. A jégkorszakbeli folyam beiszapolt medrének felső rétegébe ágyazta be magát ez a ma csekélyke vízer (TÖRÖK JÓZSEF, A jégkorszak nyomai Magyarországon. Ter. Tud. Közl. 1875.). A régi oklevelek egyébként már a XIV. század végén és a XV. század elején többször említik. A *Tócó* nevet a *tó* kicsinyítő képzőjű alakjának és a *Tót aszó* elhomályosulásának is vélik (JUHÁSZ JENŐ: MNy. XXVI, 392, MIKESY SÁNDOR: MNy. XXXV, 337, Szabolcs vármegye középkori víznevei 28). 1394: *Tochzo* (ZichyOkm. VI, 29) | 1415: „Aque *Thotzow*” (i. h.

VI, 359) | 1417: „ultra aquam *Tothzo*” (i. h. VI, 441—2) 1419: „ultra aquam *Thothzow*... aque *Thotzow*” (i. h. VI, 537). (H. FEKETE 1959: 111). || A zeleméri csonkatorony közvetlen közelében, tőle nyugatra, egy hosszú hátság alján ered és egyenesen délre fordulva hagyja el, 3 km-es út után a város határát. Közben magába veszi a Mélyvölgy és a Kiszelemér felől leömlő vizeket is. Valaha komoly folyó lehetett, számos középkori falu épült partjai védelmében. Medréhez települt Debrecen első vízműve, a balmazújvárosi út mellett. Ez mutatja, hogy az alatta lévő rétegek ma is vízben gazdagok (SÓVÁGÓ 1999: 60). | A Tóció jellegzetessége, hogy egyszerre felszíni vízfolyás és ugyanakkor talajvíz lecsapoló is. A kisvizei ebből származnak. Debrecen körzetében több antropogén terhelés is éri. Debrecen nyugati részén a záporkiömlők már a városban szennyvízcsatornává változtatják. Az 1960-as évekig a megyeszékhely szennyvízkibocsátása kicsi volt – hiányoztak a több tízezres lakónépességgel bíró lakótelepek –, akárcsak a környezetvédelmi követelmények szintje. Miután azonban az 1980-as években felépült a Tócióskerti új lakótelep, s vele

megnőtt a kommunális és ipari szennyvíz-kibocsátás – igen gyakran engedély nélkül –, ami természetesen a Tócióban kötött ki, s amit az 1982 óta működő mechanikai tisztítómű sem képes megfelelően tisztítani. A Tóció vize Debrecen fölött – s különösen a hajdúböszörményi közigazgatási területen – viszonylag szennyezés mentesnek tekinthető, csak az ér menti települések (Szentgyörgy, Józsa) és a tanyák árok-vizeit veszi fel. Debrecen várost elhagyva már jelentős, kb 45 000 m³/nap mennyiségű szennyvízterhelést kap, aminek hatására élővilága csaknem teljesen kipusztult. A Kondoros betorkolásáig a Tóció öntisztító képessége rendkívül csekély, s így az elpusztult élőszervezetek megújulása nem következik be. Így elmondhatjuk, hogy a Tóció-ér felső és alsó szakasza között drasztikus szennyezettségbeli különbségek vannak (MOLNÁR 2000: 62-63). | A legdélebbi jelentősebb felszíni vizünk a *Tóció-ér*, amely nem nyugati, hanem déli irányba szállítja a vizet a Csonkatorony tövétől Debrecent megkerülve a Köselybe, majd onnan végül a Keleti-főcsatornába (MOLNÁR 2004: 9). | A Tóció völgyében az antropogén – emberi – beavatko-

zás javarészt jellegzetes agrárterületet hozott létre, s sajnos ez a folyamat a mai napig is szembetűnő. természetes életközösséget kevés helyen találunk. Gyakorlatilag a Tóció menti mocsárréteket és kaszálókat tekinthetjük természetesnek, ez a viszonylag legkevésbé bolygatott terület. Az eret párhuzamosan kísérő kaszálók és fűzligetek tájképileg is jelentősek, különösen kora tavasszal, amikor a fehér és hamvas (vagy reketytye) füzek barkát bontanak, s a bokrosok alját, pedig a martilapuk és gólyahírek százai sárga szőnyeggé varázsolják. A Tóció sekély vizű, tocsogós, tipikus alföldi ér. A hajdúsági löszháton Hajdúböszörménytől délre, nyolc kilométerre, a Zelemér nevű határrészen, három helyen ered, de a három ág hamarosan egyesül. Majd déli irányba tartva érinti Hajdúszentgyörgy és Józsa hajdani községeket – amelyek néhány éve Debrecenhez tartoznak közigazgatásilag -, majd a megyeszékhelyhez érve a város nyugati szélén folyik tovább. Debrecen-től délre kiépített mederben halad. Sáránd községgel egy magasságban összefolyik a Kodorossal, s ettől a vízfolyást Köselynek hívják. A Tóció jellegzetessége, hogy egyszerre felszíni vízfolyás

és ugyanakkor talajvíz lecsapoló is (MOLNÁR 2004: 23). | A Tóció-ér völgyének eredetvidéke a böszörményi Zelemér határrészben 24 és fél hektáros területen védett. A védett terület a debreceni Tóció-völgy – szintén helyileg védett– északi folytatása. A Tóció vízgyűjtő területe a Köselyig 130km². A Tóció vize Debrecen fölött, különösen a böszörményi határban, viszonylag szennyezés-mentesnek tekinthető, csak az ér menti tanyák és majorok árokvizéit veszi fel. Nem úgy, mint arrébb Debrecenben, ahol több százezres település tisztított szennyvizének befogadója e jobb sorsra érdemes parányi felszíni vízfolyás. Az eret párhuzamosan kísérő kaszálók és fűzligetek tájképileg is jelentősek, különösen kora tavasszal, amikor a fehér és hamvas (vagy reketytye-) füzek barkát bontanak, s a bokrosok alját a martilapuk és gólyahírek százai sárga szőnyeggé varázsolják. A terület debreceni közigazgatási oldala az 1990-es évek elejétől, a böszörményi oldala 1996-tól helyi jelentőségű védelmet élvez. Ám a dologhoz hozzátartozik, hogy a védelemnek megfelelő apparátus nélkül a helyi védelmet gyarorító önkormányzatok nem igazán tudnak ér-

vényt szerezni, ugyanis a kárpótlást követően ezek a területek magántulajdonba kerültek, s a füves területek zömét évről-évre bentebb szántogatják (MOLNÁR 2007: 93-94). — Az *-ér* földrajzi köznévhöz megnevező funkciójú bővítési rész kapcsolódik.

† **Tóka laposa** Ma ismeretlen megnevezés. Nem lehetetlen, hogy a *Dóka* névről van itt szó, mivel e vezetéknev eléggé elterjedt a városban. 1854: A rácvidi határhányás említi a Büdmocsolya mellett a *Tóka lapos*-t (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 111). || Nem értek egyet azzal, hogy H. FEKETE PÉTER személynévnek veszi a determinatívumot. A *tóka* 'kis tó' jelentésű fn., köznévi általában. Így a bővítési rész a hely víz mellett, közelében való elhelyezkedését jelöli.

† **Tót-fenek** A Réten volt, állandó vizű tószzerű mélyedés, melynek közelebbi helyét azonban nem ismerjük. Ma már a név is kevésbé ismeretes. 1777: „...a Kerek-tó és *Tóth-fenek* halászatra harmadából által adódott.” (Prot. I. 84) | 1865: „Kerek-tiszta, *Tóth-fenek*, Kupa-tiszta 1858. évi füelszámolása” (Mlt.). (H. FEKETE 1959: 111). || *Tóth*

fenek Vízállás volt a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — Családnévi bővítési rész, amely a *-fenek* földrajzi köznévhöz kapcsolódott, és a hely birtokosára utal.

† **Tóth Demeter szigetje** A Réten, a birtokosról elnevezett domb emelkedettebb része. Közelebbi helyét nem ismerjük. A név feledésbe ment. 1790: „Következik a *Tóth Demeter ur Szigetje*.” (Vlt. RL.) | 1790: „Következik a *Tóth Demeter ur Szigetje* mellett Nap Nyugat felől egy Sziget.” (Vlt. RL.) (H. FEKETE 1959: 111). — Vö. *Tót-fenek*.

† **Tökös-fenek** A Réten, azonos a Tökös-tóval. Lásd ott is. Hasonló földrajzi névvel a debreceni határban is találkozunk. 1864: „rendesen nem használható földterületek jelesül: Nagy-Zsombokos... *Tökös-fenek*...” (SJel. 25). (H. FEKETE 1959: 111). || Vízállás volt a Réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A *-fenek* alaptag bővítési része utal a hely növényzetére.

Tökös-tó A Réten, a Hosszúsziget környékén lehetett. 1790: „A Fabjan Zugba a *tökös Tó* mellett.” (Vlt. RL.)

(H. FEKETE 1959: 112). — Vö. *Tökös-fenek*.

† **Tunyogi-lapos** Újbagota külső részén a határárok mellett vízállásos, zombékos hely (H. FEKETE 1959: 113). — Családnévi előtag, amelyhez a *-lapos* földrajzi köznévi kapcsolódott, a hely valamely személyhez való viszonyára utal.

Új-gát A Gát-ér három gátjának egyike az Újgát, a középső (Bek). Debrecenben a Tóción van hasonló nevű gát (ZOLTAI LAJOS, Debrecen vizei 12). 1764: „Az *Ujj gát* töltése” (Prot. V. 11) | 1769: „Az *Ujj gát* correctiojára tíz szekér karót” rendelnek (Prot. V. 122) | 1783: *Ujj gát* (Bek) | 1861: „Az *uj gáton*” nádat vágnak (Prot. 23. jkv.) | 1877: „*Uj gáti* nád levágásáról jelentés (Vlt. index). (H. FEKETE 1959: 114). || A determinatívum utal a hely korára.

† **Ürmös-sziget** A Réten, lásd *Ürmöshát* alatt. *Ürmös sziget* (Mlt.: Réti szigetbeli földek birtokosai). (H. FEKETE 1959: 115). || A *-sziget* alaptaghoz kapcsolódó megkülönböztető elem a hely növényvilágára utal.

Vámosi-kút — *Vámosi-kút* (FNT). A helynév *-kút* determinánsának bővítménye utal a hely használójára. A *vám* a kereskedelem révén honosodott meg a magyarban valószínűleg még a honfoglalás előtt. Névszói származéka a *vámos* (EtSzt. 898).

Varga-sziget A Réten a Kiskupa hátától keletre emelkedettebb, de mégis vízjárta hely. 1857: *Varga Sziget* (BaltR.) | 1864: „...a rendesen nem használható földek: jelesül a Nagy Zsombokos... *Vargasziget*...” (SJel. 25) | *Varga sziget* (TagTérk.). (H. FEKETE 1959: 115). — Családnévi bővítmény kapcsolódik a *-sziget* földrajzi köznévhöz. A hely valamely személyhez való viszonyát jelzi. Ma igen gyakori a településen ez a családnév (112 telefon-előfizető).

Verébsár Nagyobb mocsaras, nádas, gyékényes terület volt Telekföld északi részén a hajdúnánási országút mellett a határ mentén, ma is jól ismert név. 1703: „Inde ac locum *Verébsár* dictum ingradunt, ut quievere duabus diebus, quo ex omnibus oppidis Hajdonicalibus, sicuti ex Kálló frequens advenit adhaerentium turba.” (Relatio Joannis Trnka. ESZE TAMÁS, II. Rákóczi

Ferenc tiszántúli hadjárata: Századok LXXXV, 70) | 1738: „A midőn a *Veréb Sáron* tul Nánás felől...” (Vlt. fasc.) 1781: „Ökrös Nagy András a *Verébsártól* nádat hozott” (Prot. B. 85) | 1786: „Ezenn Pellikán Csapszékhez tartozó Kaszálló a *Verébsár* vizéig terjed ki” (Prot. I. 219) | 1808: *Verébszar* (LIPSKY, hibás közlés) | 1951: „A fejedelem Kálló megvétele után nyugatnak fordult, s augusztus első napján Böszörményen túl *Verébsárhoz* szállott” (Századok LXXXV, 70). (H. FEKETE 1959: 116). || 1796–1799: Hajdú Böszörmény, Nevezetes, és népes Hajdú Város Szabolts Vármegyében, fekszik Debreczéntől más fél mértföldnyire, lakosai reformátusok, és egyesültek, határja kiváltképen termékeny, tava is van, melly *Verébsárnak* neveztetik, első Osztálybéli (Vályi 1796–1799: 267). — Madártani szempontból nehezen, sőt talán egyáltalán meg sem magyarázható a város északi részén levő vízállás és kocsma neve: a *Verébsár*. Hogyan lehet ez? – teszi fel a kérdést a laikus. Hiszen nincs ismertebb, közönségesebb madár a verébnél. Nyilván csak tőle kaphatta a nevét. Nem ilyen egyszerű azonban a dolog. A nálunk élő két verébfaj fürdik

ugyan alkalmilag pocsolyában (de inkább porban), a sarat azonban semmire nem használja, sőt kerüli. A *Verébsár* – a régi hajdúnánási út mellett elterülő nádas, mocsaras hely. Gátja is volt, egy ér is folyt belőle, híd is volt a víz felett. Mellette pedig a *Verébsári* kocsma. Mindkettőt évszázadok óta emlegetik az okiratok és városi jegyzőkönyvek. A *Verébsár* a régészeknek és a helytörténet kutatóknak is feladta a leckét. Hunyadi János özvegyének Szilágyi Erzsébetnek 1476-ban kelt sokszor emlegetett okirata, amelyben a Böszörményhez tartozó birtokokat felsorolja, megőrizte a „*Sarkwthá*” nevet. Ez mai magyar nyelven *Sárkút*. Zoltai Lajos, megyénk tudós történésze szerint ez a név él tovább a *Verébsár* névben. HALASI FEKETE PÉTER és MÓDY GYÖRGY szerint inkább a *Szárkút* név azonosítható az 1476-os *Sarkwthával*. Visszatérve a „*Veréb Sárhoz*” (régí írásokban jobbra két szó) az biztos, hogy sár volt ott bőven. De miért „veréb”? A barnafejű mezei veréb (*Passer montanus* L.) odvakban, üregekben, mindig csak zárt helyen rak fészket fűből, tollakból. A házi veréb (*Passer domesticus* L.) is szívesen foglal el odvakat, de szabad helyre, faágakra is

ügyesen készít fűből font fészket. Sárból tehát egyik veréb sem épít soha. Kis madaraink közül csak a villásfarkú füsti fecske és a kis fehérhasú molnárfecske rakja sárból a fészket. A nép azonban a fecskét és a verebet soha nem tévesztette össze; sőt a kevert földből épített falat ma is hívják „fecskerakású” falnak. Az lehet, hogy a verébsári mocsárba sok fecske járt és hordták onnan fészkükhöz a sarat; de az nem lehet, hogy ezeket a fecskéket bárki is verébnak nézte volna. Öregektől úgy hallottam, hogy a kocsmáépület nádtetején állandóan rengeteg veréb zsinatolt; a verebek lepiszkolták a háztetőt és erről a verébpiszokról hívták „Verébsár”-nak a kocsmát. Ez esetben a kocsmáról kapta volna a környező vizenyős is a nevét. Szerintem ez a magyarázat sántít. A külső földeken levő korcsmák, csárdák magános épületek voltak, legfeljebb valami szekérszin és istálló állott mellettük. Ilyen helyen pedig egy-két pár verébnél több nem szokott költeni. Sok veréb él a városokban, az ember közelében; a nagy tanyaközpontokban, főleg a sertéshízalók körül és a nagy terményraktárak közelében. Az itteni csárda nem lehetett ilyen jellegű. De amúgyis, magát a *Verébsár* mo-

csarat hamarabb említik az okiratok, mint a csárdát. Ez okból elesik az a feltevés is, hogy valamilyen „*Veréb*” nevű kocsmárosról kapta volna nevét a csárda és a vízállás. Birtokos se lehetett ilyen nevű, *Veréb* családi nevet nem ismerünk sem Böszörményből, sem Dorogról, sem Nánásról. A név eredetét szerintem ott kell keresni, hogy a mocsárban sok nád nőtt, erről beszámolnak a régi iratok. Ahol pedig sok a nád, ottan fészkel a nádirigó (*Acrocephalus arundinaceus* L.). Ezt a madarat azonban az ország sok helyén és Hajdúböszörményben is „nádi veréb”-nek hívja a népnyelv. Igen feltűnő faj. Április közepétől június végéig folyton hallik a nádás vízpartokon jellegzetes, erős karicsálása. Feltehetően igen nagy számban költött ebben a mocsárban és róla nevezték el a vizenyőst „nádi veréb sár”-nak, majd ebből a hosszú névből lekopott az első szó és maradt belőle „*veréb sár*”. Madártani szempontból és a *Verébsár* nevet másként megfejteni, megmagyarázni nem tudom (SÓVÁGÓ 1974: 50-51). | Telekföldön található. Talajmélyedés, ahol tavaszi árvízkor, hóolvadás után megáll a víz és hosszabb-rövidebb ideig megmarad. 1703-as had-

járata során itt táborozik I. Rákóczi Ferenc fejedelem „a *Verébsárhoz* szállott” – a krónika szerint (SÓVÁGÓ 1999: 65). — A névrész megnevezi a hely pontos elhelyezkedését.

Verébsár-ér Az előbbi vizeit elvezető ér. 1854: A rácvidi határhányáskor *Verébsár ér* említetik (Vlt. fasc.). (H. FEKETE 1959: 116). || A helynév determinatívuma megnevezi a tájrészt, ahol a hely található.

Verébsári-gát A Verébsár vizén átvezető híd és a mellette levő töltés. 1725: „...a *verébsári gát* mellett az utak szárazon” való átjárása (Prot. A. 60) | 1765: „A *verébsári Gátat* a Város Népe közönségesen fogja tölteni” (Prot. V. 31) | 1772: „A *Verébsári Gát* Hétfőre determináltatott” (Prot. V. 194) | 1783: „A *verébsári régi gát* felmérése és az ujjnak helye” Prot. I. 166). (H. FEKETE 1959: 116). || Vö. *Veréb-sár-ér*.

† **Verébsári-lapos** A Verébsár melléki rét és kaszáló. 1777: „a *Verébsár laposát* kaszálják azok a gyalogok...” (Prot. I. 74). (H. FEKETE 1959: 117). || Vö. *Veréb-sár-ér*.

Vidi-ér ~ (GYÖRFFY 1927: 36). || Vidről a pródi legelőre folyik, s ott a Süldős-érrel együtt belemegy a Szökébe, onnan a Ráskai-fenékbe. 1854: A rácvidi határhányáskor a 112-ik határban kétszer említetik a *Vidi ér* (Vlt. fasc.) | 1854: „Keresztül a Szökén, Süldösön és *Vidi éren*” (Jegyzőkönyv tagosítása mérésekről) | *Vidi ér* (Keményfy) | *Vidi ér* (Tagtérk.). (H. FEKETE 1959: 118). || Az újfehértói országút és a Cégény út találkozásától északra ered és hosszú, tekervényes utat tesz meg a Telekföld és a Vidiföldön, majd a nánási határon is áthaladva, hamar visszatérve, keresztülbújik a Keleti Főcsatorna alatt és a Nagypródon a Kadarcsba ömlik. A Vidiér a város leghasznosabb vize, két halastó rendszert is táplál és völgyére települt az a vízmű, amely kitűnő ivóvízzel látja el Hajdúböszörményt (SÓVÁGÓ 1999: 60-61). | A *Vidi-érről*, mint a Hajdúságot keletnyugati irányban átszelő, valamikori természetes érről (ma már gátak közé van szorítva) a következőket jegyezzük meg. A Vidi-ér vízrendszer 267,6 km² nagyságú vízgyűjtő területét északon a Hajdúdorog-Hajdúnánás közötti vasútvonal, valamint a természetes magas

parti vonulat határolja. Keleten a természetes nyírségi domborulatok képeznek vízválasztót, délen a Hajdúböszörmény-Hajdúhadház közötti műúttal és a Hajdúböszörmény-Polgár közötti főútvonallal esik egybe hozzávetőleg a vízgyűjtő terület határa. Így a Hajdúság legjelentősebb természetes vízfolyásának számít. Teljes hossza: 35, 286 km. Mértékadó belvíz hozama –a befogadó Kadarcs-Karácsonyfoki csatorna 30 + 680 szelvényénél lévő – torkolatnál: 3 m³/s, ugyanis fenékszintje 89,20 mAf (vízmélysége kb 1,4 m). A vízgyűjtőterület vízrendezésére vonatkozó első tervek az 1930-as években készültek, a kivitelezési munkálatok pedig az 1942-es belvizes években indultak meg, majd a 1960-70-es években teljeseztek ki. A Keleti-főcsatorna kiépítése meghatározóan érintette a *Vidi-ér* vízgyűjtőterületét, mert azt löszháti és hortobágyi jellegű területeinek határvonalán kettévágta, s a keresztezési helyen bújtató létesült. Így az ér két részre különült: *Vidi-ér* alsó és *Vidi ér* felső vízrendszerre (MOLNÁR 2000: 36). | Hajdúböszörménytől északkeleti irányban a Cégény út újfelhertői úti elágazásától a dorogi út irányába számos természetileg értékes terület ta-

lálható még foltokban. A területek általában kisebb-nagyobb kiterjedésű nedves rétek, kaszálók. Az említett területek többnyire a környék legjelentősebb természetes vízfolyásának a Vidi-ér, s annak is felső szakasza mentén helyezkedik el. A Vidi-ér felső szakaszán, az ér két oldala mentén húzódó, néhol néhány száz méteresre is szélesedő időszakosan vízzel borított területek, öreg nyárfákkal, fűzligetekkel tagolt üde kaszáló képét mutatják. Ám e területek száma és nagysága évről évre fogyatkozik (MOLNÁR 2004: 28). — A helynév bővítménye utal a lakott területre, ahol a hely található.

* **Vidi-éri-halastó** *Vidizugi halastó*

A Vidizugban fekszik, a perzsétei legelőtől északra, a hajdúnánási határnál. Nagysága 55 ha 7672 m². Három medencéjében a szegély nád néhol kiszélesedik. Tőle közvetlenül északra ültetett tölgyerdő, keletre - kis legelősávval elválasztva - egy kerek erdő, majd a nagypródi legelő terül el. A forgalmas főútvonaltól több kilométerre, csendes, tájképileg is nagyon szép helyen (SÓVÁGÓ 1999: 75). | A 35. számú főúton a városból Polgár felé haladva a

Keleti-főcsatormán túl – amely az itt található összes halastavat táplálja – előbb a Mezőparti halastavakat találhatjuk, majd Pród községet elhagyva az első kövesúton jobbra letérve a juhászat mellett egy kilométernyire a *Vidizugi halastavak* területére. Mindkét halastavat a hajdúböszörményi Béke Agrárszövetkezet hasznosítja. Az első bejegyzés a tavakról 1964-ből található, ahol a két tórendszer együttes kiterjedése 135 hektár (MOLNÁR 2000: 94). — A *-halastó* alaptag bővítményi része lokális természetű.

Vidi-fürdő Sziksós, iszapos fürdő Viden. Megnyílt 1903-ban. Dűlő is van róla elnevezve (H. FEKETE 1959: 118).
|| Vö. *Vidi-ér*.

* **Virágoskúti-halastavak** Böszörmény határában három nagyobb összefüggő halastó rendszer, valamint a Kerek-Kaján-sziknél már említett ezekkel össze nem hasonlítható egyesületi kezelésben lévő horgásztó található. Az egyik a *Virágoskúti halastavak* amelynek csupán csak egy része található böszörményi területen. Jelentősebb része Balmazújvároshoz tartozik. A mintegy 1200 hektáron elterülő több tóegységből

álló halastavakat, az Európai Jelentősé-
gű Madárélőhelyek listáján is jegyzik. Az Újvároshoz tartozó területéből egy jelentős részt a Hortobágyi Nemzeti Park törzsterületéhez csatoltak 1999-ben. A fentebb említett listán való szerepléssel az Európai Unió és annak rendszerei csak olyan fejlesztéshez, beruházáshoz adnak támogatást a tavakat illetően, amely magát a madárélőhely fennmaradását, fenntartását nem veszélyezteti. Az 1950-es, '60-as évek fordulóján, alacsony aranykorona értékű földterületen kialakított tavakban az elsődlegessé vált az intenzív halgazdálkodás. A tavak tulajdonosa a Magyar Állam. A böszörményi területbe is belenyúló 794 hektár nagyságú átmeneti árvízi befogadó és öntözővíz ellátó K-V. nagytározó kivételével a tóegységek kezelője a vízügy (TIVIZIG). A ragadozó halakon kívül elsősorban ponty, busa, és amur tenyésztéséből hektáronként 800-1000 kg-ot halásznak le minden évben a tavakból. Védetté nyilvánítása egyrészt a tavaszi és őszi madárvonulás során betöltött „állomáshely” szerepe miatt – nyár végén például a ritka fekete gólyából a több száz példányos csapatok sem ritkák –, másrészt jelentős itt fészkelő

állomány miatt volt indokolt (MOLNÁR 2000: 93). — A determinatívum megjeleni a tájrész, ahol a hely található.

Vízárok A város vizeit az Arad-utcán kivezető árok. Lásd *Folyó és Kanális* alatt is (H. FEKETE 1959: 119). || Jelentéshasadással keletkezett helynév. Az előtag megjelöli a hely fajtáját.

Zelemér-ér Zelemér vizeinek egy részét gyűjti össze, és viszi a Gát-ér fele, mely folytatása (H. FEKETE 1959: 120). || Vízfolyás a Zelemérben. A Brassó-ér felső szakát hívják így (SÓVÁGÓ 1999: 59). — A megkülönböztető elem a lakott területre utal.

Zsombékos — *Zsombokos*, *Zsombíkos*. *Sombék* (KF. 1858). | *Zsombokos* (GYÖRFFY 1927: 36). || A Réten a Rókaháttól keletre terült el. Nevezik *Nagyzsombékos*-nak is. Vízállásos hely, mely az 1790-ből való réti lajstrom szerint általában éppennyúgy használhatatlan kaszáló „felettebb való Nagy Sombokossága miatt”, mint 1864-ben (SJel.). Egyebekben e megnevezés a határ minden más vizes területen általános, nemcsak nálunk, hanem a debreceni határban is. Lásd *Nagyzsombékos* alatt is.

1769: „A Város kaszálása continuáltatik a Palóstya, *Sombokos* és Farkas szigeten” (Prot. V. 136) | 1781: „Gyűjteni mennek a *Sombokos oldalra*” (Prot. I. 136) | 1823—1866: *Zsombokos* (SzabóBalt.) | 1861: „...a Réten az ugy nevezett *Zsombokosba* ... eső földemet eladtam” (Prot. 49. tan. jkv.) | *Zsombékos* (TagTérk.). (H. FEKETE 1959: 121). || Vízállás a réten (SÓVÁGÓ 1999: 65). — Vö. *Nagy-Zsombékos*. Esetünkben a helynév morfematikus szerkesztéssel alkotott név, és a környezet növényvilágát nevezi meg.

V. A helynevek nyelvi elemzése

A helynevek nyelvi elemzéséhez a HOFFMANN ISTVÁN (2007) munkájában található kategóriákat vettem alapul. „A helynevek leíró szempontú elemzésekor azt vizsgáljuk, hogy a névadás alapjául szolgáló funkcionális-szemantikai kategóriák milyen nyelvi eszközök, milyen lexikális-morfológiai típusok útján fejeződnek ki” (i. m. 79).

Adatbázisomban főként egy- és kétrészes helynevek fordulnak elő, melyekben egy vagy két funkcionális-szemantikai jegyet kifejező névrész különíthető el.

Az előforduló **egyrészes nevek** száma 9. Ebből a *Folyó* és a *Kanális* esetében a névrész megjelöli magát a hely fajtáját. A *Hortobágy* és *Kadarcs* megnevezi magát a helyet, míg a *Kupa*, *Pelikán*, *Verébsár* a víz helyére utal. A *Mély* víznév a hely méretére utal. A *Zsombékos* pedig, mely morfematikus szerkesztéssel alkotott név, a környezet növényvilágát nevezi meg.

A továbbiakban a **kétrészes helyneveket** elemzem.

Az **-árok / -árka** alaptagot 2 helynév esetében figyelhetjük meg. Az *Ördög-árka* bővítőménye a hely eredetére, kialakulására utal. A *Vízárok* esetében egy olyan összetett földrajzi köznévről van szó, mely jelentéshasadással jött létre. Esetében a névrész megjelöli magát a hely fajtáját.

A **-csatorna** alaptag található meg 6 helynévben. A *Hortobágy-Kadarcs-összekötő-csatorna*, *Kadarcs-Karácsonyfoki-felfogó-csatorna*, *Keleti-főcsatorna* helynevek esetében az alaprész a csatorna jelzővel bővült, összetett szónak tekinthető változat, amely a csatorna egy-egy speciális fajtáját fejezi ki: főcsatorna, összekötő csatorna, felfogó csatorna. A *Déli-Lucernás-csatorna*, *Remetefoki-csatorna* és a *Tisza-csatorna* meghatározó eleme a hely pontos elhelyezkedését árulja el.

Az **-ér** alaptag 30 helynévben fordul elő. Ezek közül öt állatnévi determinatívumot tartalmaz: *Fürj-ér*, *Hattyas-ér*, *Hollós-ér*, *Teknős-ér*. A *Verébsár-ér* bővítőménye pontosan

megnevezi a hely elhelyezkedését. Nincs azonban olyan bővítmény, mely a helyen termő növényzetre utalna. Lakott terület neve a megkülönböztető elem négy esetben: *Zelemér-ér*, *Vidi-ér*, *Hetven-ér*. A *Tóció-ér* a bővítményi rész megnevező funkciójú. A *Szeged-ér* esetében a bővítmény a folyás irányát jelöli, a *Brassó-ér* esetében pedig a tájrész mellettiséget. Három alaptaghoz kapcsolódik keresztneves bővítmény, ebből emlékeztető funkciót tölt be kettő: *Máté-ere*, *Magdolna-ér*, valamint egy ismeretlen személy kicsinyítő képzővel ellátott keresztneve: *Dávidka-ér*. A *Süldős-ér* esetében családnévről van szó, a hely birtokosát hívták így. Melléknévi bővítményrészt hét név tartalmaz. Négy esetben fejezi ki a hely valamely tulajdonságát: a *Hosszú-ér* a méretét, a *Horgas-ér* és a *Görbe-ér* az alakját, a *Szőke-ér* a színét. Három esetben jelent a bővítmény valamely belső, elsősorban nem érzékeléssel felfogott jegyet: a *Száraz-ér* az állapotára, a *Sebes-ér* a mozgására utal. A *Remete-ér* a helyen élő emeber(ek)et jelöli. A *Gatyabotlás-érnél* és a *Döglő-érnél* a hellyel kapcsolatos esemény szolgált a név alapjául. Továbbá két determinánsnak van olyan bővítménye, amelynek valamilyen külső dologgal, körülménnyel van kapcsolata: *Botlás-ér*, *Cserepes-ér*. A *Földvár-ere* esetében a bővítmény jelöli a hely tájrészhez való viszonyát. A *Fejes-gát-ere* és a *Gát-ér* helyneveknél a névrész megnevezi magát a helyet. Kategorizálhatatlan a *Dedő-ér* megkülönböztető eleme.

A **-fenék** determinánst 14 esetben találjuk meg. Háromnak van az ott lévő növényzetre utaló bővítménye: *Ricu-fenek*, *Sásos-fenek*, *Tökös-fenek*. Két helynév tartalmaz utalást az ott élő állatvilágra determinatívumában: *Csíkos-fenek*, *Hattyas-fenek*. A *Borbély-fenek*, *Ráskai-fenek* és *Tóth-fenek* olyan személynévi utótagot tartalmaz, mely a hely birtokosára utal. A *Máté-fenek* esetében emlékeztető funkciójú bővítményről van szó. Négy esetben a hely pontos elhelyezkedéséről ad információt a bővítmény: *Kadarcs-fenek*, *Kis-Perzséte-fenek*, *Kupa-fenek*, *Sebes-ér-fenek*. A környezet anyagára utal a *Sáros-fenek* meghatározó eleme.

A **-fok** alaprész 5 helynévben található meg. Ebből háromnak a bővítménye utal a környezet élővilágára: a *Hattyas-fok* és *Hollós-fok* az ott élő állatokra, a *Nádtű-fok* az ott

lévő növényzetre. A *Földvár-fok* esetében a névrész jelöli a hely tájrészhez való viszonyát, a *Remete-fok* bővítménye a helyen élő ember(ek)et jelöli.

A **-forrás** alaptag csak 2 különböző bővítménnyel fordul elő az adatbázisban. A *Kereszt-forrás* esetében az előtag kategorizálhatatlan külső viszonyt kifejező névrész. A *Hőforrás* összetett földrajzi köznévből jelentéshasadással jött létre. Az utótag bővítménye a hely jellegére, kialakulására utal.

A **-gát** névelemet 10 helynév tartalmazza. A determinatívum többségében a hely pontos elhelyezkedésére utal. Három név bővítménye arra utal, hogy a helynév lakott terület közelében van: *Hetven-gát*, *Nánási-gát*, *Pallagi-gát*, egy pedig arra, hogy víz mellett: *Kadarcs-gát*. További két helynév tartalmaz olyan bővítményt, mely a hely élővilágáról szolgáltat adatot: a *Fűz-gát* az ott lévő növényre, a *Verébsári-gát* az ott élő állatvilágra példa. Az *Új-gát* helynév melléknévi bővítményrészt tartalmaz, mely a hely korát jelöli meg, hasonlóan melléknévi a megkülönböztető elem a *Görbe-gát* esetében, ahol a bővítmény a hely alakjára utal. Szintén az alakot jelöli az *Ipszilon-gát* helynévben. A *fejes* bővítmény a hely viszonyított helyzetét fejezi ki a *Fejes-gát* esetében.

A **-kút** alaptag 12 helynévben fordul elő. Ezekből hétnek van olyan bővítménye, mely az ott lévő állatvilágra utal: *Alsó-csikós-kút*, *Alsó-gulya-kút*, *Bika-kút*, *Felső-csikós-kút*, *Felső-csorda-kút*, *Felső-gulya-kút*, *Gulya-kút*. Az *alsó* és *felső* bővítmények a hely viszonyított helyzetét árulják el a további esetekben is: *Alsó-kút*, *Felső-kút*. A *Fodor-kútja*, *Sóvágó-kút* és *Vámosi-kút* helyneveknél személynévi a bővítmény, amely a hely birtokosára utal.

A legtöbb helynév a **-lapos** utótagot kapta, összesen 33 ilyen név szerepel az anyagban. Személynévi bővítményi rész 14 esetben kapcsolódik: ebből 12 a hely birtokosára utal: *Bakó-lapos*, *Berki-lapos*, *Bodnár-lapos*, *Bósó-lapos*, *Csőreg-nyárfa-lapos*, *Gaál-lapos*, *Gargya-lapos*, *Kelemen-lapos*, *Löki-lapos*, *Siteri-lapos*, *Sóvágó-kút-lapos*, *Tunyogi-lapos*, kettő pedig az adott területen lakó ember(ek)et jelöli: *Csősz-kút-laposa*, *Kádár-*

laposa. A *Máté-ér* bővítménye feltehetően emlékeztető funkciót tölt be. A *Tóka-laposa* esetében a bővítmény a hely víz melletti elhelyezkedésére utal. Melléknévi bővítményt négy név tartalmaz. A *Nagy-lapos* méretre, a *Fekete-lapos* színre, a *Sárállás-lapos* és a *Földesi-lapos* anyagra utaló bővítményt tartalmaz. A hely élővilágára történő utalás öt helynév esetében figyelhető meg. Egy a helyen termő növényre: *Nyárfás-lapos*, négy pedig az állatvilágra utal: *Hollós-lapos*, *Kácsa-lapos*, *Szúnyog-lapos*, *Verébsári-lapos*. A helyre, tájrészre utal a *Ficsori-tó-laposa* és a *Földvár-fok-laposa* bővítménye, míg a *Döglő-lapos* esetében a hellyel kapcsolatos eseményről van szó. Egyéb külső dologhoz, körülményhez kapcsolható a *Cserepes-lapos*. Három név esetében a megkülönböztető névrész egy másik helyhez való viszonyára utal: *Mély-völgyi-lapos*, *Pelikán-lapos*, *Telek-lapos*. Kategorizálhatatlan a *Gurgyó-lapos*. és.

A **-rét** utótag 2 esetben fordul elő. A *Kerek-rét* determinatívuma olyan melléknév, mely a hely alakját nevezi meg, a *Partos-rét* esetében pedig a hely alakját jelöli meg.

A **-sziget** determinánst 16 helynév tartalmazza. Ebből hét esetben találunk olyan bővítményi részt, amely a hely birtokosára utaló személynév: *Balogh-sziget*, *Bósó-sziget*, *Farkas-sziget*, *Kis Bálint-sziget*, *Szabó-sziget*, *Tóth Demeter szigetje*, *Varga-sziget*. Két esetben a bővítmény arra utal, hogy a helyet ki használta: *Eklézsia-szigetje*, *Pap-sziget*. Melléknévi bővítményrészt tartalmaz négy alaptag, melyből a *Hosszú-sziget* és a *Nagykupa-sziget* a hely méretére utal, a *Kerek-sziget* az alakjára, a *Portörő-sziget* pedig a környezet anyagára utal. A *Kupa-sziget* esetében a bővítmény megnevezi a hely pontos elhelyezkedését. Egy esetben találunk utalást az ott lévő növényzetre: *Ürmös-sziget*. A *Karabélyos-sziget* bővítménye egy tárgyra utal, amivel a helyen csináltak valamit.

A **-szik** alaprész 3 helynévnél találjuk meg. A *Kaján-szik* bővítménye a hely birtokosának családneve. A *Hosszú-Kaján-szik* a méretre vonatkozó melléknévi bővítmény tartalmaz, a *Kerek-Kaján-szik* pedig a hely alakjára vonatkozót.

A **-tisztá** és a birtokos személyjellel ellátott **-tisztája** 3 esetben található meg alapelemként. Ebből kettőhöz olyan melléknévi bővítmény kapcsolódik, mely a *Kerek-tiszta* esetében a hely alakjára, a *Szőke-tisztája* esetében pedig a színére utal. A *Szék-tisztája* esetén az adott területen előforduló jellegzetes anyagot jelöli a névrész.

A **-tó** alaptagot 13 esetben találjuk meg. A környezet élővilágára utal 4 helynév bővítménye. Ebből három állatnév: *Csukás-tó*, *Hattyas-tó*, *Ludas-tó*, egy pedig a növényzetet nevezi meg: *Tökös-tó*. Melléknévi bővítményt 4 helynév tartalmaz: a *Kerek-tó* a hely alakját, a *Hosszú-tó* a méretét, a *Sáros-tó* a környezet anyagát, a *Szaros-tó* pedig egyéb tulajdonságát jelöli meg. A hely eredetére, kialakulására utal az *Égett-tó/Ígett-tó* meghatározó eleme, míg a *Csónakázó-tó* a hellyel kapcsolatos eseményre. A *Cégény út melletti tó* esetében a névrész a hely viszonyított helyzetét jelöli. Kategorizálhatatlan azonban a *Ficsori-tó* bővítménye.

A **-tó** mellett 5 esetben találunk még **-halastó**, illetve a többes szám jelével ellátott **-halastavak** alaptagokat, melyek összetett földrajzi köznevek. Ezek mindegyike olyan determinatívumot tartalmaz, amely a hely pontos elhelyezkedését, nevezi meg: *Kispródi-halastavak*, *Mezőparti-halastó*, *Nagypródi-halastavak*, *Virágoskúti-halastavak* esetében a tájrészt, a *Vidi-éri-halastó* esetében pedig a vizet.

A **-víz** determináns csak 2 különböző bővítménnyel fordul elő. A *Kacsaringós-víz* esetében egy olyan képzett melléknévi bővítményről van szó, mely a víz mozgására utal. A *Szigeti-víz* bővítménye megnevezi a hely pontos elhelyezkedését, azaz, hogy mely térszíni forma mellett található.

Adatbázisomban szerepelnek olyan helynevek is, melyeknek alaptagjai csak egyszer fordultak elő. Ezek a következők:

Az **-ártér** névrészhez olyan melléknévi bővítmény kapcsolódik, amely a hely korára utal: *Ősi-ártér*.

Az **-ásása** birtokos személyjellel ellátott alaptaghoz keresztnévi bővítmény társult, mely emlékeztető funkciót tölt be: *Máté-ásása*.

A **-fürdő** determináns lakot területet megnevező névrésszel bővült: *Vidi-fürdő*.

A **-gödör** névrészhez olyan bővítmény kapcsolódik, amely arra utal, hogy a hely melyik építmény mellett található: *Sós-kút-gödör*.

A **-mocsolya** alaptag bővítménye a hely birtokosának családneve: *Böjt-mocsolya*.

A **-tároló** tájrészre utaló bővítménnyel van ellátva: *Kispródi-tároló*.

A **-víztároló** olyan összetett földrajzi köznévi, melynek bővítménye megnevezi a hely viszonyított, relatív helyzetét: *Cégény úti víztároló*.

Kétrészes víznevek közt van olyan is, ahol az alaprészt megnevező funkciójú, a bővítményi rész pedig hely- vagy méretviszonyt nevez meg: *Közép-Kadarcs*, *Külső-Kadarcs*, *Nagy-Kadarcs*, *Nagy-Kupa*, *Nagy-Nyerges*, *Nagy-Zsombékos*.

Továbbá megvizsgáltam azt is, hogy hány esetben figyelhető meg a hely méretére vonatkozó *kis* ↔ *nagy* szembeállítás. Meglepő, hogy nem arra az eredményre jutottam, mint amit a logika diktál. Az előbb említett *nagy* névrésszel ellátott helynevek, valamint a *Nagy-Kupa-sziget*, *Nagy-lapos*, esetében, továbbá a *Kis-Perzséte-fenek*, *Kispródi-tároló* esetében sem találtam ellentétes jelentésű párt. Csupán egy ilyen pár van az adatbázisban: *Kispródi-halastavak* ↔ *Nagypródi-halastavak*.

Megvizsgáltam még az *alsó* ↔ *felső* ellentétpár is: *Alsó-csikós-kút* ↔ *Felső-csikós-kút*, *Alsó-gulya-kút* ↔ *Felső-gulya-kút*, *Alsó-kút* ↔ *Felső-kút*. Ezekben az esetekben az ellentétpár a hely északi ↔ déli viszonyát jelöli. Nem tudtam viszont szembeállítani a *Felső-csorda-kút* helynevet, mivel Hajdúböszörmény területén nem találtam Alsó-csordakutat. A *Fejes-gát* és a *Gát-alja* esetében is az *alsó* ↔ *felső* oppozíciót találjuk. Itt azt nevezik meg, hogy a gát a víz északi vagy déli szakaszán található.

A *Közép-Kadarcs* és a *Külső-Kadarcs* esetében a helynév egésze névként kap jelzői szerepű bővítményt. Ez kifejeződik funkcionális szerkezetükben is: ' a Kadarcs nevű víznev (1) északi / déli része (2) '.

Keletkezéstörténeti szempontból a legtöbb helynév szintaktikai szerkesztéssel jött létre.

Ilyen névalkotás során csakis kétrészes nevek jöhetnek létre.

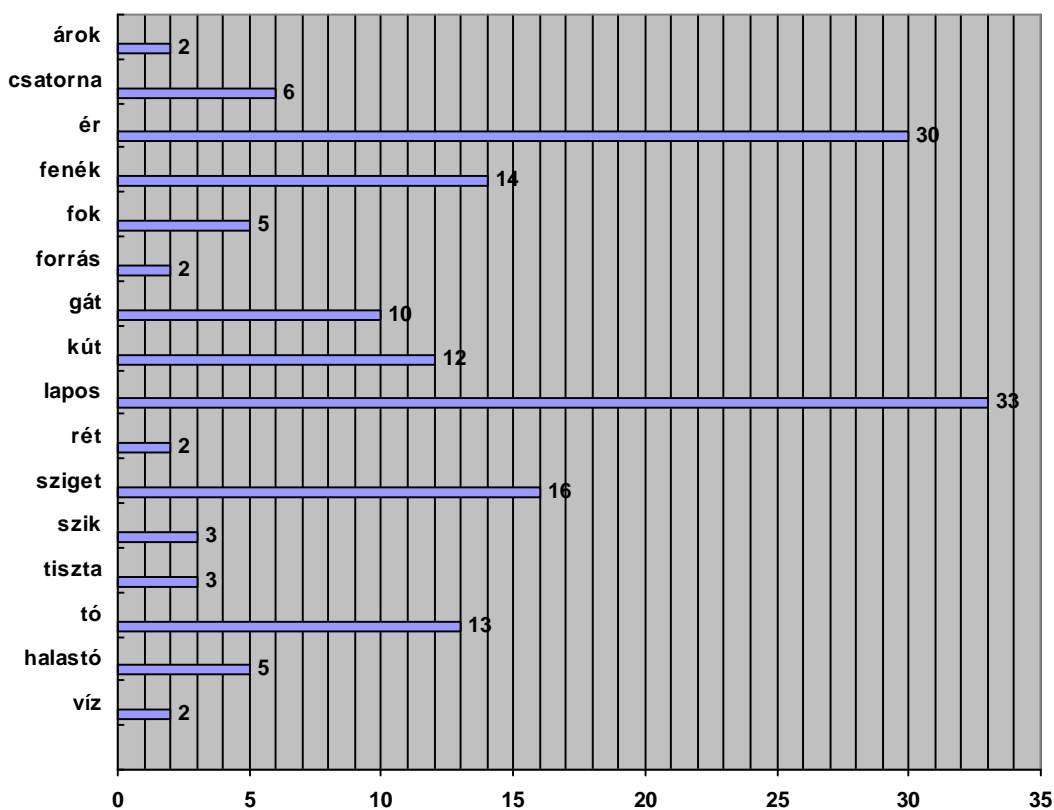
A *Folyó*, *Kanális* nevek jelentéshasadással alkotott nevek.

A *Verébsár* metaforikus szerkesztésű.

A *Zsombokos* (< Zsombokos-csatorna) ellipszis következtében őrződött meg.

A *Farkasordító*, *Háromághortobágy*, *Kadarcs*, *Kupa*, *Pelikán* nevek metonimikus névadással keletkeztek.

A víznevek, vízparti részek determinánsainak megoszlását az alábbi diagrammal szemléltetem. Nem vettem fel a táblázatba azokat a helyneveket, melyeknek alaprészüik csak egyszer fordul elő az adatbázisban.

A térség domborzatából következik, hogy itt vízfolyások közül zömében csak kis erekről beszélhetünk, nem pedig folyókról, patakokról. Ezek az erek mára leginkább a hajdani medrüknek csak az emlékét őrzik. A modernkor vízügyi szakemberei medrük kotrásával és sok helyen gátak közé terelésével a belvizek elvezetését szánták nekik feladatul. A Hajdúhát vizeit a tavaszi hóolvadásakor és a nagyobb esőzések idején számos ér vize szállítja a Nyírség peremétől a Keleti-főcsatornába, majd onnan, pedig a Berettyón keresztül a Tiszába.

Nagyobb arányban fordulnak elő vízállások, hiszen a laposok, fenekek és szigetek kialakulásához jóval kevesebb vízmennyiség is elegendő és az Alföld nyújtotta sík adottsága a területnek szintén ezeknek a vízfajtáknak kedvez. Mivel gyakorta kiszáradó területek, ezért többségünk egyáltalán nem is tud létezésükről, nagy számuk ellenére.

Így alakulhatott ki az az általános elgondolás a böszörményiek körében, hogy: „Se hegyünk, se folyónk, se erdők. Nincsenek természeti értékeink.” Bízom abban, hogy a munkámmal sikerült rávilágítani arra, hogy milyen kincsek közt élünk valójában.

Kódok a nyelvi elemzés táblázatának értelmezéséhez

Funkcionális-szemantikai elemzés

- 100** a névrész megjelöli a hely fajtáját (Eger/vár, Farkas/laka, Holló/háza, Horvát/falu, Bakony/ér, Kis/hegy, Áj/feje, Köves/aszó, Séd, Püspöki/mál, Csála/kerek, Farkas/ügy, Kapu, Agyagásó, Eresztvény, Bükkfa, Saracska, Sárd, Jód)
- 200** a névrész megnevezi magát a helyet (Fehér/gyarmat, Hódos/cségány, Homok/szentgyörgy, Homoród/jánosfalva, Fehér/Körös, Lassú/Duna, Körös, Berettyó, Sajó, Berekszó, Ida/vize (= Ida), Apaka/pataka, Méhséd/pataka, Alsó/kenderszer)
- 300** a névrész kifejezi a hely valamely tulajdonságát
- (**310** a hely érzékszervi(nek vagy érzékeléssel felfogott) tulajdonsága)
- 311** mérete, kiterjedése (Nagy/várad, Nagy/kálló, Nagy/domb, Nagy/láz, Kis/meződ, Kis/Berény, Kis/Tisza, Mély/völgy, Mélyes/pataka, Hosszú/ér)
- 312** alakja (Görbe/háza, Görbe/ér, Tekeres/ér, Ostoros/patak, Kengyel/ér, Hegyes/hegy, Ágas/tó, Csecs/tó, Hosszú/hetény)
- 313** színe (Fekete/lak, Fekete/Körös, Fekete/erdő, Fehér/patak, Kék/mező, Fehér/vár)
- 314** (ált. vizének) íze (Sós/kút, Sós/patak, Savanyú/kút)
- 315** szaga (Büdös/kút, Büdös/szeg)
- 316** hőmérséklete, éghajlati jellemzője (Meleg/mál, Hideg/kút, Meleg/Szamos, Hideg/Szamos)
- 317** hangja (Zörgő/ér, Sűgő/patak, Dongó, Zúgó)
- 319** egyéb külső (érezékszervi) jegye
- (**320** a hely valamely belső (elsősorban nem érzékeléssel felfogott) jegye)
- 321** állapota (Hasadt/kő, Rossz/híd, Holt/Duna, Aszú/patak, Száraz/ér, Holt/Ida = Ó/Ida)
- 322** (ált. vizének) mozgása (Sebes/patak, Lassú/fok, Örvénd/Körös, Omosó/ér, Csorgó/ér)

- 323** (környezetének vagy magának a helynek az) anyaga, ill. az ott levő jellegzetes anyag (*Homok, Agyagos, Köves/patak, Kövesd, Sáros/patak, Aranyos, Homok/bödöge, Sárosd, Köves/kál*)
- 324** kora (*Új/sor, Ó/temető, Ócska/tur, Ó/hodász, Új/vár*)
- 325** funkciója, működése (*Legelő/dűlő, Bálvány/kő, Itató/kút, Vásár/hely*)
- 390** egyéb tulajdonsága (*Vajas/ér, Hamus/ér, Szartos, Hármás/Körös*)
- 400** a névrész kifejezi a hely viszonyát valamilyen külső dologhoz, körülményhez
- (**410** a hely viszonya valamilyen tárgyhoz, élőlényhez)
- 411** az ott lévő növényzet (*Egres/patak, Bükk/pataka, Körtvély/ér, Bükk/erdő, Mohos/patak, Eger, Almás, Alma, Gyűrű, Füzegy, Nyárad, Almádi, Fűzesd, Fűzes/gyarmat, Nádasd*)
- 412** az ott levő állatvilág (*Csíkos/fok, Békás/tó, Béka/hát, Disznó/förtés, Varjad/pataka, Hodos, Rákos, Holló/háza, Disznó/szállás*)
- 413** az ott levő épület, építmény vagy annak a része (*Malom/ér, Malmos/pataka, Hidas/ér, Kőhíd/Körös, Szentpéter, Fehéregyház, Hidas/németi, Egyházas/kesző*)
- 414** tárgy, amivel ott csinálnak valamit (*Gyalmos, Horgas/tó*)
- (**420** a hely viszonya valamilyen személyhez)
- 421** a hely birtokosa (vagy az, akinek a birtokán van, áthalad valami) (*Mihály/vára, Benke/árka, Csákány/pataka, Dávid/hida, Pap/ága, Petri, Marcel/keszi, Apát/falva*)
- 422** a hely használója (*Király/uta, Káloz/út, Kántor/föld*)
- 423** az ott levő v. lakó ember(ek), embercsoport (*Kér, Németi, Horvátfalva, Halászi, Lovász/hetény, Disznópásztor/völgye, Halász/fenyér, Kanász/köz*)
- (**430** a hely viszonya valamilyen történéshez)
- 431** a hely eredete, kialakulása (*Ásvány/tó, Égett/erdő, Irtás/kert*)
- 432** a hellyel kapcsolatos esemény (*Farkasakasztó, Holtnő/kereke, Peres/föld*)
- 490** a hely egyéb viszonya valamilyen külső dologhoz, körülményhez
- 500** a névrész kifejezi a hely valamely más helyhez való viszonyát

- 510** a hely valaminek a része (*Hegy/hát, Szikla/fok, Karasó/ága, Hárspatak/fő, Áj/feje*)
- 520** a hely pontos elhelyezkedése
- 521** víz mellett, közelében vagy rajta (*Duna/hegy, Farkasiügy/mocsara, Árok/szeg, Körös/köz, Herbád/németi, Duna/haraszti*)
- 522** térszíni forma (hegy, domb, völgy) mellett, közelében vagy rajta (*Nagygyűr/völgye, Várfő/völgye, Galyahorka/pataka, Mátra/háza, Bükk/szék, Vértes/keresztúr*)
- 523** tájrész mellett, közelében vagy rajta (*Nagyszó/pataka, Megye/pataka, Határ/Szomoga, Telek/pataka*)
- 524** település közelében vagy rajta (*Pápa/kovácsi, Gard/fő, Baski/patak, Bocárd/pataka*)
- 525** építmény mellett vagy közelében (*Várad/ere*)
- 526** megyéhez vagy más közigazgatási egységhez tartozás (*Hont/németi, Veszprém/varsány, Bihar/ugra*)
- 530** irány megjelölése
- 531** irányjelölés általában (nem dönthető el, hogy oda:532 vagy onnan: 533)
- 532** oda vezet (ált. utak nevében) (*Váradi/út, Hód/uta, Bérc/út, Szikszó/pataka*)
- 533** onnan jön (ált. víznévben) (*Fűzi/pataka, Hilyó/pataka*)
- 540** a hely viszonyított (relatív) helyzete (*Fel/lak, Al/győ, Bel/sár, Belső/rekettye, Közép/ér, Külső/Berettyó, Meg/tó, Túlsó/Borsova*)
- 590** egyéb helyviszony
- 700** a funkció nem áll kapcsolatban a denotátummal
- 710** emlékeztető funkció (*Rákóczi/utca, Március 15./tér, Hargita 'villa'*)
- 720** konvencionális funkció (*Cserép/utca, Kőműves/utca, Kard/utca*)
- 900** kategorizálhatatlan helynévrész (*Aszunta/pataka, Garabos/halom, Ebleszk/pataka, Boz/foka*)

Lexikális-morfológiai elemzés

10 földrajzi köznévi (helyfajta) jelentő köznévi

11 egyszerű földrajzi köznévi (Bükk/patak, Erdő/föld, Áj/feje, Csála/kerek)

12 összetett földrajzi köznévi (Agyagásó, Aba/nagyút)

20 helynévi(i származék)

21 egyrészes helynévi (Fekete/Körös, Ida)

22 kétrészes helynévi (Hárspatak/fő, Várfő/völgye, Farkasügy/mocsara)

23 egyrészes képzett helynévi (Baski/patak, Pécsi/út)

24 kétrészes képzett helynévi (Kenderszeri/dűlő, Kissédi/dűlő)

25 helynévi eleme(i) (Csorgó/hát < Csorgóér/hát)

30 személyt jelölő köznévi

31 népnévi (Orosz/tő, Káloz/uta)

32 törzsnévi (Megyer, Tarján)

33 foglalkozást, címet jelölő szó (Apáti, Apát/tó, Ispán/tava, Dékán/gyümölcse)

34 személyt általában jelölő szó (Bába/szöge, Apa/völgye)

39 egyéb, személy jelentésű szó

40 személynévi (tulajdonnévi)

41 régi (Árpád-kori) egyelemű (magyar, szláv, német, török stb.) személynévi (Veszprém, Tihany, Ajka, Pápa, Verpelét, Buda/pest, Békés/csaba, Csákány/pataka)

42 nemzetségnévi (Aba/nagyuta)

43 többelemű személynévi (Tótpál/tanya, Nagyabajuszúmelkó 'dűlő')

44 családnévi (Szabó/tag, Bogács)

45 keresztnévi (Dávid/hida, Józsi/tag, Ilonka)

46 ragadványnévi (Hitler/domb < gúnynévből)

47 szentnévi (Rába/szentandrás, Szentpéter)

49 egyéb személynévi

50 tárgyakat stb. (nem személyt és helyet) jelentő köznevek

51 növénynévi (Bükk/pataka, Köles/ér)

52 állatnévi (Varjú/patak, Disznó/förtés)

- 53 épületet, építményt jelölő szó (*Kőhíd/Körös, Malom/szeg*)
- 54 tárgyak neve
- 55 anyagnév (*Agyag/szer, Nagy/homok*)
- 56 elvont jelentésű főnevek
- 59 egyéb köznév
- 60 egyéb tulajdonnévfajták
 - 69 a tulajdonnévi jellege nem dönthető el (pl. szem.név vagy helynév)
- 70 melléknévi jellegű szó
 - 71 képzetlen melléknév (*Öreg/erdő, Keskeny*)
 - 72 képzett melléknév (*Disznós/kút, Bükkös/patak, Aranyos*)
 - 73 folyamatos melléknévi igenév (*Dongó, Tekerő*)
 - 74 befejezett melléknévi igenév (*Égett/malom, Holt/Ida*)
 - 75 számnévből képzett melléknév (*Ötös/dülő*)
 - 76 tőszámnév (*Három/hegy, Két/tó*)
 - 77 sorszámnév (*Negyedik/tábla, Hatodik/utca*)
- 80 (közszói) szószerkezet
 - 81 jelzős szerkezet (*Holtnő/kereke*)
 - 82 viszonyjelölő (határozós, névutós) szerkezet (*Bitvántúl, Csárdaalatt*)
 - 83 igés, igeneves szerkezet (*Farkasakasztó, Kutyakaparó/csárda, Kenyérváró, Ebásta*)
 - 84 szervetlen szókapcsolat (*Halesz, Bárnevolna, Hatrongyos 'utca'*)
- 90 egyéb (kategorizálhatatlan) nyelvi elem (*Iltő/tó*)

Történeti elemzés

- 10 szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek
 - 11 jelzős szerkezetből (*Görbe/ér, Pécsi/út, Bükkös/patak, Bükk/pataka, Áj/feje*)
 - 12 határozós szerkezetből (*Bitvára/dülő, Országútra/dülő*)
 - 13 mellérendelő szerkezetből (*Buda/pest, Kál/kápolna*)
- 20 morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek

- 21 helynévképzővel (*Kereki, Nyárád, Kövesd, Dongó, Farkasakasztó, Nádasd*)
- 22 névszójelekkel (*Nyilak, Nyolcasok, Almásié*)
- 23 helyragokkal (*Csárdánál, Hétfűzfánál*)
- 24 névutóval (*Falufölött, Túlakraszna*)
- 30 jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek
- 31 jelentéshasadással (*Séd, Haraszt, Halom*)
- 32 jelentésbővüléssel és -szűküléssel (*Pest 'Budapest', Amerika 'USA'*)
- 33 metonimikus névadással (*Megyer 'település', Szentandrás 'település'
Séd 'szántó'*)
- 34 metaforikus névadással (*Fecskefarok 'dülő', Szibéria 'falurész',
Békavár 'mocsaras hely'*)
- 35 indukciós névadással (*Kapcástag < Csizmás, Tüzesmalom < Tizesmalom*)
- 36 névköltöztetéssel (*Kassa 'dülő', Hargita 'épület'*)
- 40 szerkezeti változással alakult nevek
- 41 ellipszissel (*Hosszú < Hosszú/dülő, Erdő < Nagy/erdő*)
- 42 redukcióval (*Csorgó/hát < Csorgóér/hát,
Szerecsenyi/dülő < Szerecsenyiúti/dülő*)
- 43 kiegészüléssel (*Méhséd/pataka < Méh/séd, Sédi/ér < Séd,
Apaka/pataka < Opáka*)
- 44 bővüléssel (*Nyolcasi < Nyolcas, Répa/szeri < Répa/szer*)
- 45 deetimologizációval (*Berekszó < Berek/aszó, Sajó < Sójó*)
- 46 népetimológiával (*Fényes/árok < Fövényes/árok, Hidegség < Hidegséd*)
- 50 idegen hatásra létrejött nevek
- 51 névátvételek (*Körös, Tapolca, Csernavoda*)
- 52 tükörfordítások (*Csarnagura > Feketebérc, Buchberg > Bükkhegy*)
- 53 részfordítások (*Alsó/breznic > Alsó/nyíresd, Liptó/tepla > Liptó/hévíz*)
- 54 egyéb (tudatos) névmagyarosítás
- 90 bizonytalan, ismeretlen keletkezésű név

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Alsó-csikós-kút	Alsó		csikó	s		kút		540	100	72	22	11
Alsó-gulya-kút	Alsó		gulya			kút		540	100	72	22	11
Alsó-kút	Alsó					kút		540	100	72	11	11
Bakó-lapos	Bakó					lapos		421	100	44	11	11
Balogh-sziget	Balogh					sziget		421	100	44	11	11
Berki-lapos	Berki					lapos		421	100	44	11	11
Bika-kút	Bika					kút		412	100	52	11	11
Bodnár-lapos	Bodnár					lapos		421	100	44	11	11
Borbély-fenek	Borbély					fenék		421	100	44	11	11
Bósó-sziget	Bósó					sziget		421	100	44	11	11
Bósó-lapos	Bósó					lapos		421	100	44	11	11
Botlás-ér	Botl			ás		ér		490	100	23	11	11
Böjt mocsolya	Böjt					mocsoly	a	421	100	56	11	11
Brassó-ér	Brassó					ér		200	100	21	11	11
Cégény út melletti tó	Cégény	út	mellett	i		tó		520	200	21	11	11
Cégény úti víztároló	Cégény		út	i	víz	tárol	ó	520	200	21	12	11
Cserepes-ér	Cserepe			s		ér		490	100	72	11	11
Cserepes-lapos	Cserepe			s		lapos		490	100	72	11	11
Csíkos-fenek	Csíko			s		fenék		412	100	72	11	11
Csónakázó-tó	Csónakáz			ó		tó		432	100	73	11	11
Csőreg-nyárfa-lapos	Csőreg		nyárfa			lapos		421	100	44	11	11
Csősz-kút-laposa	Csősz		kút			lapos	a	522	100	53	11	11
Csukás-tó	Csuká			s		tó		412	100	52	11	11
Dávidka-ér	Dávid			ka		ér		420	100	45	11	11
Dedő-ér	Dedő					ér		900	100	90	11	11
Déli-Lucernás-csatorna	Dél	i	Lucerná	s		csatorna		523	100	22	11	11
Döglő-ér	Dögl			ő		ér		432	100	73	11	11
Döglő-lapos	Dögl			ő		lapos		432	100	73	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Égett-tó	Ége			tt		tó		431	100	74	11	11
Eklézsia szigetje	Eklézsia					sziget	je	422	100	33	11	11
Farkasordító	Farkas		ordít	ó				432		83		33
Farkas-sziget	Farkas					sziget		421	100	44	11	11
Fejes-gát	Feje			s		gát		540	100	72	11	11
Fejes-gát ere	Feje			s	gát	er	e	200	100	72	11	11
Fekete-lapos	Fekete					lapos		313	100	71	11	11
Felső-csikós-kút	Felső		csikó	s		kút		540	100	72	12	11
Felső-csorda-kút	Felső		csorda			kút		540	100	72	12	11
Felső-gulya-kút	Felső		gulya			kút		540	100	72	12	11
Felső-kút	Felső					kút		540	100	72	11	11
Ficsori-tó	Ficsor			i		tó		420	100	40	11	11
Ficsori-tó laposa	Ficsor			i	tó	lapos	a	523	100	23	11	11
Fodor kútja	Fodor					kút	ja	420	100	44	11	11
Folyó	Folyó							100		11		31
Földesi-lapos	Földes			i		lapos		523	100	23	11	11
Földvár ere	Föld		vár			er	e	523	100	22	11	11
Földvár-fok	Föld		vár			fok		523	100	22	11	11
Földvár-fok laposa	Föld		vár		fok	lapos	a	522	100	22	11	11
Fürj-ér	Fürj					ér		412	100	52	11	11
Fűz-gát	Fűz					gát		411	100	51	11	11
Gaál-lapos	Gaál					lapos		421	100	44	11	11
Gargya-lapos	Gargya					lapos		420	100	44	11	11
Gát alja	Gát		alj	a		alj	a	540		82		11
Gát-ér	Gát					ér		200	100	11	11	11
Gatyabotlás-ér	Gatya		botlá	s		ér		432	100	82	11	11
Görbe-ér	Görbe					ér		312	100	71	11	11
Görbe-gát	Görbe					gát		312	100	71	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Gulya-kút	Gulya					kút		412	100	52	11	11
Gurgyó-lapos	Gurgyó					lapos		900	100	90	11	11
Háromághortobágy	Három		ág			hortobágy		524	200	22	21	33
Hattyas-ér	Hattya			s		ér		412	100	52	11	11
Hattyas-fenék	Hattya			s		fenék		412	100	52	11	11
Hattyas-fok	Hattya			s		fok		412	100	52	11	11
Hetven-ér	Hetven					ér		524	100	21	11	11
Hetven-gát	Hetven					gát		524	100	21	11	11
Hollós-ér	Holló			s		ér		412	100	52	11	11
Hollós-fok	Holló			s		fok		412	100	52	11	11
Hollós-lapos	Holló			s		lapos		412	100	52	11	11
Hollós-tó	Holló			s		tó		412	100	52	11	11
Horgas-ér	Horga			s		ér		312	100	72	11	11
Hortobágy	Hortobágy							200		11		33
Hortobágy- Kadarcs összekötő csatorna	Kadarcs		Hortobágy		összekötő	csatorna		200	200	22	22	11
Hosszú-ér	Hosszú					ér		311	100	71	11	11
Hosszú-Kaján-szik	Hosszú		Kaján			szik		311	100	71	11	11
Hosszú-sziget	Hosszú					sziget		311	100	71	11	11
Hosszú-tó	Hosszú					tó		311	100	71	11	11
Hőforrás												
Ipszilon-gát	Ipszilon					gát		312	100	59	11	11
Kacsaringós-víz	Kacsaringó			s		víz		312	100	72	11	11
Kácsa-lapos	Kácsa					lapos		412	100	52	11	11
Kadarcs	Kadarcs							200		11		33
Kadarcs-fenék	Kadarcs					fenék		521	100	21	11	11
Kadarcs-gát	Kadarcs					gát		521	100	21	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Kadarcs-Karácsonyfoki felfogó csatorna	Kadarcs	Karácsony	fok	i	felfogó	csatorna		200	200	22	22	11
Kádár laposa	Kádár					lapos	a	423	100	33	11	11
Kaján-szik	Kaján					szik		421	100	44	11	11
Kanális	Kanális							100		11		31
Karabélyos-sziget	Karabélyo			s		sziget		312	100	72	11	11
Kelemen-lapos	Kelemen					lapos		421	100	45	11	11
Keleti-főcsatorna	Kelet			i	fő	csatorna		540	100	71	12	11
Kerek-Kaján-szik	Kerek		Kaján			szik		312	100	71	11	11
Kerek-rét	Kerek					rét		312	100	71	11	11
Kerek-sziget	Kerek					sziget		312	100	71	11	11
Kerek-tiszta	Kerek					tiszta		312	100	71	11	11
Kerek-tó	Kerek					tó		312	100	71	11	11
Kereszt-forrás	Kereszt					forrás		480	100	54	11	11
Kis Bálint-sziget	Kis					sziget		421	100	40	11	11
Kis-Perzséte-fenek	Kis					fenék		523	100	22	11	11
Kispródi-halastavak	Kis				halas	tavak		523	100	24	12	11
Kispródi-tároló	Kis		pród	i		tároló		523	100	24	11	11
Közép-Kadarcs	Közép		Kadarcs					540	200	71	21	11
Kupa	Kupa							200		21		31
Kupa-fenek	Kupa					fenék		524	100	21	11	11
Kupa-sziget	Kupa					sziget		524	100	21	11	11
Külső-Kadarcs	Külső		Kadarcs					540	200	71	21	11
Löki-lapos	Löki					lapos		421	100	44	11	11
Ludas-tó	Luda			s		tó		412	100	52	11	11
Magdolna-ér	Magdolna					ér		710	100	45	11	11
Máté ásása	Máté					ásás	a	710	100	45	11	11
Máté ere	Máté					er	e	710	100	45	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Máté-fenék	Máté					fenék		710	100	45	11	11
Máté-lapos	Máté					lapos		710	100	45	11	11
Mezőparti-halastó	Mező				halas	tó		523	100	24	12	11
Mély	Mély							200		71		31
Mélyvölgyi-lapos	Mély		völgy	i		lapos		523	100	24	11	11
Nagy-Kadarcs	Nagy		Kadarcs					311	200	71	21	11
Nagy-Kupa	Nagy					Kupa		311	200	71	21	11
Nagy-Kupa-sziget	Nagy		Kupa			sziget		311	100	71	11	11
Nagy-lapos	Nagy					lapos		311	100	71	11	11
Nagy-nyerges	Nagy					nyerge	s	311	490	71	23	11
Nagypródi-halastavak	Nagy		pród	i	halas	tavak		523	100	24	12	11
Nagy-Zsombékos	Nagy					zsombéko	s	311	200	24	23	11
Nádtú-fok	Nád		tú			fok		411	100	12	11	11
Nánási-gát	Nánás			i		gát		524	100	23	11	11
Nyárfás-lapos	Nyárfá			s		lapos		411	100	72	11	11
Ördög árka	Ördög					árk	a	431	100	59	11	11
Ősi-ártér	Ős			i		ártér		324	100	72	11	11
Pallagi-gát	Pallag			i		gát		524	100	23	11	11
Pap-sziget	Pap					sziget		422	100	33	11	11
Partos-rét	Parto			s		rét		523	100	72	11	11
Pelikán	Pelikán							525		21		34
Pelikán-lapos	Pelikán					lapos		525	100	21	11	11
Portörő-sziget	Por		tör	ő		sziget		323	100	73	11	11
Ráskai-fenék	Ráska			i		fenék		420	100	44	11	11
Remete-ér	Remete					ér		423	100	59	11	11
Remete-fok	Remete					fok		423	100	59	11	11
Remete-foki-csatorna	Remete		fok	i		csatorna		521	100	71	11	11
Ricu-fenék	Ricu					fenék		411	100	22	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Sárállás-lapos	Sár		állá	s		lapos		323	100	22	11	11
Sáros-tó	Sáro			s		tó		323	100	72	11	11
Sáros-fenek	Sáro			s		fenék		323	100	72	11	11
Sásos-fenek	Sáso			s		fenék		411	100	72	11	11
Sebes-ér	Sebes					ér		322	100	72	11	11
Sebes-ér-fenek	Sebes		ér			fenék		521	100	22	11	11
Siteri-lapos	Siter			i		lapos		421	100	44	11	11
Sós-kút-gödör	Só	s	kút			gödör		521	100	24	11	11
Sóvágó-kút	Sóvágó					kút		520	100	44	11	11
Sóvágó-kút-lapos	Sóvágó		kút			lapos		521	100	24	11	11
Süldős-ér	Süld	ő		s		ér		524	100	23	11	11
Szabó-sziget	Szabó					sziget		420	100	44	11	11
Szaros-tó	Szaro			s		tó		432	100	72	11	11
Száraz-ér	Száraz					ér		321	100	71	11	11
Szeged-ér	Szeged					ér		530	100	21	11	11
Szék tisztája	Szék					tisztá	ja	321	100	56	11	11
Szigeti-víz	Sziget			i		víz		522	100	72	11	11
Szőke-ér	Szőke					ér		313	100	71	11	11
Szőke tisztája	Szőke					tisztá	ja	321	100	71	11	11
Szúnyog-lapos	Szúnyog					lapos		412	100	52	11	11
Teknős-ér	Teknős					ér		412	100	52	11	11
Telek-lapos	Telek					lapos		523	100	59	11	11
Tisza-csatorna	Tisza					csatorna		533	100	21	11	11
Tócó-ér	Tócó					ér		523	100	21	11	11
Tóka laposa	Tóka					lapos	a	521	100	59	11	11
Tóth-fenek	Tóth					fenék		421	100	44	11	11
Tóth Demeter szigetje	Tóth		Demeter			sziget	je	421	100	44	11	11
Tökös-fenek	Tökő			s		fenék		411	100	72	11	11

név	A1	A2	A3	A4	B1	B2	B3	Sz1	Sz2	L1	L2	T
Tökös-tó	Tökö			s		tó		411	100	72	11	11
Tunyogi-lapos	Tunyogi					lapos		420	100	44	11	11
Új-gát	Új					gát		324	100	71	11	11
Ürmös-sziget	Ürmö			s		sziget		411	100	72	11	11
Vámosi-kút	Vámosi					kút		420	100	44	11	11
Varga-sziget	Varga					sziget		420	100	44	11	11
Verébsár	Veréb		sár					200		21		34
Verébsár-ér	Veréb		sár			ér		523	100	21	11	11
Verébsári-gát	Veréb		sár	i		gát		523	100	23	11	11
Verébsári-lapos	Veréb		sár	i		lapos		523	100	23	11	11
Vidi-ér	Vid			i		ér		523	100	23	11	11
Vidi-éri-halastó	Vid	i	ér	i	halas	tó		521	100	24	12	11
Vidi-fürdő	Vid			i		fürdő		523	100	23	11	11
Virágoskúti-halastavak	Virág	os	kút	i	halas	tavak		523	100	24	22	11
Vízárok	Víz					árok		100		12		11
Zelemér-ér	Zelemér					ér		524	100	21	11	11
Zsombokos	Zsomboko			s				411		72		11

Felhasznált irodalom

CSIHA LÁSZLÓ – GYULAI EDIT szerk. (2000), Hajdúböszörményi honismereti kézikönyv középiskolai használatra. Hajdúböszörmény. 17–101.

DR. SÓVÁGÓ MIHÁLY (1999), Hajdúböszörmény madarai. Hajdúböszörmény.

ÉrtSz.= (1984), Magyar Értelmező Kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

EtSzt. = ZAICZ GÁBOR (2006), Etimológiai szótár: magyar szavak és toldalékok eredete. Budapest.

FNESZ. = KISS LAJOS (1988), Földrajzi nevek etimológiai szótára I. kötet. Budapest.

FNT.= FÖLDI ERVIN (1981), Magyarország földrajzinév-tára II. : Hajdú-Bihar megye. Budapest.

GAZDAG ISTVÁN (1988), Magyarország megyéi - Hajdú-Bihar. Budapest. 9–10.

GYÖRFFY ISTVÁN (1927), Hajdúböszörmény települése. Szeged.

H. FEKETE PÉTER (1929), Hajdúböszörmény város utcanevei. In. Hajdúböszörményi városi múzeum kiadványai II. Hajdúböszörmény.

H. FEKETE PÉTER (1959), Hajdúböszörmény helyneveinek adattára. In. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai, 102. szám. Budapest.

HOFFMANN ISTVÁN (2007), Helynevek nyelvi elemzése. In. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához, 1419-6603 ; 67. Budapest.

JAKAB LÁSZLÓ – KÁLNÁSI ÁRPÁD (1987), A Nyírbátori járás földrajzi nevei. Nyírbátor. 423–427.

- KÁLMÁN BÉLA (1969), A nevek világa. Budapest. 122–132.
- KÁZMÉR MIKLÓS (1993), Régi magyar családnevek szótára : XIV-XVII. század. Budapest.
- LAKI ILONA (1992), Földrajzi album - Magyarország. Budapest. 9.
- MESz. = GOMBOCZ ZOLTÁN - MELICH JÁNOS (1914), Magyar etymologiai szótár. Budapest. 530.
- MÓDY GYÖRGY (1973), Hajdúböszörmény és földjének története a XIII. századtól a hajdúk letelepítéséig. in Hajdúböszörmény története (szerk. Szendrey István). Debrecen. 45–46.
- MOLNÁR ANTAL (2000), Természeti örökségünk - Hajdúböszörmény város természeti értékei. Hajdúböszörmény. 3–11.
- MOLNÁR ANTAL szerk. (2004), Hajdúsági eltűnő szigetek. Hajdúböszörmény. 9–30.
- MOLNÁR ANTAL szerk. (2004b), Hortobágy a világörökség része. Hajdúböszörmény. 7–8.
- MOLNÁR ANTAL szerk. (2007), Hajdú-Bihar megye településeinek természeti értékei : helyi jelentőségű természetvédelmi értékek atlasza. Debrecen. 93–96.
- NYAKAS MIKLÓS (1984), A hajdúk letelepítése Böszörményben. Hajdúböszörmény. 29–34.
- RÁCZ ISTVÁN (1973): A hajdúszabadság birtokában. in Hajdúböszörmény története (szerk. Szendrey István). 68.
- SÓVÁGÓ GÁBOR (1974), Madarakról nevezett helyek Hajdúböszörményben. in Honismereti írások a hajdúságból I. Hajdúsági Közlemények 4. Hajdúböszörmény. 48–52.

SZABÓ LÁSZLÓ (1974), Általános természeti földrajz. Budapest. 721–728.

TIKÖVIZIG = A Tiszántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság adatbázisa

TKP. = Települési környezetvédelmi program – Hajdúböszörmény 2003–2008. egyeztetési anyag. Hajdúböszörmény, 2002. 30.

VÁLYI ANDRÁS (1796/2003), Magyar országnak leírása I. kötet. Budapest. 267.

Térkép melléklet:

T. 1. in. GYÖRFFY ISTVÁN (1927), Hajdúböszörmény települése. Szeged.

T. 2. in. FÖLDI ERVIN (1981), Magyarország földrajzinév-tára II. : Hajdú-Bihar megye. Budapest.